

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİYARBAKIR MEVLİT MERASİMLERİNİN YENİ SİVİL FORMU
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

HAZIRLAYAN
Medeni TAŞ

MALATYA -2021

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

DIYARBAKIR MEVLİT MERASİMLERİNİN YENİ SİVİL FORMU

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Medeni TAŞ**

**Danışman
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN**

MALATYA-2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**DİYARBAKIR MEVLİT MERASİMLERİNİN
YENİ SİVİL FORMU**

Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

HAZIRLAYAN
Medeni TAŞ

Jürimiz 16.08.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans/
doktora tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak **Felsefe ve Din Bilimleri**
Anabilim, **Din Sosyolojisi** Bilim dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

İmzası

1. Prof. Dr Mustafa ARSLAN

.....

2. Doç. Dr. Recep UÇAR

.....

3. Doç. Dr. Abdurrahman GÜNEŞ

.....

ONAY

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun.....
tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Mustafa Arslan'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Diyarbakır Mevlit Merasimlerinin Yeni Sivil Formu” başlıklı bu çalışmamın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Medeni Taş

ÖN SÖZ

Dini inanca sahip toplumlarda, dini törenler ve ritüellerin önemli bir yeri vardır. Müslüman toplumların dini hayatında da gerek kitabi dine dayandırılan gerek popüler din ile ilişkilendirilen birçok dini tören ve ritüeller vardır. Bu dini törenlerden biri de mevlit merasimleridir. Hz. Muhammed'e (s.a.v) duyulan sevginin tezahürü olarak ortaya çıkan mevlitler; tarihi süreç içerisinde beraberinde birçok inanış ve ritüeli ortaya koymuştur. Halkın gündelik dini hayatı içerisinde önemli bir yeri ve etkisi olan mevlitler, zaman içerisinde bazı değişimler yaşayarak yeni formlarıyla ortaya çıkmışlardır.

Mevlit merasimlerinin Diyarbakır halkının gündelik dini hayatında, geçmişte olduğu gibi bugün de etkin bir yeri söz konusudur. Ülkemizde son yıllarda yüz binlerce insanın katılımıyla gerçekleştirilen ve meydanlarda kutlanan sivil mevlit merasimlerinin en çarpıcı örneklerinden biri 2006 yılında Diyarbakır'da icra edilmiştir. Danimarka'daki bir dergi tarafından Hz. Peygamber'e yönelik yayınlanan karikatürlerin, dünya genelinde Müslümanların büyük tepkilerine sebep olduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber'e yönelik saldırıya bir tepki olarak Diyarbakır'da ortaya çıkan bu kitlesel mevlit merasimleri, zaman içerisinde Türkiye'nin birçok şehrinde kutlanmaya başlanmıştır.

Giriş bölümü ile birlikte toplamda dört bölümden oluşan bu çalışmada Diyarbakır halkının gündelik dini hayatında mevlitlerin yeri ve önemi, mevlitlerin sosyolojik işlevleri ve demografik değişkenleri, özellikle 2000'li yıllardan sonra mevlit merasimlerinde görülen değişimler ve mevlidin yeni sivil formları incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi örneğine genişçe yer verilmiştir. Bölgede etkili olan Şark Medreseleri'nin ve etkin dini grupların mevlit merasimleri üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Şehirde okutulan Kürtçe mevlitlere değinilmiştir. Bu mevlitler içerisinde son yıllarda popüler hale gelen Ezdarî Mevlidi ayrıca incelenmiştir. Mevlit- musiki etkileşiminin kitleler üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma sürecinde yardım ve desteklerini esirgemeyen, sıklıkla tecrübelerine ve yönlendirmelerine başvurduğum değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa Arslan’a teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmamın konusu olan Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi’nin tertipleycileri olan Peygamber Sevdalıları Vakfı yöneticilerine; paylaştıkları bilgilerden ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca alışma esnasında zamanlarını ayırarak katkı sunan tüm değerli katılımcılara ve sabırla her türlü maddi-manevi desteği sunan değerli aileme teşekkürlerimi sunarım.

Medeni TAş
Ağustos-2021, Diyarbakır

ÖZET

TAŞ, Medeni, Diyarbakır Mevrit Merasimlerinin Yeni Sivil Formu, Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2021.

Bu çalışmada, değişen yönleriyle mevrit merasimlerinin günümüzdeki yeni formunu yansıtan Diyarbakır Mevrit-i Nebi Merasimi üzerine sosyolojik bir inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Mevrit merasimlerindeki değişimin gözlenebilmesi için geleneksel mevrit merasimleri de konu edinmiştir. Diyarbakır ilinin farklı mahallelerinden seçilen 100 kişi üzerinden görüşme (mülakat) gerçekleştirilmiştir. Ayrıca din görevlileri, medrese âlimleri, dernek ve vakıf yetkilileri, mevlithanlar ve ilahi sanatçıları ile farklı mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Evlerde, kutsal mekânlarda ve yeni formuyla meydanlarda icra edilen mevrit merasimlerinde katılımcı gözlem tekniğiyle gözlemler yapılmıştır. Diyarbakır Mevrit-i Nebi Merasimi ile ilgili videolar, görseller ve dokümanlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda değerlendirmeler yapılmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünü kavramsal çerçeve oluşturmaktadır. Bu bölümde konu ile ilgili kavramlar ve tarihi süreç ele alınmıştır. İkinci bölümde araştırmamızın yöntem ve tekniklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırma ile ilgili bulgular ve yorumlamalara yer verilmiştir. Bu bölümde mevrit merasimlerinin çeşitlerine, etkilerine ve gündelik dini hayattaki işlevlerine değinilmiştir. Ayrıca değişen yönleriyle mevrit merasimlerinin yeni bir formu olan Diyarbakır Mevrit-i Nebi Merasimi farklı bileşenleriyle incelenmeye çalışılmıştır. Bölgedeki etkin dini grupların ve medreselerin mevrit merasimleri üzerinde etkili oldukları tespit edilmiştir. Yeni formuyla, mevrit merasimlerinin popüler din ve kitabi dinden izler taşıdığı gözlemlenmiştir. Bölgede yaygın bir şekilde Kürtçe mevritlerin okunduğu gözlemlenmiştir. Mevrit-musiki etkileşiminin, mevritlerde coşkuyu artırıcı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mevrit, Geçiş Dönemleri, Popüler Din, Ritüel, Dini Grup

ABSTRACT

TAŞ, Medeni, The New Civil form of Diyarbakır Mawlid Ceremonies, Master's Thesis, Malatya 2021.

In this study, it has been tried to make a sociological study on the Diyarbakır Mawlid al Nabi (The Birth of Prophet Muhammed) Ceremony, which reflects the new form of the mawlid ceremonies today. In order to observe the change in the mawlid ceremonies, traditional mawlid ceremonies were also discussed. Interviews (Talks) were conducted on 100 people selected from different neighborhoods of Diyarbakır province. In addition, different interviews were conducted with religious officials, madrasa scholars, association and foundation officials, mawlids and divine artists. Observations were made with the participant observation technique in the mawlid ceremonies performed in the houses, in the holy places and in the squares with its new form. Videos, images and documents related to the Mawlid al Nabi ceremony in Diyarbakır were examined. Evaluations were made as a result of the findings obtained. The first part of our study, which consists of three parts, is the conceptual framework. In this section, the concepts related to the subject and the historical process are discussed. In the second part, the methods and techniques of our research are given. In the third section, the findings and interpretations related to the research are given. In this section, the types, effects and functions of Mawlid ceremonies in daily religious life are mentioned. In addition, Diyarbakır Mawlid al Nabi ceremony, which is a new form of mawlid ceremonies with its changing aspects, has been tried to be examined with its different aspects. Active religious groups and madrasas in the region have been found to have an influence on mawlid ceremonies. It has been observed that mawlid ceremonies in their new form have traces of popular religion and book religion. It has been observed that mawlids in Kurdish are recited widely in the region. It has been determined that the interaction between mawlid and music has an effect of increasing enthusiasm in mawlids.

Key Words: Mawlid, Transition Periods, Popular Religion, Ritual, Religious Group

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu	1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Mevlit.....	7
1.1.1. Mevlit Kavramı.....	7
1.1.2 Mevlit Merasimlerinin Tarihi Süreci.....	8
1.1.3. Mevlit Metinleri ve Vesîletü'n-Necât.....	11
1.2. Mevlit Merasimlerinin Sosyolojik İşlevleri ile İlişkili Bazı Kavramlar	14
1.2.1. Gündelik Hayat ve Popüler Din	14
1.2.2. Ritüel ve Sembol	25
1.2.3. Mitoloji ve Mevlit İlişkisi	29
1.2.4. Geçiş Dönemleri (Hayatın Önemli Anları).....	33
1.2.4.1. Doğum ile İlgili Geçiş Dönemi Ritüelleri	35
1.2.4.2. Evlenme ve Düğün ile İlgili Geçiş Dönemi Ritüelleri	36
1.2.4.3. Ölüm ile ilgili Geçiş Dönemi Ritüelleri	37
1.3. Mevlit Merasimlerinin Toplumsal Boyutu	38
1.3.1. Mevlit Merasimlerinin Toplumdaki Yeri ve Önemi	39
1.3.2. Mevlit Merasimlerinin Popüler Dini Hayat ile İlişkisi.....	41
1.3.3. Mevlit Merasimlerinin Toplumsal Görünümleri ve İcrası.....	45
1.3.3.1. Resmi Mevlitler	47

1.3.3.2. Halk Mevlitleri: Yaygın (Avami) ve Sivil Mevlitler	48
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırma Yöntemi	51
2.2. Araştırmanın Problemleri	53
2.3. Veri Toplama Yöntem ve Teknikleri.....	54
2.4. Evren ve Örneklem	55
2.5. Ön Kabul ve Sınırlılıklar	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3. 1. Araştırma Alanı.....	58
3. 1. 1. Araştırma Alanının Coğrafi Konumu ve Tarihi Geçmişi.....	58
3. 1. 2. Araştırma Alanının Dini Yapısı	59
3. 1. 3. Araştırma Alanının Sosyo-Kültürel Görünümü.....	60
3. 2. Diyarbakır'da Gündelik Dini Hayatın Genel Görünümü	63
3. 3. Diyarbakır Halkının Gündelik Dini Hayatında Resmi Mevlitler ve Halk Mevlitleri	68
3. 3. 1. Diyarbakır'da Yaygın Okunan Mevlit Metinleri	74
3. 3. 2. “Mevlit Verme” Vesileleri	77
3. 3. 2. 1. Kutsal Zamanlarda Mevlit Merasimleri.....	77
3. 3. 2. 2. Kutsal Mekânlarda Mevlit Merasimleri.....	80
3. 3. 2. 3. Geçiş Dönemlerinde Mevlit Merasimleri.....	84
3. 3. 2. 4. Çeşitli Amaçlarla Tertiplenen Mevlit Merasimleri	88
3. 3. 3. Demografik Değişkenlere Göre Mevlit Merasimleri.....	89
3. 4. Mevlit Merasimlerinin Gündelik Dini Hayattaki Sosyolojik İşlevleri	95
3. 4. 1. Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşme Aracı Olarak Mevlit Merasimleri	95
3. 4. 2. Toplumsal Problemleri Çözme Aracı Olarak Barış Mevlitleri.....	97
3. 4. 3. İbadet ve Gelenek Arasında Değerler Manzumesi Olarak Mevlit Merasimleri	98
3. 4. 4. Dini ve Ahlaki Eğitim Aracı Olarak Mevlit Merasimleri.....	100

3. 4. 5. Toplumsal Etkileriyle Mitsel Öğeler ve Mevlit Merasimleri.....	101
3. 5. Toplumsal Değişim Sürecinde Mevlit Merasimleri	103
3. 5. 1. 2000’li Yıllardan Sonra Mevlit Merasimleri.....	104
3. 5. 2. Şark Medreselerinin Gölgesinde Mevlit Merasimleri.....	106
3. 5. 3. Dini Gruplar Bağlamında Mevlit Merasimleri.....	109
3. 6. Gelenek ve Modernlik Kıskaçında Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi	111
3. 6. 1. Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi’nin Genel Yapısı ve İcrası	112
3. 6. 2. Mevlit Merasimlerinin Kurumsallaşması ve Peygamber Sevdalıları Vakfı.....	119
3. 6. 3. Etki Alanı ve Sosyolojik İşlevleri ile Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi.....	122
3. 6. 3. 1. Dini Duygu Yönü ile Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi..	122
3. 6. 3. 2. Toplumsal Bütünleşmeyi Sağlama Yönü ile Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi.....	123
3. 6. 3. 3. Siyasi Yönelime Etkisi Açısından Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi.....	124
3. 6. 3. 4. Dini Propaganda veya Tebliğ Aracı Olarak Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi.....	127
3. 7. Mevlit- Musiki Etkileşiminde Yeni Bir Yorum: Ezdarî Mevlidi.....	130
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	145
Ek-1 Mülakat Soruları.....	154
Ek-2 Mülakat Yapılan Kişilerin Listesi	158
Ek-3 Din Görevlilerine Yönelik Mülakat Soruları	162
Ek-4 Mülakata katılan Din Görevlilerinin Listesi	164
Ek-5 Peygamber Sevdalıları Vakfı Yöneticilerine Yönelik Mülakat Soruları..	165
Ek-6 Mülakata Katılan Peygamber Sevdalıları Vakfı Yöneticilerinin Listesi..	166
Ek-7 Medrese Müderrislerine Yönelik Mülakat Soruları.....	167
Ek-8 Mülakata Katılan Medrese Müderrislerinin Listesi.....	168
Ek-9 Mevlithan ve İlahi Sanatçılarına Yönelik Mülakat Soruları	169
Ek-10 Mülakata Katılan Mevlithan ve İlahi Sanatçıların Listesi	170
Ek-11 Ezdarî Mevlidi Yazarı Mustafa Turan’a Yönelik Mülakat Soruları.....	171

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
agt.	: Adı geçen tez
agtb.	: Adı geçen tebliğ
agmd.	: Adı geçen madde
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
ed.	: Editör
der.	:Derleyen
s.	: Sayfa
s.s.	: sayfa sayısı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğlerleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
d.	: Doğumu
ö.	: Ölümü
h.	: Hicri
m.	:Miladi

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Mevlit, Hz. Peygamber'e duyulan derin sevginin coşkulu bir tezahürü olarak varlık sahası bulmuş önemli bir ritüeldir. Müslüman toplumlarda; Hz. Muhammed'i anmak, hatırlamak, hayatını öğrenmek, O'na salât ve selam getirmek maksadıyla bir araya gelerek yapılan kutlamaların ve bu kutlamalar esnasında okutulan şiirsel metinlerin genel adıdır. Hz. Peygamber'in doğum günü ve bununla ilgili icra edilen törenler, doğduğu evin ziyaretiyle ilgili gelişen kutlamalar, doğum zamanı ile ilgili yazılan şiirsel metinler vb. durumların tamamı mevlit olgusu içerisinde yer alır.¹

Mevlit, ortaya çıktığı ilk dönemlerde her ne kadar sadece Hz. Peygamber'i yâd etmek niyetiyle kendini göstermişse de zaman içerisinde farklı amaç ve isteklerle de icra edilmiştir. Hayatın önemli anları veya geçiş dönemleri denilen doğum, evlilik, ölüm gibi olayları ve bunlarla ilişkili kutlamalar amacıyla da mevlitler icra edilmiştir. Kutlamalarda, birey ve toplum için önemli olan bu dönemlerin hayırlı, bereketli ve sorunsuz bir şekilde geçirilmesi niyeti etkili olmuştur.

Mevlit, halk dindarlığı olarak da adlandırılan popüler dinin önemli bir formudur. Geçiş dönemleri olarak isimlendirilen ritüellerle olan ilişkisi, mevlit törenleri icra edilirken kendini gösteren birtakım mitolojik unsurlar, popüler dini hayat ve kitabi din arasında sıkışan konumu, mevlit metinleri içerisinde geçen bir takım sembolik ifadeler, toplum üzerindeki görünür sosyolojik etkileri vb. durumlar onu Din Sosyolojisi açısından önemli kılmaktadır.

Bu çalışmanın konusu: Mevlit merasimlerinin, Diyarbakır halkının gündelik dini hayatındaki işlevlerini, etkisini, yerini ve önemini incelemektir. Ayrıca Diyarbakır örneği üzerinden, mevlit merasimlerinin geçirdiği değişimleri ve ortaya çıkan yeni formlarını ele almaktır. Bu araştırma, önceki çalışmalara katkı sunmak ve Diyarbakır örneği üzerinden mevlit merasimlerinin toplumun gündelik hayatındaki sosyolojik etkilerini farklı bir bakış açısı ile ortaya koymayı hedeflemektedir.

¹ Köksal, M. Fatih, *Mevlid-Nâme*, (1.Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s.20.

Çalışmamızda mevlidin tarihi süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişimler ile birlikte günümüzdeki yeni sivil formu incelenmeye çalışılmıştır. Özellikle de 2000’li yıllardan sonra ülkemizde mevlit merasimlerinde görülen değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ülkemizdeki sivil mevlitlerin en etkili örneklerinden biri olan ve halktan yoğun katılımın sağlandığı Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi birçok yönüyle incelenmiştir.

Çalışmamızda, dini gruplar, cemaatler, vakıflar ve sivil toplum kuruluşları eliyle gerçekleştirilen sivil mevlit merasimlerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Yani dini gruplar bağlamında mevlit merasimlerinin etkilerini inceledik. Özellikle günümüzde mevlit merasimlerinin yeni formunda sıklıkla karşılaştığımız, mevlidin dini propaganda ve tebliğ aracı işlevi üzerinde durmaya çalışılmıştır.

Mevlidin en önemli işlevlerinden biri toplumsal dayanışma ve toplumsal bütünleşme yönüdür. Mevlit merasimlerinin kitleleri bir araya getirme fonksiyonu, aidiyet ve kimlik inşa etme rolünü bilmekte fayda vardır. Bu bağlamda çalışmamızda, kitle ve mevlit ilişkisi üzerinde de durmaya çalıştık. Ayrıca dini kurumların-medreselerin etkisi üzerinden mevlidin kitabî din ve popüler din arasındaki konumu, mevlidin dini eğitim kurumları ile olan ilişkisi ve bu bağlamda oluşan gerilim de çalışmamızın alt konularındandır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de mevlidin toplumları etkilemedeki en önemli işlevlerinden biri de musiki ile olan sıkı ilişkisidir. Mevlit metinlerinin besteli ve nağmeli bir şekilde okunması, mevlidin enstrümanlarla olan ilişkisi, ilahi ve kasidelerin coşku uyandırıcı yönü de çalışmamızın farklı bir yönünü teşkil etmektedir.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mevlit törenleri icra edilirken; Kur'an okumak, zikir çekmek, salâvatlar getirmek, dua etmek, ikram ve ziyafetlerde bulunmak, hediyeleşmek gibi bir takım dini ve toplumsal yönü ağır basan uygulamaları da beraberinde taşımıştır. Popüler dini anlayışta önemli bir yeri olan mevlit etkinliklerinin bölgeden bölgeye değişen bir takım farklı ritüelleri ve uygulamaları vardır. Bu farklılıklar, o bölgede yaşayan Müslüman toplumların dini hayatının tanınmasında bizlere önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca mevlit merasimlerinin tarihi süreç içerisindeki yansımaları; toplumsal değişim ve

dönüşüm noktasında da bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Bu anlamda mevlit etkinlikleri ve onunla ilgili ritüeller önem arz etmektedir.

Mevlit merasimleri ile ilgili yapılan sosyolojik araştırmalar toplumun hem kitabi din ile hem de popüler din ile olan ilişkisini ortaya koyma anlamında önemlidir. Kur'an okuma, ilmi sohbetler düzenleme, Hz. Peygamber'e salât ve selam getirme gibi uygulamaları sayesinde kitabi din ile ilişkilendirilen mevlidin, barındırdığı rituel ve mitolojik unsurlardan dolayı da popüler din ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bir dinin, toplum içerisindeki formlarını yansıtan unsurlardan biri de toplumun popüler dini uygulamalarıdır. Bu sayede sadece dinin o toplumun üst tabakası ile olan ilişkisi değil, alt tabakalardaki yansımalarına da vakıf olunacaktır.

Bu çalışmanın amacı; mevlit merasimlerinin, toplumun gündelik dini hayatındaki sosyolojik işlevlerini anlamak, yerini ve önemini bilmek, mevlit kutlamalarının tarihi sürecinden haberdar olmak ve bu doğrultuda yapılan çalışmalara katkı sunmaktır. Ayrıca mevlit merasimlerinin tarihi süreç içerisindeki değişimini inceleyerek, mevlidin popüler dindeki sosyolojik etkilerinin ne oranda değiştiğini ortaya çıkarmaktır.

Mevlidin sosyolojik yönleri ile ilgili daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak tez çalışmamızda; dini gruplar bağlamında mevlit merasimlerini incelemek, bölgede etkin olan Şark Medreselerinin mevlit ile olan münasebetini anlamak, dini propaganda aracı olarak mevlidin meydanlardaki görünümünü ortaya koymak, kitlesel-siyasal bir simgeye dönüştürülmüş şekliyle mevlidin toplumsal yönünün incelenmesini sağlamak, bölgede yaygın olarak okutulan Kürtçe mevlitlerin musiki ile olan etkileşimini kavramak gibi başlıkların araştırılarak din sosyolojisi alanına katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Müslüman toplumlarda kutlanan mevlidin çok eski bir uygulama olduğu bilinmektedir. İlk nüveleri Fatimiler'de ortaya çıkan mevlidin, Sünni dünyada yer bulması Zengîler ² dönemine dayandırılmaktadır.³ Anadolu'da mevlidin törensel bir şekilde icra edildiği ilk örneklerin, Türk toplulukları için "fetret" dönemi olarak nitelendirilen devrin akabinde "Hz. Peygamber'in manevi şahsiyeti etrafında birliği

² Bezer, Gülay, "Zengîler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s.s.268-272.

³ Özel, Ahmet, "Mevlid" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s.475.

*sağlama yönünde derlenip toparlanma amacı” ile olduğu aktarılmaktadır.*⁴ Mevlit merasimleri, dini inançları canlı ve yoğun tutma işlevinin yanında sosyal ve siyasi birliği sağlama yönüyle de etkindir. *“Zira sosyolojik açıdan, ritüel ve dini merasimler kültürel değerleri şifreleyen ve yansıtan hakiki sosyal diller olarak algılanır.”*⁵ Ancak mevlit ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bir kısmının mevlidin sadece edebi, musiki ve tarihi yönleri ile ilişkili olması, mevlidin toplumsal karşılığının tam manasıyla anlaşılmamasına sebebiyet verdiği söylenebilir. Dolayısıyla çalışmamızda, mevlidin Din Sosyolojisi açısından araştırılması mevlidin sosyolojik fonksiyonlarının da anlaşılmasına katkı sunacağından önemlidir.

Tez arama sitesi olan “<https://tez.yok.gov.tr>” adresine girip “mevlit” ve “mevlid” kavramlarını taradığımızda karşımıza yaklaşık 62 adet çalışma çıkmaktadır. Bunların büyük bir kısmı yüksek lisans tezi, az bir kısmı da doktora tezleridir. Mevlit birçok bölümün araştırma konusu olmuştur. Türk Dili ve Edebiyatı, Müzik, Dilbilim, Tarih ve Din Bilimleri bu bölümlerin başında gelmektedir. Bizim de araştırma bölümümüz olan Din Sosyolojisinde, mevlidin sosyolojik boyutu üzerine çok fazla çalışma yapılmamıştır. Ancak bu alanda az sayıda da olsa önemli sayılabilecek bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

“Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları” adlı doktora tez çalışması R.Bahar Akarpınar’a aittir. Oldukça geniş hacimli olan bu çalışmada mevlidin hem edebi yönü hem de folklorik yönleri detaylıca ele alınmıştır.

Mevlit ile ilgili yapılan çalışmalardan biri de Fatih Karayel’in hazırladığı; “Mevlit İle İlgili İnanç ve Tutumlar (İstanbul Avcılar Örneği)” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu çalışmada mevlit ile ilgili inanç ve tutumlar işlenmiştir. Mevlide yönelik çeşitli tutum ve etkilene ölçekleri kullanılmıştır. Mevlidin popüler dindarlıkla olan ilişkisi incelenmiştir.

⁴ Hökelekli, Hayati, “*Mevlidle İlgili İnanç ve Tutumlar*”, (Ed. Bilal Kemikli ve Osman Çetin), Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s.361.

⁵ Kurt, Abdurrahman-Yanmış, Mehmet, “*Mevlid Dindarlığı- Bursa Örneği*”, (Ed. Bilal Kemikli ve Osman Çetin), Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s.345.

Sosyoloji alanında Mevlit ile ilgili yapılan çalışmalardan biri de Ayşe şahin’e ait olan “Din, Ritüel Ve Hafıza: Mevlid Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme” adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Mevlit; hafıza, ritüel kavramları üzerinden konu edinmiştir. Mevlidin sevap kazanma düşüncesi, ibadet boyutu, gelenek ile olan ilişkisi, mekân boyutu gibi işlevlerine değinilmiştir.

Din bilimleri alanında yapılan çalışmalardan biri de Kader Ayhan’a ait olan “Kadınlrın Gündelik Dini Yaşantısında Mevlit (Malatya Örneği)” adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Mevlidin gündelik dini yaşantıdaki yerini kadınlar ve toplumsal cinsiyet üzerinden ele almıştır. Mevlidin kavramsal çerçevesinin çizildiği bu çalışmada popüler din konusu da ele alınmıştır.

Bu alanda yapılan çalışmalardan biri de Adem Efe’ye ait olan “Türk Toplumunda Mevlit Merasimlerinin Yeri ve Fonksiyonları (Isparta ve Çevresi Örneği)” başlıklı makale çalışmasıdır. Türk toplumunda da birçok vesile ile mevlit merasimleri gerçekleştirildiği ve mevlit merasimlerinin dini, toplumsal, kültürel ve ahlaki birçok fonksiyonunun olduğuna dikkat çekmiştir. Bu çalışmada mevlit merasimlerinin tarihi, Türk toplumunda mevlit okutma vesileleri, mevlidin Türk toplumundaki yeri ve fonksiyonları üzerinde durulmuştur.

Mehmet Yanmış tarafından hazırlanan “Bursa Dini Hayatında Süleyman Celebi’nin Vesiletü’n Necat Adlı şiirinin Etkilerinin Araştırılması” adlı yüksek lisans tez çalışılması bu alanda yapılan önemli çalışmalardan biridir. Bu çalışmada; mevlit merasimlerinin son elli yıldaki değiğimi incelenmiştir. Mevlidin fikhî yönü ve hadis ilmine göre sahihliği değeriendirilmiştir. Mevlidin çeşitli değiğkenlere göre ilişkisi ortaya konulmuştur. Ayrıca Mehmet Yanmış tarafından hazırlanan ve Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisinde yayınlanan “Diyarbakır’da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz” adlı makale de konumuzla yakından ilişkilidir. Bu makalede, mevlit geleneğinin Diyarbakır’da uygulanma biçimi ile diğer bölgeler arasındaki farklılıklara kısmi bir şekilde değinilmiştir.

Yukarıda değinmeye çalıştığımız çalışmaların birçoğu mevlidin folklorik yönlerine çeşitli bakış açıları sunmuştur. Bizim de çalışma konumuz olan mevlidin; halkın gündelik hayatındaki sosyolojik işlevlerinin anlaşılmasını ve mevlidin yeni sivil

formlarını ele almaktadır. Bu çalışmamızla bu alanda yapılan çalışmalara katkı sunulması hedeflenmektedir. Ayrıca çalışmamızı özgün ve önemli kılan yönü; mevlit merasimlerinin günümüzdeki yeni formlarından olan mitingler şeklinde açık alanda geniş kitlelerle icra edilen sivil mevlitleri konu edinmesidir. Bu yeni şekliyle mevlit merasimlerinin; dini gruplarla olan ilişkisi, mevlidin dini propaganda ve tebliğ yönü, dini eğitim kurumları olan medreselerin mevlit ile olan münasebeti, mevlidin siyasi-toplumsal yönelimlere etkisi, mevlidin kitle ve musiki ile olan ilişkisi vb. bağlamları ortaya koyma noktasındaki hususlar çalışmamızı önemli kılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Mevrit

1.1.1. Mevrit Kavramı

Arapça kökenli bir kavram olan Mevrit; “doğmak”, “doğum zamanı”, “doğum yeri” gibi farklı manalarda kullanılmaktadır.⁶ Terim olarak ise Hz. Peygamber’in kutlu doğumunu anmak vesilesiyle yapılan merasimler ve bu merasimlerde okutulan edebi metinler için kullanılan özel bir kavram olmuştur.⁷

“Mevrit” kavramının birçok farklı anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Hz. Peygamber’in doğumunu referans alıp başlatılan bu merasimler; tarih boyunca süregelen derin bir muhabbetin, hürmetin, coşkunun çeşitli söz ve eylemlerle yansıtılmasıdır. Bu minvalde Hz. Peygamber’i ve doğumunu yâd etme, hatırlama, bağlılık bildirme vesileleri ile söylenen sözlerin, yazılan şiirlerin, okunan ilahilerin, düzenlenen merasim ve ritüellerin, verilen ikram ve hediyelerin her biri bu geniş çerçevenin kapsamındadır.

Ehlibeyt geleneğinde Hz. Peygamber için verilen mevritlere ilaveten Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için de mevritler verilmiştir. Ayrıca o günkü halifenin adına da mevritler okutulmuştur. Bu altı mevrit zamanla Mevalid-i Sitte adını almıştır.⁸ Tarih boyunca çeşitli Müslüman toplumlarda, Receb, Şaban ve Ramazan aylarındaki kandiller ile Kurban Bayramı gibi vesilelerle de mevrit kutlandığı bilinmektedir.

Mevrit kavramı ile ilgili birçok farklı tanımlamalar yapılmıştır. Ancak yapılan tanımlamaların genel çerçevesi, Hz. Peygamber’in doğumundan duyulan sevinç ile söylenen sözler, yazılan şiirler ve merasimler dizgesini içermektedir. Genel anlamda mevrit, tarihçilerin büyük bir çoğunluğunun kabul ettiği, Hz. Peygamberin doğum günü olan 571 yılının Rebiyülevvel ayının 12. Günün anısına sevap kazanma niyetiyle kutlanan, Kur’an tilaveti yapılarak salâvatların getirildiği, yemek, tatlı ve ikramların

⁶ Özel, 2004, agmd, s.475.

⁷ Bakırcı, Selim, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, (1. baskı), Akademik Araştırmalar Yayınları, İstanbul 2003, s.1.

⁸ Özel, 2004, agmd, s.475.

dağıtılarak bayram havasında geçirilen kutlamalardır. Ayrıca bu vesile ile okutulan şiir türü edebi eserlere de mevlit denir.

1.1.2 Mevlit Merasimlerinin Tarihi Süreci

Tarih boyunca, birçok İslam âlimi mevlit geleneğinin fikhî hükmü konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mevlit merasimlerine karşı çıkanlar olduğu gibi bunu uygun ve hayırlı bir iş olarak görenler de olmuştur. Mevlit merasimlerine karşı çıkan âlimlerin büyük ekseriyeti Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin dönemlerinde bu uygulamaların olmadığını zikretmektedirler. Dolayısıyla bu ritüellerin dine sonradan sokulan Bidat-ı Seyyie (kötü inanışlar) olduklarına hükmetmişlerdir. Mevlid kutlamalarına karşı çıkan âlimlerin bu olumsuz yaklaşımlarında, kutlamalar esnasında halkın ortaya koyduğu ve şirki anımsatan bazı davranışların etkili olduğu rivayet edilmektedir. Ayrıca mevlit merasimleri icra edilirken kadın ve erkeklerin birlikte çalgılı ortamlarda bulunmalarının, İslam dinindeki mahremiyet esaslarının ihlal edilmesi olarak görülmüştür.

İslam âlimlerince mevlit geleneğine genel anlamda olumlu bakılmaktadır. Bundan olmalıdır ki mevlit merasimleri hemen hemen bütün Müslüman coğrafyalarda kendisini etkili bir şekilde hissettirmiştir. Süreç içerisinde yazılan yüzlerce mevlit metninin çoğu da kendi dönemlerinin meşhur âlimleri tarafından yazılmıştır. Hz. Peygamber'in doğduğu güne sevinme, bu vesile ile Kur'an okuma, ibadetlere ağırlık verme, fakirlere ve yakınlarla ikramlarda bulunma durumunun dinin genel hükümlerine aykırı olmadığı âlimler tarafından belirtilen bir gerçekliktir.

Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve hürmetin ashap arasında şiirlerle ifade edildiğine dair birçok rivayet vardır. Kâ'b b. Züheyr'in *Şaşîdetü'l-Bürde'si*, Hassân b. Sâbit'in Hz. Peygamberi övme niyetiyle yazdığı şiirler, Abdullah b. Revâha ve farklı bazı sahabelerin methiyeleri örnek olarak gösterilebilir.⁹ Ancak bu şiirlerin mevlit merasimlerine örnek olarak gösterilmesi pek uygun görülmemektedir. Ayrıca Hz. Muhammed ve Dört Halife Döneminde doğum günü kutlaması yapıldığına dair bize ulaşan herhangi bir kaynak yoktur. Emeviler ve Abbasiler döneminde de durum bundan pek farklı değildir.

⁹ Durmuş, İsmail, "Arap Edebiyatında Mevlid" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV yayınları, Ankara 2004, s.480.

Sahabe ve Tabiin, Hz. Peygamber'in mevlidini kutlamamalarının sebebi olarak Hz. Peygamber'in doğum ve vefat ayının hicri olarak aynı aya (Rebiyülevvel) denk gelmesi olarak gösterilmiştir. Zira Hz. Peygamber'in vefatını da içeren bu ayda acı ve matem ağır bastığı için kutlamalar uygun görülmemiştir.¹⁰

Hicri 3. Asırda bazı sufi grupların Hz. Peygamberin doğumuna yönelik sevincin bir nişanesi olarak; Kur'an okuyup, salâvatlar getirip, nafil ibadetleri artırıp, fakirlere ikramda bulunduklarına yönelik bir takım bilgiler mevcuttur. Ancak genel anlayışa göre ilk resmi kutlama Mısır'da Şîi Fatimî Devletinin hükümdarlarından Muiz-Lidinillah (h. 362-365/ m. 972-975) döneminde yapılmıştır. Daha çok saray çevresi ile sınırlı olan bu uygulamalar sadece Rebiyülevvel ayının 12. günü olan Hz. Peygamber'in doğum gününü kutlama şeklinde kalmamıştır. Şîi Fatimî Devletinde doğum günü kutlamaları zamanla Şîi inancıya göre sevilen İmamlar, din büyükleri ve devlet hükümdarları için de kendini göstermiştir. Mevlit merasimlerinin halk arasında yaygınlaşmaya başladığı ilk örneğin ise Selçukluların Erbil Atabeyi Muzafferü'ddin Kökböri dönemlerine (1207–1208) dayandığı bilinmektedir.¹¹

Eyyûbiler dönemindeki mevlit merasimlerinin daha çok halk tarafından düzensiz bir şekilde evlerde kutlandığı bilinmektedir. Ancak Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kayınbiraderi olan Erbil Atabegi Begteginli Muzafferüddin Kökböri (m.1190-1233) daha coşkulu törenlerle ve resmi bir mahiyette tekrardan mevlit kutlamaya başlamıştır. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin aktarımına göre “5000 koyun, 10.000 tavuk ve 100 at kesildiğini, 100.000 tabak yemek ve 30.000 tepsi helva dağıtıldığını”¹² bildirmesi törenlere katılan halkın sayısı hakkında önemli bir ipucu sunmaktadır. Halka ikramlarda bulunan bu törenlerde önemli kimselere, tasavvuf ehlinin önde gelen isimlerine ve âlimlere çeşitli hediyeler verilmiştir.

Seyyah İbn Cübeyr kutlamaların bu dönemde sadece Mezopotamya ile sınırlı olmadığını bizlere aktarır. 1183 yıllarında Hz. Peygamber'in doğum gününün anısına, doğduğu evin ve çeşitli ziyaret mekânlarının halka açılarak kutlamaların yapıldığını

¹⁰ Şahin, Ayşe, “Din, Ritüel ve Hafıza: Mevlid Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Konya (Türkiye), 2019, s. 5.

¹¹ Efe, Adem, “Türk Kültüründe Mevlid Geleneği”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi*, 2010(1), s.s.19-40.

¹² Özel, 2004, agmd, s.475.

aktarır. Ayrıca o dönemden aktarılan bazı tarihi kanıtlara göre mevlit merasimlerinin gelişmeye başladığı yerlerin başında Suriyeli hükümdar Nureddin Zengi'nin (h.569/ m.1174) merasimleri başlattığı yerlerin geldiği söylenir. Nureddin Zengi'nin mevlid etkinliklerinde şiir okunmasına, gece ziyafetleri düzenlenmesine ve ışık gösterilerine izin verdiği söylenmektedir.¹³

Memlükler zamanında da mevlit etkinlikleri coşkulu bir şekilde kutlanmıştır. İlim ve tasavvuf ehli şahsiyetler, komutanlar ve emirler bu etkinliklere iştirak etmişlerdir. Kuran tilaveti, vaaz, zikir, ikram ve ziyafetler, hediyeleşmeler ile etkinlikler süslenmiştir. Kuzey Afrika'da (Mağrib) mevlit merasimleri, halkın Hristiyanların adetlerinden ve bayramlarından etkilenmemesi adına alternatif programlar olarak sunulmuştur. Burada mevlit merasimlerini ilk başlatan, bölgenin meşhur kadılarından ve muhaddislerinden olan Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin es-Sebtî el-Azefî'dir. (ö.633/1236). Ancak zaman içerisinde kutlamalar bölgede yaygınlık kazanarak Endülüs'e kadar uzanmıştır.¹⁴

Süreç içerisinde bütün Müslüman coğrafyalara yayılan mevlit merasimlerinin Osmanlı Devleti'nde de ilk dönemlere kadar dayandığı bilinmektedir. Ancak bu geleneğin, Süleyman Çelebinin (v. 14229) meşhur mevlidi olan Vesiletü'n Necat'ı (Kurtuluş vesilesi) yazmasıyla birlikte yaygınlık kazandığı söylenilebilir. "Mevlid Alayı" denilen kutlamaların Kanuni Sultan Süleyman (m.1520-1566) ile birlikte devletin resmi tören uygulamaları arasına alınsa da tamamen resmi bir hüviyet kazanması III. Murat (m.1574-1595) tarafından sağlanmıştır. 1910 yılında ise resmi bayramlar arasına dâhil edilmiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, mevlitler resmi bayramlar arasından çıkarılmıştır.¹⁶ Cumhuriyet'in ilk döneminde devletin resmi törenlerinden kaldırılan mevlit merasimleri halk tarafından gizliden kutlanmaya devam edildiği bilinmektedir. Sonraları ise Mevlit Kandili ve farklı kandil günlerinde televizyonda, çeşitli radyolarda mevlit dinletisi merasim şeklinde icra

¹³ Katz, Marion Holmes, *Mevlid: İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*, (1.Baskı), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2014, s 15.

¹⁴ Özel, 2004, agmd, s.476.

¹⁵ Efe, 2010, agm, s.21.

¹⁶ Pekolcay, Necla, *Mevlid*, (5.baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s.15.

edilmiştir. “Kutlu Doğum” adıyla anılan merasimler ise Diyanet işleri Başkanlığı tarafından 1989 yılından beri kutlandığı bilinmektedir. 2010 yılında yayınlanan bir yönetmenliğe dayanılarak okullarda, camilerde, çeşitli resmi-gayrı resmi kurumlarda ve derneklerde resmi bir kutlama haftası olarak icra edilmeye başlanmıştır. 2016 yılında 15 Temmuz darbe girişiminin ardından çıkan bir takım tartışmalardan dolayı çıkarılan yeni bir yönetmelikle haftanın adı “Mevlid-i Nebi Haftası” olarak değiştirilmiştir. Ayrıca daha önce 20 Nisan tarihi merkez alınarak miladi takvime göre kutlanan hafta, hicrî takvime göre Rebiyülevvel ayının on ikinci günü olacak şekilde tekrardan düzenlenmiştir.

Günümüzde, ülkemizde ve birçok Müslüman ülkelerde mevlit merasimleri hala coşkulu bir şekilde kutlanmaktadır. Camilerde halkın yoğun katılımıyla gerçekleşen mevlit kutlamaları, konferans ve spor salonlarına, stadyumlara ve hatta dev meydanlara taşınmıştır. Çeşitli formatlarda karşımıza çıkan mevlit merasimlerine çalışmamızın ileriki sayfalarında değinilecektir.

1.1.3. Mevlit Metinleri ve Vesîletü’n-Necât

Mevlit merasimlerinin folklorik yönünü belirleyen unsurlardan biri de mevlit metinlerinde geçen belirleyici öğeler ve sembollerdir. Ayrıca mevlit merasimlerinin tarihi sürecini ve değişimini bilmek açısından da mevlit metinleri ile ilgili malumatlar önemlidir.

Yaygın kanaate göre ilk mevlit merasimlerinin Mısır’daki Şîî Fatimî devletiyle ortaya çıktığı kabul edildiğinden ilk mevlit metinlerinin de burada yazıldığı görüşü savunulmaktadır. Şîî gelenekle yazılan bu metinler daha çok ehlibeyt sevgisi ve soyağacı, imamların doğumu, tarihi rivayetler, sultanlara övgü, dini kişilikler ile ilgili mitsel inanışlar ve bilgiler şeklinde içeriklere sahiptir.¹⁷

Şîîlere ait olan “Mevlid Emirel Mü’minin” adlı eser Hz. Ali’nin doğumunu merkeze almıştır. Bu eser, meşhur ismi Ebu’l Buhteri (h.200/m.815) olan Vehb bin Vehb ibn Abdullah ibn Zem’a adlı yazara aittir. En eski Şîî mevlit metni ise “Mevlit Mevlana Ali” adlı eser olarak İbn Babaveyh’e (h.381/m.991) ait olduğu söylenmektedir.

¹⁷ Katz, 2014, age, s.17.

İbn Babaveyh'e ait olan eserden günümüze kadar ulaşan bazı alıntılarının olduğu bildirilmektedir.¹⁸

Günümüz uygulamalarına benzer ilk mevlit merasimi olarak kabul edilen, Selçukluların Erbil Atabeyi Muzafferü'ddin Gökbörü dönemindeki mevlit merasimlerinde okutulmak üzere yazılan ilk mevlit metni, İbnü Dihye (ö.1235) tarafından yazılmıştır.¹⁹ Bu eserin ismi “Kitâbü't-Tenvîr fî Mevlid'il-Beşîr'in-Nezîr” dir.²⁰ İçerisinde “mevlit” ismi geçen ilk eser ve ilk mevlit metni olma ihtimali bulunan eserlerden biri de İbnü'l Cevzi'nin (ö. 597/1201) “Mevlidü'l -‘Arüs” veya “Mevlidü'n-Nebi” adlı mevlit eseridir.²¹ Bunun yanında meşhur hadis imamlarından ve Kütüb-i Sitte müelliflerinden İmam Tirmîzî'nin Şemail-i Şerif adlı eserini ilk mevlit metinlerinden sayanlar da vardır.²²

Süleyman Çelebi'den önce gerek Türk Toplumunda gerek diğer Müslüman toplumlarda farklı mevlit metinleri yazılmıştır. Muhyiddin-i Arabi (ö.1240), El-Bekri (ö.1295), İbnü'l- Cezeri gibi âlimlerin bunlardan bazıları olduğu söylenmektedir.²³ Yazılan sayısız mevlit metinleri içerisinde edebi ve nazım yönü çok zengin olan mevlitlere rastlamak mümkündür. Mevlitte edebi yönün pek zengin olamamasına sebep olarak mevlit metinlerinin yazılmasında edebi kaygılardan ziyade dini hayatın şekillenmesi, batini hareketlere karşı dini düşüncenin muhafazası, toplumun manevi yönünün güçlendirilmesi temennilerinden kaynaklandığı söylenmektedir.²⁴

İslam dünyasının birçok coğrafyasında olduğu gibi, Türklerin yaşadığı bölgelerde de birçok mevlit metinleri yazılmıştır. Bu mevlitlerin sayısının 200'den fazla olduğu söylenmektedir.²⁵ İlk Türkçe yazılmış mevlit hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Süleyman Çelebi'nin hicri 812'de (m.1409) kaleme aldığı Vesîletü'n-Necât(Kurtuluş Yolu-Vesilesi) adlı mevlidi en meşhuru olsa da ondan önce yazılan bazı mevlitlerin

¹⁸ Katz, 2014, age, s.24-25.

¹⁹ Timurtaş, Faruk, *Mevlid Süleyman Çelebi*, (3.baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980, s.2.

²⁰ Pekolcay, Necla, *Mevlid (Vesiletü'n-Necât)- Süleyman Çelebi*, (4. baskı), Dergah Yayınları, Ankara 2013, s.20.

²¹ Çağmar, Edip, *Edebi Açından Arapça Mevlidler*, (1.baskı), İlahiyat Yayınları, Ankara 2004, s. 18

²² Karayel, Fatih, *Mevlit ile İlgili İnanç ve Tutumlar(İstanbul Avcılar Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul(Türkiye), 2014, s.31.

²³ Pekolcay, 2013, age, s.20-21.

²⁴ Pala, İskender, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 376.

²⁵ Pekolcay, age, 2015, s.3.

varlığı bilinmektedir. İlk yazılan ve beğenilip okunan Türkçe mevlit, Erzurumlu Mustafa Dair'in yazdığı "Tercüme-i Siyer-i Nebi" (yazılışı: 790/1388) adlı eserin olduğu kabul edilmektedir.²⁶

Hakkında fazla malumat bulunmayan Süleyman Çelebinin Bursa'da doğduğu kabul görmüştür. 1350 yılında doğduğu ve seçkin bir ailenin evladı olduğu tahmin edilmektedir.²⁷ Bursa Ulucami'de bir vaizin, Bakara suresi 285. Ayetin izahını yaparken peygamberler arasında derece itibariyle herhangi bir farkın bulunmadığını söylemesi üzerine çıkan tartışmalardan etkilenen Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât'ı yazdığı aktarılmaktadır. Hz. Peygamberin üstün yönlerini ortaya koyma niyetiyle yazılan bu mevlidin orijinali elimize ulaşmadığından, beyit sayısı tam olarak bilinmemektedir. Timurtaş'a göre beyit sayısının 730, Pekolcay'a göre 768 olduğu aktarılmaktadır.²⁸

Süleyman Çelebi'nin şair olmadığı ve nazım türü tarzında yazdığı ilk ve tek metninin Vesilet'ün-Necat olduğu aktarılmaktadır.²⁹ Her ne kadar bu eseri nazmetmedeki amacı Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılık olsa da eserin yazıldığı dönemin dini, tarihi, siyasi ve sosyolojik bazı etkilerinin de olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Vesilet'ün-Necat; Haçlı seferlerinin ve Moğol istilasının tedirgin edici etkisi, içerde fetret devrinin yaşanmasının verdiği bunalım, Bâtını hareketlerin yol açtığı tahribat vb. sebeplerden ötürü yaşanan buhranlara bir "kurtuluş yolu" arayışının şiirsel tezahürüdür. Yaşanan bu sıkıntılara çare, vesile ve bir kurtuluş yolu olması temennisiyle yazılan bu esere Vesiletü'n-Necât (Kurtuluş Yolu-Vesilesi) adı bu sebeple verilmiştir.³⁰

Vesiletü'n-Necât adlı mevlidin, halk arasında popülerlik kazanmasının birçok sebebinin olduğu söylenilebilir. Ancak Çelebi'nin, dönemin halk tabakasının zihin dünyasını iyi kavraması, bu kitlede kabul görececek dili iyi bir şekilde bilmesi,

²⁶ Aksoy, Hasan, "Mevlid" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV yayımları, Ankara 2004, s.482.

²⁷ Pekolcay, Necla, "Mevlid" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV yayımları, Ankara 2004, s.485.

²⁸ Yanmış, Mehmet, *Bursa Dini Hayatında Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n Necat Adlı Şiirinin Etkilerinin Araştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Bursa(Türkiye), 2010, s.17.

²⁹ Akarpınar, R. Bahar, *Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara (Türkiye), 1999, s.200.

³⁰ Kurt, Abdurrahman- Yanmış, Mehmet, 2010, agt, s.345.

gönüllerine dokunacak duygu dilini ve anlatım biçimini iyi özümsemesi gibi sebeplerden kaynaklı bir kabul görme ve popülerlikten bahsedilebilir.³¹

Hız. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar olan olayların etkileyici bir tarzla ela alındığı Vesiletü'n-Necât adlı eser farklı fasıllardan oluşmaktadır. Çeşitli mevlit nüshalarında fasılların başlıkları birbirinden farklılık gösterse de genel manada içerik; Allah'ın varlığı ve birliği hakkında olan fasıl, dua talebinin olduğu fasıl, Hız. Muhammed'in yaratılması, nuru ve mucizeleri ile ilgili fasıllar, miraç ve hicret fasılları, nasihat faslı, vefat ve hatime fasıllarından oluşmaktadır.³²

Vesiletü'n- Necat'tan etkilenecek yazılan birçok mevlitler vardır. Ancak hiçbirisi bu eser kadar etkili ve popüler olmamıştır. Mevlit merasimlerinde, ilk yazıldığı dönemlerde tüm fasıllar okunsa da zaman içerisinde sadece bazı fasılların okunduğu görülmektedir. Günümüzde halk arasında yapılan mevlit merasimlerinde daha çok "Münacat" ve "Veladet" kısımlarının okunduğu gözlemlenmektedir.

1.2. Mevlit Merasimlerinin Sosyolojik İşlevleri ile İlişkili Bazı Kavramlar

Mevlitler, Hız. Peygamber'e duyulan derin sevginin coşkulu bir tezahürü olarak ortaya çıkmış törenlerdir. Müslümanlar için dini ve toplumsal hayatın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Zaman içerisinde popüler dini hayatta, hayatın önemli anlarında ve geçiş dönemlerinde kutlanan bir ritüel halini almıştır. Mevlit merasimlerinin toplumsal ve kültürel karşılığının tam manasıyla anlaşılabilmesi için onunla ilişkili sosyolojik bazı temel kavramların iyi bilinmesi gerekmektedir. Gündelik hayat, popüler din, halk dindarlığı, geçiş dönemleri, ritüel, mitoloji, sembol vb. kavramlar bunlardan bazılarıdır. Konunun sağlıklı bir şekilde anlaşılması için bu kavramların açıklanmasında fayda vardır.

1.2.1. Gündelik Hayat ve Popüler Din

Dinlerin var olduğu günden günümüze kadar din ve kültür arasında önemli bir etkileşim söz konusu olmuştur. Bir toplumun giyim-kuşamı, alışveriş ve ticaret kuralları, yeme-içme alışkanlıkları, evlilikleri, savaşları, hayatın önemli anları ve geçiş

³¹ Ayhan, Kader, *Kadınların Gündelik Dini Yaşantısında Mevlit(Malatya Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Malatya(Türkiye), 2020, s.10.

³² Pekolcay, 2004, age, s.486.

dönemlerinin tamamında dinin önemli bir etkisinin olduğu bilinen bir hakikattir. Ayrıca tarih boyunca din, toplumlara kültürel bazı değerlerin kazandırılmasında da etkili olmuştur. Din, toplumun iman ve inanç esaslarını, ibadet şekillerini, günah ve sevap kurallarını, ceza hukukunu, sosyal ilişkileri içeren bir semboller sistemidir de denilebilir.³³

Dinin, toplumların hayatındaki yerini, önemini ve fonksiyonlarını anlayabilmek için gündelik hayata bakmamız gerekmektedir. Zira gündelik hayat ve din arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Gündelik hayatın hemen hemen her alanında bu etkileşimi görmek mümkündür. Bireylerin sıradanlaşmış, alışkanlık haline gelmiş, mekanikleşmiş faaliyetleri, eylemleri, duygu ve düşüncelerine dair ne varsa gündelik hayatın bağlamı içerisinde. Bu davranış ve duyguların ortaya konulmasında, her defasında zihinsel bir çabaya gerek kalmadan gerçekleştirildiği söylenebilir.

*“Gündelik hayat, bir insanın gündelik olarak yaptığı, düşündüğü, hissettiği şeyleri içerisine alan bir kavramdır. O, bizzat insanlar tarafından yorumlanan ve oluşturulan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Gündelik hayat kendini sadece öznel açıdan tutarlı ve anlamlı bir dünya olarak sunmakla kalmaz, aynı zamanda ve daha çok, hemen herkesin düşünce ve davranışlarının içerisinde olduğu, şekil bulduğu ve onlar tarafından bir gerçeklik olarak muhafaza edildiği bir dünyadır da. Gündelik hayat çoğunlukla otomatik bir tarzda işler.”*³⁴

Geleneksel Anadolu toplumunun yapısına baktığımızda, gündelik hayatın kendisini gösterdiği en önemli alanların başında mahalle gelmektedir. Mahallelerde çoğu kez yasal bir zorlama olmamasına rağmen gündelik hayat din ile işkili bir şekilde temellenmiştir. Mahallenin bu denli dinin sunduğu hoşgörü çerçevesinde temellenmesinde; toplumsal barış, toplumsal yardımlaşma, asayiş vb. birçok hususta topluma kolaylıklar sunduğu anlaşılmaktadır.³⁵

Toplumların, bünyelerinde barındırdıkları birçok farklılaşma ve ayrışmaların olduğu bilinen bir gerçekliktir. Toplumun bünyesinde barındırdığı bu farklılıkların her birinin tek tek veya bir bütünsel olarak anlaşılmasında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Sosyal bilimlerde uzun bir dönem, toplumun anlaşılmasında “üst-elit kesimlerin” etkili

³³ Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, (14. baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2017, s.s.215-218.

³⁴ Arslan, Mustafa, “Gündelik Hayatta Din,” *Din Sosyolojisi El Kitabı*, (1.baskı), (ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.651.

³⁵ Çetin, Ensar, “Türkiye’de Gündelik Hayatın Tanziminde Din ve Sekülerizm”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2014/3 (2), ss.265-285.

olduğu fikri yaygındı. Ancak sosyal anlamın tamamıyla anlaşılmasında üst-elit kesimin yanında “avam-halk” tabakasının da sahip olduğu gündelik hayatı ile birlikte sürece dâhil edilmesi gerektiği görüşü de yaygınlık kazanmıştır. Bu görüşle birlikte sosyal bilimlerde kültürel ve toplumsal konularda sadece yüksek kültür değil daha alt kesimin de gündelik hayat içerisinde oluşturmuş oldukları kültür incelenmeye başlanmıştır.³⁶

Tarihi süreç içerisinde yapılan İslami çalışmaların çoğunda gündelik hayattaki dinsellik incelemeleri ötelenmiştir. Bu durumun sebepleri arasında "gerçek din/İslam" söylemi ve metinsel olana ilginin fazla oluşu durumu gösterilebilir. Bunun sonucu olarak da bu çalışmalarda, gündelik hayatın dinsel formları üzerinde yeterince durulmamıştır.³⁷

Toplum içerisinde din, çeşitli yönleriyle kendisini gösterir. Dolayısıyla bir dinin toplum ile olan münasebeti incelenirken bunu sadece resmi/kitabi formuyla açıklamaya çalışmak din için yeterli bir yöntem değildir. Çünkü bir dinin anlaşılması ve varlığını sürdürmesi toplumun gündelik hayattaki formuyla da bir şekilde ilişkisini devam ettirmesiyle mümkündür. Bu mesele “Sosyo-dini çeşitlilik” bağlamında değerlendirildiğinde, yaşanan dinden bahsetmenin yolu “dinsel çeşitlilik” ve “farklılıktan” geçmektedir. Gündelik hayattaki dinsellik öğeleri, “resmi, normatif, kurumsal din” den farklı ve renkli öğeleri de içerdiğinden araştırmaya değerdir. Popüler kültür pratikleri ile inşa edilen gündelik hayat, din ile etkileşim içerisine girerek gündelik dini hayatı belirlemektedir. Vahye dayalı olan İslam dininin âlimleri ve fukahâsı tarafından geliştirilen “normatif kurallar” gündelik hayat içerisinde “popüler formlara” dönüşerek şekillenmektedir. Eğitimli kesimlerin ve din bilginlerinin resmi/kitabi dindarlığının yanında halkın avam kesiminin de kendine özgü bir dindarlık şekli ortaya çıkmaktadır. Bu yeni tarz, “popüler dindarlık” diye adlandırılmaktadır.³⁸

Halk tarafından yüzyıllardır benimsenerek ve etkili bir şekilde uygulanarak süre gelen mevlit ritüelinin; popüler dini bir forma sahip olmasından kaynaklı gündelik hayat ile ilişkisi ve sosyolojik işlevlerinin anlaşılması bağlamında çalışmamızın ana temelini teşkil etmiştir. Dolayısıyla, halk dindarlığı, gündelik dini hayat, yaşayan din vb. çeşitli

³⁶ Arslan, 2012, agm, s.651-652.

³⁷ Arslan, 2012, age, s.653.

³⁸ Arslan, 2012, age, s.658.

tanımlamalarla karşımıza çıkan “popüler din” kavramının üzerinde durulması gerekmektedir.

Popüler dindarlığın belirginleşmesinde önemli bir rolü ve ilişkisi bulunan “popüler kültür” kavramına değinmek gerekir. Günay, kültürün tanımını: “*Bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, örf ve adetler ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yetenekler*” şeklinde ifade etmektedir.³⁹ Her toplumda olağan bir durum olan sosyal farklılaşma ve tabakalaşmanın bir sonucu olarak farklı kültürler ortaya çıkar. Üst elit kesime ait sınıfın kültürüne “yüksek kültür”, alt sınıfın sahip olduğu kültüre de “popüler kültür” tanımlanması yapılmıştır.

Robert Redfield, toplumun farklı sınıflarının sahip oldukları kültürleri “*Büyük Gelenek- Küçük Gelenek*” şeklinde ayırmaktadır. Bu yaklaşıma göre; toplum içerisinde okumuş, yüksek kültürlü, hiyerarşik üst sınıftaki insanların dini tutum ve kültürlerini “Büyük Gelenek” olarak tanımlanmaktadır. Avam halk içerisinde okumamış kesimlerden, geleneğe bağlı olarak yaşayan, hiyerarşik olarak alt tabakaya ait olan sınıftaki insanların dini tutumlarını da “Küçük Gelenek” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁰

Yüksek kültür ve popüler kültür tanımlamasından kaynaklı zıt bir görünüm algısı ortaya çıksa da bunlar tümüyle karşıt kavramlar değildir. Hatta birbirlerinden etkilenen yönleri ile ilişkilidir. Popüler kültür, bir yönüyle yüksek kültürün kitabi- normatif bilgisinden kaynak olarak istifade ederken öte yandan geçmişe ait örf ve adetlere bağlılığı ve yerel yorumlamalarıyla ayrı bir veçheye bürünmektedir.⁴¹ Yani çift taraflı bir yönü bulunan popüler kültür, teorik-doktriner yönünü yüksek kültür ile beslerken; pratik uygulamalarını ise daha çok gelenek ve göreneklerden almaktadır. Popüler kültürün yüksek kültürden etkilenmesi bağlamı popüler din ve yüksek/kitabi din etkileşimi için de söz konusudur.

Ülgener, toplumda çeşitli sınıflara ait bireylerin, yüksek/kitabi dinin mesajlarını alma ve anlama düzeylerinin farklı olabileceğine değinmektedir. Kitle tarafından tam manasıyla anlaşılamayan soyut-kitabi dini bilginin daha somut ve anlaşılabilir bir

³⁹ Günay, 2017, s.28.

⁴⁰ Yel, Ali Murat, “İslam’da Büyük ve Küçük Gelenekler”, *Din Toplum ve Kültür*, (der. Ali Coşkun), İz Yayınları, İstanbul 2005, s.141.

⁴¹ Arslan, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, (1.baskı), Dem Yayınları, İstanbul 2004, s.39.

ifadeye bürünerek yeni bir inanç sistemine dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bu etkileşimin sebebi olarak da kültürdeki üst ve alt ayrımın din ile olan ilişkisi olarak değerlendirmektedir.⁴²

Resmi-kitabi dinin yerine getirmek istediği toplumsal işlevlerin bazıları popüler din seçeneği ile de gerçekleştirilebilir. Kitabi din ile popüler dinin birbirlerine alternatifler sunarak destekçi olmaları mümkündür. Bu durum Merton'un "işlevsel seçenekler" olarak adlandırdığı yaklaşımında ifade edilmektedir.⁴³ Bu bağlamda kitabi din ile ilişkisi bulunan popüler din için şöyle bir tanım yapılmaktadır. Popüler din; "yüksek tipli, insanlar arasında genel kabul görmüş organizeli, kitabi (ör. Hristiyanlık, Yahudilik ya da İslam gibi) dinlerle bir arada yaşayan, kurumsal (ve Ortodoks) olmayan inanç, ritüel ve pratikleri tanımlamada kullanılan bir terimdir." ⁴⁴ şeklinde ifade edilmektedir.

Sosyologlar ve antropologlar popüler din ve kitabi din ayrımı bağlamında çeşitli halk dindarlığı tanımlamalarına başvurmuşlardır. Weber, dini "uzman (virtüöz) dindarlığı ve "kitle dindarlığı" şeklinde ayırmıştır. Mensching de "halk dini" ve "evrensel din" tanımlamasına giderek halk inancını, yüksek tipli bir din içinde varlığını sürdüren alt seviyedeki inançlar olarak nitelendirmiştir. Müslüman sosyologlardan İbni Haldun ise toplumu "bedevi" ve "hadari" olarak sınıflandırarak dindarlık yaklaşımını bu bağlam üzerinden devam ettirmiştir.⁴⁵

Meşhur bazı Müslüman din âlimleri de dini inanç meselelerinde halkı ve kitabi dini bilgiye sahip din adamlarını sınıflandırarak, temelde popüler dini ve kitabi dini birbirinden farklı ele almışlardır. Gazali(ö.505/1111), halkın kelâmi problemleri tam manasıyla anlamaktan uzak olduğunu ve dolayısıyla inanç ile ilgili meseleleri tartışmamaları gerektiği yönündeki fikri, bir ayrıma gittiğinin göstergesidir.⁴⁶

⁴² Ülgener, F. Sabri, *Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözüm Devri İktisat Ahlakı*, Derin Yayınları, İstanbul 2006, s.37-38.

⁴³ Arslan, Mustafa, "Popüler Dini Yönelimlerin İncelenmesinde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2008/6 (15), s.s.9-34.

⁴⁴ Arslan, Mustafa, "Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2003/3 (1), s.s.97-116.

⁴⁵ Kelpetin-Arpaguş Hatice, "Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2004/2 (7-8), s.s.81-126.

⁴⁶ Gazali, *Kelam ve Halk: İlcamu'l-Avam An ilmi'l-Kelam El-Kanunu'l-Küllü Fi't-Te'vil*, (1.Baskı), (çev.Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s.30.

İbni Rüşd (ö.595/1199) dini nasların anlaşılmasında herkesin ehil olmadığını belirterek bu konuda insanları üçe ayırmıştır. Bunlar: Hataba ehli (avam olanlar), cedel ehli tartışma ve mantık ehli) ve burhan ehli (kesin tevil yapma ehliyetine sahip olanlar) şeklindedir.⁴⁷ Biruni'in (ö.453/1061) “avam” ve “havas” sınıflandırması da bu ayrımın bir ifadesidir.⁴⁸

Popüler din konusunda farklı kavramlaştırmalar, sınıflandırmalar ve yaklaşımların içerisinde “Folk Religion/Halk Dini” ve “Popular Religion/Popüler Din” kavramları en çok kullanılarak ön plana çıkanlardır.⁴⁹

Toplumlarda, popüler dine ihtiyaç duyulmasının ve popüler dindarlığın ortaya çıkmasının bazı sebepleri vardır. Fitri olarak insanın sahip olduğu bazı isteklerin, ihtiyaçların ve duyguların varlığı insanı farklı arayışlara sevk etmektedir. Bireyin bahsedilen duygu, istek ve ihtiyaçları toplumda kabul gören kitabi dinin inanç sistemi ile desteklenirse daha güçlü bir şekilde kendini gerçekleştirir.⁵⁰ Yaşamış olduğu inanç ve istekleri arasında kurulan bir çeşit yeni forma da popüler dindarlık denilebilir. Mutualist bir anlayışla, farklı bakışların, isteklerin ve sistemlerin birlikte yaşamı denilebilir. Ancak toplum içerisindeki farklı kültürel öğeler ve istekler (ihtiyaçlar) heterojen bir yapı oluşturur. Bu durum doğal olarak popüler dinlerin çeşitli formlarla karşımıza çıkmasına sebebiyet vermektedir.

Charles H. Long, popüler dini yedi farklı sınıflandırmaya tabi tutmaktadır.⁵¹

1. Popüler din, toplumun organik denilen alt tabakasındaki (köylü-eğitim seviyesi düşük) görünümü ile özdeşir. Bundan dolayı ilkel din ve folk dini arasında güçlü bir bağ vardır.
2. Herhangi bir dini topluluk içerisinde, din sınıfına-din adamlarına tabi olan cemaatin fertlerinin yaşadığı din olarak popüler din.

⁴⁷ İbni Rüşd, *Faslü'l-Makal Din ve Felsefe İlişkisi*, (1. Bask), (der. Muhammed Abid El-Cabiri, çev. Serkan Çetin), Endülüs Yayınları, İstanbul 2021, s.s.88-95.

⁴⁸ Kelpetin-Arpaguş, 2004, agm s.85

⁴⁹ Arslan, Mustafa, *Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2013, s.193

⁵⁰ Tanyu, Hikmet, “Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1976 (21), s.s.123-142

⁵¹ Long, Charles, H., “Popüler Din”, *Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam*, (1.baskı), (der. ve çev. Mustafa Arslan), Eski Yeni Yayınları, Ankara 2013, s.148-154.

3. Bir toplumun sahip olduğu değerler, inançlar, menâsik ve ayinler bağlamındaki popüler din. Bu şekildeki popüler din formuna “kamusal din” denilebilir.
4. Sivil dinden farklı olarak toplumun daha alt kesimlerindeki sihir, büyü, kehanet, astroloji gibi farklı formlara sahip popüler din.
5. Bir kültürün kendi içerisindeki alt sınıfın, grup veya azınlığın formuyla popüler din.
6. Toplumun sahip olduğu detaycı, karmaşık ve derin bilgiye dayalı dinine muhalif bireyler topluluğunun dini olarak popüler din.
7. Toplumun üst-elit kesimin sahip olduğu dinin ideolojik bir yorumu olarak popüler din.

Charles H. Long’un popüler din ile ilgili sınıflandırmalarından da anlaşılacağı üzere popüler din birçok farklı şekilde ve anlamda karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla popüler dinin görünümü toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Toplumların resmi-kitabi dini ile ilişkili bulunan formu ile birlikte daha çok alt kesimin veya azınlığın dini olarak karşımıza çıkmaktadır.

Popüler dinin anlaşılmasında “senkretizm” kavramına değinmek faydalı olacaktır. Senkretizm, farklı kültürlere sahip öğelerin bir araya gelerek kaynaşarak kültürleşme süreçlerini tamamlamaları şeklinde ifade edilmektedir. Öyle ki iç içe geçmiş olan farklı kültürel öğeleri ayırt etmek zorlaşır ve hatta iyi bir uzmanlık gerektirir.⁵²

Senkretizm kavramı bağlamında dinlerin değişimi veya dönüşümü üzerine tartışmalar yapılmaktadır. Popüler din, doğasında var olan inanç ve ritüelleri bağlamında kitabi dinden ayrılırken; kitabi dinle bağdaşan yönleri itibari ile senkretik bir özelliğe sahiptir.⁵³ Çaput bağlama, muska gibi inanç ve ritüellerle kitabi dinle ayırırken; dua, ibadet, adak, kurban yönüyle kitabi dine bağlıdır. Dolayısıyla popüler dinin senkterik olduğu söylenilebilir.

⁵² Su, Süreyya, *Hurafeler ve Mitler- Halk İslam ’ında Senkretizm*, (1.baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.56.

⁵³ Yanmış, 2010, agt, s.48.

İslam âlimlerinin popüler din meselesine bakışı ile ilgili kısa bir değerlendirme yapıldığında bu konuda farklı bakış açılarının olduğu görülecektir. İbni Teymiye gibi bazı âlimler, popüler dinin inanç ve uygulamalarını İslam'ın özüyle çelişen, Kelam ve Fıkıhın ilkeleriyle uyuşmayan bir hurafeler sistemi olarak görmektedirler. Popüler dine dayalı birçok ritüeli dine sonradan sokulan bidatler olarak gördükleri bilinmektedir. Bununla birlikte bazı İslam âlimleri popüler din konusunda daha yumuşak ve esnek bir bakış açısı sunmuşlardır. Popüler din ile de ilişkili olan kabir ziyaretleri meselesi bu esnek bakışa bir örnek olarak verilebilir. İslam hadis külliyatları araştırıldığında Hz. Peygamberin, ölüm hakikatine bir ibret olması açısından kabir ziyaretlerine izin verdiği hatta teşvik ettiği görülmektedir.⁵⁴ Buna benzer birçok kitabi dine dayalı uygulamalardan popüler din ile uyuşan uygulamalar hoş görülmüştür. Ancak bu uygulamalar gerçekleştirilirken kabirlerden medet ummak, çaput bağlamak gibi uygulamalar uygun görülmemiştir.⁵⁵

Müslümanlar arasında okuma-yazma oranının hızlı bir şekilde artması, modernleşmenin etkisi, batılı fikirlerin yaygınlık kazanması, siyasi ve ideolojik hareketler vb. sebepler popüler dinin etkisini azalttığı görülmektedir. Ancak reformcu-ihyacı hareketlerin çoğalması ile birlikte, Kur'an'ın ve Sünnetin gerçek İslam'ına dönüş çabaları ve arayışları popüler dinin tekrardan hızlanışına sebebiyet vermiştir.⁵⁶

Waardenburg, Popüler İslam'ın en yaygın olan formlarını şu şekilde sınıflamıştır.⁵⁷

1. Geçiş ayinleri denilen hayatın önemli anlarına ait olan merasimler.(Rite de passage)
2. Tabiatın doğal döngüsüyle alakalı olan mevsimlerin dönüşümü, bazı ay ve haftaların devri, bununla ilişkili bazı günlerin yıl dönümleriyle ilgili ayin ve kutlamalar. (Bayram, Nevruz, Yılbaşı, Hıdrellez vb. kutlamalar.)

⁵⁴ Canan, İbrahim, "Kabir Ziyareti", *Kütübi Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, C.17, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s.138.

⁵⁵ Karayel, 2014, agt, s.17.

⁵⁶ Waardenburg, J.D. Jacques, "İslami Çalışmalarda Bir Problem Olarak Resmi ve Popüler Din", *Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam*, (1.baskı), (der. ve çev. Mustafa Arslan), Eski Yeni Yayınları, Ankara 2013, s.43.

⁵⁷ Arslan, 2013, age, s.43-44.

3. Belirlenmiş bir zamana has kılınmadan kabile seçimleri ile ilişkili kutsal ziyaretler, kabile üyelerinin kaynaşması amacıyla yapılan toplu merasimler.
4. Toplumun sevip saydığı kabul görmüş bazı şahsiyetler için hayatta iken veya öldükten sonra saygı, dayanışma, tazim, yâd etmek amacıyla düzenlenen merasimler.
5. Doğal afetler, felaketler, bireysel veya toplumsal ölçekte beklenmedik olaylar ve krizlerle ortaya çıkan merasim ve uygulamalar.
6. Resmi olmayan özel dini kutlamalar (zikir halkaları, şarkı veya ilahilerin söylendiği müzik şöenleri gibi) süreç içerisinde yeni kurumsallaşmış (Mevlid-i Nebi vb.) dini kutlamalar gibi yeni dini formlar.
7. Dini gruplarda aşikâr bir biçimde kendisini gösteren inanç, fikir, uygulamalar ve yaşam tarzları.(tarikât, mistik cemiyetler, ihvan birlikleri)
8. Özel veya yerel İslami grup ve topluluklarla sınırlı olan mezhepsel ve dini yorumlara dayalı toplulukların sahip olduğu formlar.

Yukarıda bahsedilen Popüler İslam’i formlar süreç içerisinde “yer altı dini yapıları” çıkarma gibi bir tehlikeyi barındırsa da popüler din anlamında birey ve toplumun sosyal, dini, psikolojik vb. ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çabalar olarak değerlendirmek mümkündür.

Popüler İslam’ın farklı formlarına bakıldığında sadece inanç ve düşünce sistemi üzerinde varlığını göstermekten öte yaşanan ve hayat ile iç içe olan pratikleri ile yaşayan bir olgu olduğu görülmektedir.⁵⁸

Türkiye toplumunda popüler dinin özel bir yeri vardır. Toplumumuzun dini hayatında popüler dinin birçok şekli ve uygulaması vardır. "Anadolu halk dini" denilen bu dindarlık türü, sosyal bilimcilerin dikkatini çekmeye ve merak konusu olmaya devam etmektedir.

Modern eğitimin yaygınlaşmasına paralel olarak ve kitle iletişim araçlarının sunduğu bilgiye ulaşma kolaylığına rağmen popüler dindarlık varlığını sürdürmektedir.

⁵⁸ Su, 2009, age, s.28.

Hıdrellez kutlamaları, mevlit kutlamaları, yerel adetler, geçiş dönemi ritüelleri (doğum, evlilik, ölüm ile ilgili inanç ve uygulamalar), mistik ve büyüsel uygulamalar verilebilecek yaygın halk dini örnekleridir.⁵⁹

Türk toplumunun dini yaşantısı bağlamında popüler din kavramının üzerinde durulmalıdır. Bu çok yönlü popüler dini hayatın anlaşılmasında tarihi süreç ile ilgili gelişmelerden haberdar olmak gerekir. Türklerin İşlamlaşma sürecine bakıldığında iki unsurun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, Türklerin kitleler halinde İşlam'a girmesidir. İkinci unsur ise Türklerin İşlam ile sınır boylarında tanışmasıdır. İşlam dini Türkler tarafından benimsenirken, eski inanç ve geleneklerin bir kısmı yeni kabul edilen İşlam dininin inanç ve uygulamaları ile harmanlanmıştır. Göçebe ve hareketli olan Türkmenler sınır boylarında Müslümanlığın zel bir türü ile karşılaşmışlardır. Türklerin tanıştığı bu dindarlık; dervişler, halk arasında sevilen gezgin din adamları, tüccarlar ve sınırlardaki askerler tarafından sunulan bir dindarlık türüdür. Yeni benimsenen İşlam dininin kitabi bilgisine vakıf olmayan Türklerin dindarlığında çeşitli törenler, sufi-mistik deneyimler, büyüsel uygulamalar görülmektedir. Ancak zaman içerisinde Türkler, İşlam kültürünün en derin bilgisine dayalı, yüksek ve sahih-kitabi biçimlerine ait birçok dini eserler vermişlerdir.⁶⁰

Türkiye toplumunda, popüler dindarlığa etki eden faktörler sadece tarihi süreçten ibaret değildir. Tarihi süreç ile birlikte; psiko-sosyal faktörler de popüler dindarlığının mevcudiyetine etki etmektedir. Arslan, toplumunun popüler dindarlığına etki eden psiko-sosyal faktörleri beş sınıfa ayırmaktadır:⁶¹

1. Duygusallık: Halk kitlelerinin akıl ve mantıktan ziyade coşku, heyecan, duygu ve gnle ilişen meselelere daha çok önem vermeleridir.
2. Toplumsal Konum (Dini Bilgi Eksikliği): Halkın, yüksek dinin, detaylı kelâmi konularını ve ince fikhî kurallarını öğrenmekten uzak kalmayı tercih ederek daha çok klasik inanışlar, temel ve asgari ibadetler, semboller ve duygusal meseleleri önemseyip yoğunlaşmalarıdır.

⁵⁹ Arslan, Mustafa, “Halk Arasındaki Yaygın İnanışların Oluşumuna Etki Eden Tarihsel ve Psiko-Sosyal Faktörler”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2004/40 (3), s.s.105-120.

⁶⁰ Arslan, 2004, agm, s.112-113.

⁶¹ Arslan, 2004, agm, s.115-119.

3. Sembolik ve Mitsel Düşünce Tarzı: Halkın Hızır ve Hidrellez mitolojisi, Hz. Ali etrafında gelişen efsaneler ve hikâyeler, Battal Gazi gibi tarihsel kişilikler gibi sembol şahsiyetlerin ve mitsel figürlerin somutlaşarak popüler dindarlıkta yer edinmesidir.
4. Örf, Adet ve Geleneklere Bağlılık: Bireylerin ve kitlelerin fitratından kaynaklı olan örf, adet ve geleneklere bağlılığın toplumsal alışkanlığa dönüşmesidir.
5. İstismar: Halkın inanışlarından istifade ederek bu inanışların güçlenmesine ve devam etmesine katkı sunan istismarcı şahıs-şahısların varlığı söz konusudur. Örneğin Türbe çevresinde hizmet ettiğini söyleyerek halktan ücret koparan kişilerin bu inanışların devamına uğraşmalarıdır.

Popüler dindarlığının görünümleri; doğum, sünnet, evlenme, cenaze törenleri, çeşitli kutlamalar ile ilgili inanç ve ritüeller, ziyaret ve türbe mekânlarına ait inanışlar, sihir, büyü, uğur, nazar vb. metafizik olaylar ile ilgili inanışlar, belirli gün ve gecelerle ilgili kutlama ve menâsikler, hayvan ve hayvan figürleri ile ilgili inançlar, şeklinde kendini göstermektedir.⁶²

Popüler din açısından zikredilen inanış ve uygulamaların büyük bir kısmı mevlit merasimlerinin kutlanma sebeplerindendir. Popüler dinin belirgin formları olan bu inanış ve uygulamalar mevlit törenleri ile iç içe geçmiştir. Mevlidin halkın gündelik dini hayatındaki sosyolojik işlevlerinin anlaşılmasında bu inanış ve uygulamaların önemli bir etkisi vardır. Özellikle de popüler dinin belirgin bir şekilde hissedildiği taşra- kırsala doğru gidildikçe mevlit merasimlerine olan rağbetin arttığı görülmektedir. Taşrada yaşayan insanların mevlit ile olan ilişkisini de ortaya koyan uygulamalı bir çalışma örneğinde⁶³ kandil gecelerinde halkın % 95,3 gibi bir çoğunluğu, camilerde veya evlerde yapılan mevlit etkinliklerine katıldıklarını ya da radyo ve televizyonlarda okutulan mevlitleri dinlediklerini belirtmektedirler. Her ne kadar günümüzde bu oran düşmüşse de mevlit merasimleri popüler din içerisinde önemli bir şekilde yerini korumaktadır.

⁶² Güleç, “Melda Medine, Vejdi Bilgin, Halk Dindarlığı’nın Gündelik Hayattaki Görünümü İle İlgili Sosyolojik Çözümleme”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018/27 (1), s.s.73-108.

⁶³ Arslan, Mustafa, “Türk Toplumunda Geleneksel Dini Yaşam ve Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003/1 (2), s.s.40.

1.2.2. Ritüel ve Sembol

Toplumların sahip oldukları değerler ve inançları ifade etmede kutsalla ilişkili olan eylemler, ritüel olarak tanımlanabilir. Ritüellerin din için ifade ettiği anlam önemlidir. Çünkü dini inançların ve değerlerin o dine inanan bireylere aktarılmasında ritüellerin işlevsel bir boyutu vardır. Ayrıca güçlü bir aidiyet duygusunun tesisi de ritüeller aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.⁶⁴

Toplumlar için bazı olaylar ve zamanlar önem atfetmektedir. Ayrıcalıklı ve özel olarak kabul edilen bu zaman dilimlerinin çoğu kez dini sebeplere dayandırılarak hassasiyetle kutlandığı görülmektedir. Sosyologların, dini boyutu sınıflandırma çabalarında dinin ritüel ile olan ilişkisi ön plana çıkarılmaktadır. C.H. Glock'un "ayinsel boyut", J.Wach'ın "dini tecrübenin pratik anlamı" ve Radcliffe-Brown'un ise "dini eylemler" olarak nitelendirdiği dini boyutu sınıflandırmalarda dinin ritüel boyutuna yer ayırmışlardır.⁶⁵

Ritüel kavramının kökeni olan "rit" sözcüğü, "bir şey yapmak" anlamını taşımaktadır. Özel ifade ile ritüel "inanınların üzerinde uzlaşarak simgesel anlam yükledikleri geleneksel uygulamalar" olarak ifade edilmektedir.⁶⁶

Ritüel, bir toplumun belirli bir amaca yönelik, geçmişte önemli görülen bazı anların ve olayların, yaşanan zaman diliminin diliyle anlatılmasıdır. Kutsallık yönü olsun veya olmasın herhangi bir olayın temsili canlandırılması törensel bir boyut kazanmaktadır. Törenin icra edildiği zaman diliminden soyutlanıp olayın ilk yaşandığı zamana gidildiği hissi uyandırılmaktadır. Bu duyguların her törende tekrarlı bir şekilde aktarılmasıyla toplumdaki birlik ve beraberlik ruhunun törenler üzerinden icra edilmesi sağlanmaktadır. Böylelikle toplumda aidiyet ve ortak bir kimlik oluşturma da törenlerin işlevi görünür olmaktadır.⁶⁷

Durkheim anlayışında, toplumu bir arada tutma fonksiyonuna sahip olan ritüeller kutsaldır. Ritüelde ön plana çıkan ve inancı da doğuran ana unsur eylemdir.⁶⁸ Yine Durkheim'e göre insanın eylemlerine yön veren toplumsal eylemlerdir. Dini hayatın

⁶⁴ Akın, Mahmut Hakkı, *Toplumsallaşma Sözlüğü*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya 2011, s.124.

⁶⁵ Ayhan, Kader, 2020, agt, s.12.

⁶⁶ Olgun, Hakan, "İbadet, Ritüel ve Kurban", *Milel ve Nihal*, 2016/13 (2), s.84.

⁶⁷ Şahin, Ayşe, 2019, agt, s.s.46-47.

⁶⁸ Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev: Osman Akınhay –Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s.623.

toplumsal yönünü anlamlandıran araçların ritüeller olduğunu savunur. Ataların törenleri kutlama sebebini, saygı duydukları geleneğe bağlılık ve manevi mutluluk hissi olarak değerlendirmektedir.⁶⁹

Ritüeller, şekilsel bir yönü olup belirgin bir üsluba sahip olan, belirli periyotlarla tekrarlanan, olağanüstü bir güce dayanan veya kozmik ile ilişkisi olan bir uygulama serisi olarak nitelendirilmektedir. Buna göre ritüelin ön plana çıkan bazı hususiyetleri şunlardır.⁷⁰

1. İnsani bir eylemin hem bedensel hem de zihinsel bir şekilde gerçekleşmesi gerekir. Ritüel olabilmesi için sadece zihinsel olmamalı aynı zamanda zihinsel olanın pratize edilmiş olması gerekmektedir.
2. Ritüeller, sıradanlıktan ve bayağılıktan uzak bir tarzda yoğun ve derin bir bilinç halinin yansıması olmalıdır.
3. Ritüeller katı kurallarla belirlenmiş safhalardan oluşur. Ritüel öncesi hazırlıklar, ritüel esnasında gerçekleştirilenler ve ritüelin sonlandırılması ile ilgili aşamaları vardır.
4. Önceden bilinç düzeyinde yer alan bir düşüncenin adeta sahnede sergilenmesi gibi bir performans gerektirir.
5. Ritüeller sürekli tekrarlanmalıdır. Günlük, mevsimlik, yıllık ritüeller gibi belli zaman dilimlerinde sıklıkla tekrarlanabilir mahiyettedir.

Ritüellerin özdeşleştirme ve temsil yönleri sayesinde hatırayı canlı tutma özelliğine sahiptir. Bu işleviyle ritüeller geçmişi koruma özelliğine sahiptir. Dolayısıyla dinler, gruplar ve toplumlar unutulmasını istemedikleri değerlerini ritüellere emanet edeceklerdir. Böylece toplumun inşa etmek istediği değerler ve aidiyet kimliği törenlerle hatırlanmayı sağlayacaktır.⁷¹

Ritüeller, toplumların sahip olduğu inancın bireysel anlamda öğretilmesi ve daha sonra bu inancın kolektif bir boyut kazanmasını sağlar. Böylelikle bireysel inanç

⁶⁹ Durkheim, Emile, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, (Çev: Fuat Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul 2005, s.446.

⁷⁰ Olgun, 2016, age, s.s.84-85.

⁷¹ Connerton, Paul, *Popüler Kültür ve Müzikte Anlamın Kaybı*, (Çev. Alaeddin Şenel), (2.Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, s.176.

toplumsal bir boyuta evrilir. Ritüeller aracılığıyla birey ve toplum arasında sıkı bir bağ kurulur.⁷²

Ritüellerin dini hayattaki pratiklerden ziyade toplumsal bir olgu boyutu da vardır. Ritüellerin işlevsel yönüyle bireye ve topluma katkıları önemlidir. Toplumda çeşitli sebeplerle düzenlenen törenler, bayramlar, şöenler toplumsal bağı güçlendirmesi ile ritüelin fonksiyonel yönünü ifade eder.⁷³

Törenler, bireyler için anlam ifade eden değerleri yaşatmak niyetiyle ve içtenlikle katılmak istedikleri, devamlılık arz ederek süren, akraba, çevre, eş ve dostu bir araya getirerek birleştirici ve bütünleyici yönü bulunan unsurlardır. Kabul törenleri, geçiş dönemleri törenleri, bayramlar, kutsal gün ve gecelerde kutlanan törenler, herhangi bir hayvanı kurban törenleri gibi olaylar duyurularak kültürlerin devamlılığı sağlanmış olur.⁷⁴

Ritüelin ayrı bir boyutu da kriz durumlarına müdahale eden yönüdür. Bir toplumda toplumsal çatışmalar arttıkça ritüelleri daha sıklıkla gerçekleştirmeye olan ihtiyaç da artar. Bir nevi ritüellerin sıklığı ile toplumsal çatışma arasında doğru bir orantı olduğu söylenilebilir. Kriz ve kaos ortamlarında ritüellerin sıklıkla tekrar edilerek yeniden toplumsal birleşme ve bütünleşmeye katkı sunduğu ifade edilmektedir.⁷⁵

Connerton’a göre kabul görmüş büyük dinlerin, tarihlerindeki kurucu unsurları ve vakaları ritüellerle anımsamaya gittiklerini kaydeder. Örnekle; Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesinin haç çıkarma olayı ile sembolize edilerek, ritüellerle canlandırıldığını söylemektedir. Ancak İslam dini için buna benzer uygulamalar ve tarihi sembolik göndermelerin olmadığını kaydeder. Miraç hadisesi, veda hutbesi, hac menâsikleri, namaz erkânları, kurban ibadeti gibi dinin önemli unsurlarının sembolik değerlerini ve törensel boyutunu göz ardı etmektedir. İslam dininde bahsedilen ibadetlerin çoğuna

⁷² Özdemir, Ulaş, *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti*, (1.Baskı), Kolektif Kitap Yayınları, İstanbul 2016, s.15.

⁷³ Alver, Köksal, “Emile Durkheim ve Kültür Sosyolojisi”, *Sosyoloji Dergisi*, 2010/3 (21), s.s.199-210.

⁷⁴ Akın, 2011, age, s.149.

⁷⁵ Turner Victor, *Ritüeller Yapı ve Anti Yapı*, (Çev. Nur Küçük), (1. baskı), İthaki Yayınları, İstanbul 2018, s.21.

toplumun büyük bir katılım sağladığı, tarihsel hatırlatmalara giden ve ritüel boyutu olan pek çok uygulama vardır.⁷⁶

Dinsel törenlerin bir beden dili vardır. Söylenilen sözler bireyleri içeriye davet edici tarzda, etkileyici ve “biz dilini” kullanmaktadır. Daha önceden belirlenerek törenin hangi aşamasında hangi hareketin yapılacağı herkes tarafından bilinir. Bu hareketlerin, ses ve sözlerin, el-kol işaretlerinin her birinin ayrı bir anlamı vardır.

Tez çalışmamızın konusunu teşkil eden mevlit merasimleri Hz. Peygamberin doğumunu hatırlatması ile birlikte, toplumda hayatın önemli anları denilen geçiş dönemleri törenlerinde de sıklıkla başvurulun toplumsal bir boyutu vardır. Ölüm, doğum, evlilik, adak, sevap kazanma gibi birçok yönüyle mevlidin toplumsal işlevi vardır. İcra edilirken belli kurallara ve sembolik öğelere sahip olması, sıklıkla tekrarlanması, birleştirici ve bütünleyici yönü gibi daha birçok unsuruyla mevlit; dini bir ritüel olma özelliğine sahiptir. Ayrıca mevlit merasimlerinin öncesi, yapılışı ve sonrasındaki hazırlıklar ve uygulamaları; ritüeldeki hazırlık aşamaları, icra aşamaları ve ritüelin sonlandırılması gibi aşamalar ile aynı olması onun ritüel yönünü vurgulamaktadır.

Ritüelle birlikte sembol kavramının da anlaşılması önemlidir. “*Bir varlığın veya olgunun yerini tutan figürdür*”⁷⁷ şeklinde ifade edilen semboller, dinler için sembolik bir anlatım sunarak din için önemli görülen değerlerin devamlılığını sağlar. Gündelik dini hayatın sembolleri ise daha çok kitabi dinin dinsel öğeleri ile ilişkili olan sembollerdir. Cami, namaz, hac gibi dinsel öğeler ile ilişkili olarak takke, sarık, sakal, tespih, türbeler, mübarek gün ve gecelerdeki kutlamalar (mevlit kandili, aşure kutlamaları gibi) gibi popüler din sembolleri ön plana çıkmaktadır.⁷⁸

Sembol için, somut ve soyut anlamı olan ve birbirini tamamlayan iki parçanın spontane ve daimi bir şekilde bir araya getirilmesi olarak nitelendirilmektedir. Sembolik ifade veya sembolize etmek ise; el altında görülen parça üzerinden, görülmeyen ve soyut olanı çağrıştırmak ve ifade etmektir. Yani görünür olmayanı belirgin bir formda

⁷⁶ Şahin, Ayşe, 2019, agt, s.s.48-49.

⁷⁷ Aydın, Mustafa, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, (2. baskı), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2013, s.376.

⁷⁸ Arslan, Mustafa, “Kültürel Bağlamda Din”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2004/ 4(4) , s.s. 189-205.

gösterme işidir de denilebilir.⁷⁹ Sembol olan parça, görünmeyen ama gerçekte var olan hakikate ve değere işaret eder.

Popüler din, içerisindeki dini sembollerin varlığını belirgin bir şekilde gösterir. Her toplumun kendine ait sembolleri olduğu gibi popüler din de bağlı olduğu kitabî dine ait semboller üretmektedir. Bu semboller çoğu kez spontane gelişir ve bir bölgeye veya topluma ait olabilir. Semboller dinamik yapısından dolayı zaman içerisinde değişimlere uğrayabilir. Ancak ait olduğu toplumun şartlarına ve zamanına göre yorumlanırsa anlam kazanmış olur ve de ait olduğu toplumun inanç ve kültürü hakkında bizlere sağlıklı bilgiler sunar.⁸⁰

Mevlit metinlerinde geçen bir takım sembolik ifadelerin varlığı bilinmektedir. Mevlit metnlerinin birçoğunda geçen “beyaz kuş” veya “akkuş” motifi ruh ile sembolize edilmektedir. Ruhun da “Nûr-ı Muhammedî” ile ilişkilendirildiği bilinmektedir. Nur-ı Muhammedî anlayışı ise ilk yaratılmayı ve ilk ruhu temsil etmektedir. Bu anlayışa göre Allah, Hz. Muhammed’e kendi ruhundan üflemiştir. Böylelikle ilkin Hz. Muhammed’in Nuru yaratılmıştır. Bu Nurdan diğer tüm varlıkların yaratıldığı söylenmektedir. Hz. Muhammed’in doğumu esnasında görülen “beyaz kuşun” Hz. Muhammed’e süt verdiği ve doğum esnasında Hz. Amine’nin sırtını sıvazladığına inanılır.⁸¹ Mevlit merasimleri esnasında görülen sırt sıvazlama olayı bu ilk hikâyeyi sembolize etmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed’in sırtındaki nübüvvet mührünün, Hz. Adem’den silsile yolu ile Hz. Muhammed’e kadar aktarılan peygamberlik vazifesini sembolize etmektedir.

1.2.3. Mitoloji ve Mevlit İlişkisi

Toplumu etkilemesi yönüyle mitoloji, incelenmesi gereken bir alandır. “*Kelime anlamı olarak ilkel toplumların hikayeleri, tanrılarının masalları ve bir kısım sembolleştirmeler*” şeklinde ifade edilmektedir.⁸² Eliade’nin mit tanımı: “*Kutsal bir tarihi, zamanın başlangıcında cereyan eden bir ilk olayın anlatımıdır.*”⁸³ Başka bir

⁷⁹ Çınar, Aliye, “Din Dili: Dini Sembol ve Ritüel”, *Dindarlık Olgusu Sempozyumu*, Kurav Yayınları, Bursa 2006, s.s. 325-338.

⁸⁰ Aydeniz, Hüsnü, “Dini Semboller, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Gelenekselci Bir Yaklaşım (René Guénon Örneği)”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2011 (48), s.s.75-90.

⁸¹ Arslan, Mustafa, “Mitik Tasavvurun Siyer Kültürüne Etkileri: Muîniddin el-Miskin’in Meâricü’n Nübüvve fi Medârici’l Fü-tüvve’si Örneği”, *Milel ve Nihal Dergisi*, 2018/15 (1), s.s. 55-87.

⁸² Yanmış, Mehmet, 2010, agt, s.40.

⁸³ Eliade, Mircea, *Kutsal ve Kutsal Dışı*, (çev. Ali Berkay), (1. baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s.87.

tanımlamada ise mit, birçok dinde dünyanın yaratılışı, ilahların tarihi ve ilişkileri, olağanüstü olaylar ile ilgili hikâyelerdir.⁸⁴ Ya da mitoloji için; dünyanın oluşumu ve onunla ilgili unsurların, vasıtaların şekillenme sürecini açıklayan hareketli işaretler sistemidir denilebilir.⁸⁵

Mitolojinin hikâye, öykü veya masal olarak nitelendirilmesi genel çerçevede itiraz gören bir durumdur. Malinowski, mitolojinin hikâye veya simge olmadığını inancı koruyan bir köklü unsur ve gerçekliğin farklı bir şekilde tasvir edilmesi olarak nitelendirmektedir.⁸⁶ Eliade, mitler için gerçek öykü; öykü-hikâye için ise yalancı öykü tanımlamasını kullanmaktadır.⁸⁷ Yine Eliade, bir toplumun gerçekliğini ve tarihini anlamada önemli ve güçlü bir unsur olarak görmekte ve bunu “*miti bilmek her türlü kökeni bilmektir*” şeklinde ifade etmektedir.⁸⁸

Mitolojinin birçok toplumsal etkileri vardır. Bunlar üç grupta ele alınabilir:⁸⁹

Birincisi, mitler; halka güç, kuvvet ve kudret sahibi insanları etrafında birleştirebilecek kutsal tanrılar ve kahraman ataları miras bırakmaktadır. Yahudilerin Yahve’si, Japonların Şinto’su, Budistlerin Buda’sı, bunlara örnek olarak verilebilir.

İkincisi, mitler; evren ve kozmos ile ilgili bilinmesi istenilen bütün yaratılış yasalarının kökenini insanlara bildirir. Örneğin, şimşek ve gök gürültüsünü Tanrıların öfkesi, yağmurun yağmasını bir ayrılık hikâyesine bağlayarak gökyüzü tanrısının ağlaması şeklinde mitleştirir.

Üçüncüsü, mitler; insanların geleceğe dair meraklarını ve sorularına cevap vermesidir. Mehdi-Mesih inançlarına yönelik mitlerin çoğu geleceği açıklayıcı bu unsurun örneklerindendir.

Mitlerin ön plana çıkan iki özellik daha vardır. Birincisi; mitlerin sözlü özellikte olmasıdır. Kolektif-Popüler belleğin birer ürünü olarak değerlendirilmektedirler.⁹⁰

⁸⁴ Kızıl, Hayrettin, *Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye), 2010, s.50.

⁸⁵ Bayat, Fuzuli, *Mitolojiye Giriş*, (1.baskı), Karam Araştırma ve Yayıncılık, Çorum 2005, s.86.

⁸⁶ Malinowski, Bronislaw, *Büyük, Bilim Ve Din*, (1.baskı), (Çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınları. İstanbul 2000, s. 99.

⁸⁷ Eliade, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, (Çev. Sema Rıfat), Om Yayınları. İstanbul 1993, s. 13.

⁸⁸ Eliade, 1993, age, s. 20.

⁸⁹ Yanmış, Mehmet, 2010, agt, s.s.40-41.

İkincisi ise din ile olan derin ilişkisinden dolayı dine atıfta bulunarak kutsal öyküler anlatılmaktadır.⁹¹

Mevlit metinleri ve merasimlerinin bazı yönleriyle mitolojik unsurlar barındırdığı görüşleri mevcuttur. Bu görüşü ileri sürenlerin mevlit ve mitoloji ilişkisi üzerine ileri sürdükleri görüşleri genel çerçevede şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi; Mitlerde genellikle kutsal bir anın veya tarihi başlangıca atfedilebilecek bir ilk olay anlatımıdır. Bu bağlamda yaratılış mitleri ön plana çıkmaktadır. Mevlit metinlerinde Hz. Adem'in yaratılışı ile ilgili olarak kainatın ilk yaratılış olayı ve bu yaratılışın Hz. Muhammed'in nuruyla ilişkilendirilmesi örneği mitolojik unsurlar barındırır. Mevlidin ana teması olan “Nur-i Muhammedi” düşüncesinin sahih siyer kaynaklarından beslenmek yerine tasavvuf kökenli anlatımlara dayandığı bilinmektedir. Bu düşünceye göre Hz. Adem'den önce yaratılan “Nur-i Muhammedi” varlıkların ilk yaratılış kaynağı olmuştur.⁹² Hz. Muhammed'in doğumu esnasındaki olayların anlatım ve işleniş tarzı Hz. İsa'nın doğumu ile ilgili mitolojik anlatımlarla ortak olduğu savunulmaktadır.

İkincisi; Mitlerdeki birleştirici yön, coşku-heyecan ve toplumsal birlikteliği-dayanışmayı hedefleyen yönleri mevlit merasimlerinde de görülür. Mitlerin, bunalımlı kriz dönemlerinde ortaya çıkması da mevlit ile ayrı bir benzerlik yönü olduğu ifade edilmektedir. Her ne kadar mevlit merasimlerinin çıkış noktası Hz. Peygamber'in doğumunu kutlamak amacıyla olsa da sonraları kazandığı çeşitli anlamlar ile çok yönlü toplumsal işlevleri yüklenmiştir. Mevlidin; aile, akraba ve dostlar arasında dayanışmayı sağlaması, kaza, bela ve musibetlerden koruyacak bir dayanak olarak görülmesi mitlerle olan ortak amaçlara benzetilmektedir. Özellikle Osmanlı döneminde millet için çok önemli görülen hayati savaşlarda camilerde mevlitler okutulmuştur. Bununla amaç halkın moral ve motivasyon gücünü artırmaktır. Meşhur yazarlardan Yakup Kadri 1921 yılında Ayasofya camisinde katıldığı mevlit merasiminin kendisinde uyandırdığı derin

⁹⁰ Arslan, Mustafa, “Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz. Muhammed (s.a.v) Tasavvuru Muhammediye Örneği”, *Milel ve Nihal Dergisi*, 2009/6(1), s.s. 195-219

⁹¹ Yanmış, Mehmet, 2010, agt, s.s.40-41.

⁹² Çınar, Mahmut, *Nur-i Muhammedi İncisinin Ortaya Çıkışı ve Kaynakları*, (1.baskı), Rağbet Yayınları, İstanbul 2014, s.15.

etki ve coşku haliyle toplumla bütünleştiğini ve Kurtuluş Savaşı'na katıldığını ifade etmektedir.⁹³

Üçüncüsü; Mitolojik unsurların yayıldığı alanlardan biri de edebi eserler ve türlerdir. Toplumların duygu, coşku, davranış ve düşünce dilinin anahtarı mitlerdir.⁹⁴ Mitler bu aktarımı çoğu kez sözlü geleneğin yanında edebi eserlerle de gerçekleştirirler. Bu bağlamda mevlit metnlerinin de edebi yönünün ve dilsel anlamının mitolojik edebi eserlere benzediği görüşü savunulmaktadır. Süleyman Çelebi mevlidinde Hz. Peygamber'in doğumu, atalarıyla ilgili verilen silsile ve şecere bilgisi, mucizeleri, miraç olayı gibi unsurların sahih kaynaklardan ziyade zayıf rivayetlere dayandırılması onun mitsel anlatıma başvurduğu şeklinde yorumlanmaktadır.⁹⁵ Mevlitte Hz. Peygamber'in ataları ile ilgili anlatım, Miraç olayının anlatım şekli, doğum esnasında göğe yükselmesi gibi anlatımların mitolojik kaynaklardaki tasavvurlara benzediği ifade edilmektedir. Mevlitlerin ilk metnlerinin yazıldığı 13.ve 14. Yüzyıllarda sözlü kültürün, destan ve efsanelerin, epik şiirlerin güçlü olması bu etkiyi artırmıştır.⁹⁶

Dördüncüsü; mevlidin ilk ortaya çıkış sebebi ve mevlit merasimlerinin başladığı dönemin sosyal ve siyasi şartlarının mitlerle olan ilişkisi ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda mevlidin dönemin Hristiyan mitolojisine bir alternatif olarak ortaya çıktığı ve bu mitolojik anlatımlardan etkilendiği söylenmektedir. Müslüman toplumlarda mevlidin ilk ortaya çıktığı yer olarak kabul edilen Mısır'daki Şii Fatimi Devleti sultanı ve yine Erbil hükümdarı Gökborü'nün, halkı Hristiyan adetlerinden uzak tutmak için mevlit merasimlerine başvurdukları söylenmektedir. Hz. İsa'nın doğumu kutlamalarına karşılık Hz. Muhammed'in buna daha çok layık olduğu düşüncesiyle mevlit merasimleri başlatılmıştır.⁹⁷ Dolayısıyla mevlidin ortaya çıkış sebebi ile ilişkili olarak anlatım tarzının da mitolojik unsurlardan etkilendiği söylenmektedir.

Beşincisi; Mitolojilerde hayvan figürü motiflerinin olduğu bilinmektedir. Mevlit metnlerindeki beyitlerde geçen “*Geldi bir akkuş kanadile benüm, arkamı sığadı kuvvetle katı*” ifadelerindeki “akkuş” ifadesi vb. ifadelerle mevlitlerin, hayvan

⁹³ Yanmış, Mehmet, 2010, agt, s.s.60-61.

⁹⁴ Tökel, Dursun Ali, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Akçag Yayınları, Ankara 2020, s.11.

⁹⁵ Yücedoğru, Tevfik, “İnanç Esasları Açısından Vesiletü'n Necat”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, (ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osmangazi Belediyesi Yayınları. Bursa 2007, s. 210- 218.

⁹⁶ Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, (2.Baskı) Sır Yayınları, Bursa 2001, s.39.

⁹⁷ Bakırcı, 2003, age s.13.

figürlerine başvurduğu görülmektedir. Hayvan figürleri üzerinden mitolojik kahramanlar yaratma yönteminin mitolojik kültürde önemli bir yeri vardır. Bu yönüyle mevlit mitolojik unsurlar ile ilişkilendirilmektedir.⁹⁸

Yukarıda zikredilen sebeplerden ötürü Mevlidin bazı mitolojik unsurları barındırması onun Müslüman toplumlarda ve ülkemizde olan değerini düşürmemektedir. Bu mitolojik anlatım tarzı mevlidin birleştirici ve bütünleştirici yönüne katkı sunmaktadır.⁹⁹

1.2.4. Geçiş Dönemleri (Hayatın Önemli Anları)

Bütün toplumların yaşamında eski kültürlerden miras kalan gelenekler, örf ve adetler önemli bir yere sahiptir. Bireyin gündelik yaşamına anlam katan ve bir statü sahibi olmasına vesile olan bu adet ve uygulamalar içerisinde, hayatın önemli anları denilen “geçiş dönemleri” de yer almaktadır. Bir toplumun bütün yönleriyle araştırılmasında ve anlamlandırılmasında o toplumun geçiş dönemlerine ait örf, adet ve gelenekleri ile bu dönemlerdeki törenler; yöre halkının sahip olduğu kültürün kodlarını ve ana unsurlarını bizlere sunmaktadır.

İnsan hayatının temel üç geçiş dönemi vardır. Bunlar; doğum, evlenme ve ölümdür. Bunların dışında kalan birçok farklı dönem veya önemli anlara dair ritüeller, bu üç dönemle ilişkilidir. Bu üç önemli geçiş dönemi ile ilgili sayısız adet, gelenek ve ritüeller bulunmaktadır. Hayatın önemli anları denilen doğum, evlenme ve ölüm anları farklı manalar ve anlamlar atfedilerek kutsanmaktadır. Bu kutsal anlara dair birçok kutlamalar yapılmaktadır.

Toplumun verdiği önem dercesine göre bu dönemlere ait birçok inanış ve geleneği de içine alan törenler icra edilmektedir. Bu törenlerin yapılmasındaki amaçlardan biri bireyin yeni konumunu ve statüsünü topluma haber verip arz etmektir. Ayrıca bu törenlerin gerçekleştirilmesindeki amaçlardan biri de kutsal kabul edilen bu anların bireye verebileceği olumsuz düşüncelerin, duyguların, uğursuzlukların ve muhtemel

⁹⁸ Arslan, Mustafa, 2009, agm, s.s. 195-219.

⁹⁹ Uludağ, Süleyman, “Süleyman Çelebi’nin İnanç ve Fikir Dünyası”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, (Ed. Mustafa Kara- Bilal Kemikli), Osmangazi Belediyesi Yay. Bursa 2007, s.201.

tüm zararların önüne geçmektir.¹⁰⁰ Yani halk tabiriyle; kaza ve belanın önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Doğum esnasında uygulanan pratiklerde çocuk için hayatın normalleşmesi, sağlıklı bir yaşam ve zarar verici kötü ruhlardan muhafaza amacı görülmektedir. Sünnet ile ilgili merasimlerde bireye statü kazandırılması amacı öne çıkmaktadır. Evliliğin huzur içerisinde geçmesi dileği, sağlık ve mutluluk temennisi evlilik geçiş dönemi uygulamalarının merkezindedir. Ölüm ile ilgili pratiklerde ise diğer âleme geçişin kolay olması, ölen kişinin geride kalanlara zarar vermemesi inancı ve atalar ruhuna olan saygının devamı amaçlanmaktadır. Genel anlamda geçiş dönemlerindeki uygulamalarının temel amacı geçiş evrelerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi ve bu esnada çıkabilecek tehlikelerden bireyin muhafazası hedeflenmektedir.¹⁰¹

Toplumsal yaşamın düzenlenmesinde önemli bir yeri olan dini inançlar da geçiş törenlerinde büyük bir role sahiptir. Dinler, doğum, evlenme ve ölüm anlarına yönelik geçiş dönemi ritüelleri üzerinde hassasiyetle durmuş ve bu alanda birçok düzenlemeler yapmışlardır.¹⁰² Dinler, insanlara yeni toplumsal statüler kazandıran geçiş dönemlerine ait ritüellerin ortaya çıkmasını desteklemişlerdir. Zira bu ritüeller gerçekleştirilirken topluma verilen dini mesajlar ve öğeler dinlerin devamına katkı sunmaktadır.

Geçiş dönemlerine ait ritüeller kişi merkezlidir. Çünkü geçiş döneminde yapılan tören ve geleneklerin amacı kişiyi karşılaşılan yeni döneme hazır hale getirmektir. Evlilik dışında, doğum ve ölüm geçiş dönemleriyle ilgili kutlamaların tekrarının olmaması bu durumu ayrıca önemli kılmaktadır. Geçiş dönemlerine ait kutlamalar ile ilgili önemli bir husus da; bu önemli anların önceden bilinmesinden dolayı tören hazırlıklarının yapılması ve kişinin buna hazırlanmasıdır.¹⁰³

Türk toplumunda da geçiş dönemi ritüelleri önemli bir yer tutmaktadır. Ritüellerin oluşum ve uygulanma sürecinde din ve inançların etkisi açıktır. Dini inançlar açısından

¹⁰⁰ Koca, Selçuk Kürşad, *Türk Kültüründe Sembollerin Dili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sakarya 2012, s.57.

¹⁰¹ Irmak, Yılmaz, “Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç Ve Uygulamaları”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016/6 (20), s.s. 113-132.

¹⁰² Günay, Ünver- Güngör, Harun, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s.101.

¹⁰³ Yeşil, Yılmaz, “Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 2014/3 (9), s.s.117-136.

baktığımızda Türk toplumlarının geçiş dönemi pratiklerini etkileyen dört dini inanç sisteminin olduğu görölmektedir. Bunlardan birincisi, eski Türk dinidir ki farklı dinler üzerinden de olsa hala etkisini göstermektedir. İkincisi ve de en çok etkili olanı ise İslam dinidir. Günümüzde Türklerin büyük bir kısmının inandığı din olan İslam'ın ritüeller üzerindeki derin etkisi bilinmektedir. Üçüncüsü; Çuvaş, Gagauz, Urum gibi farklı Türk boylarının inancını teşkil eden Hristiyanlıktır. Dördüncüsü ise Türk boylarından, az bir nüfusa sahip olan Karayların dini Museviliktir. Bunların dışında günümüzde birçok ülkede kendisini açıkça hissettiren popüler kültürün, geçiş dönemi ritüelleri üzerinde belirgin bir etkisi vardır.¹⁰⁴

Türk toplumlarının geçiş dönemi törenleri incelenirken halk kültürünün sözlü edebi ürünlerinin, sanatçıların, din adamlarının etkisi açıkça görölmektedir. Bu törenler esnasında halka ikram edilen yemeklerin, sunulan hediyelerin, giysi ve kıyafetlerin, meşhur türkülerin ve atasözlerinin bizlere sunduğu önemli bilgiler ve ipuçları vardır.

Geçiş dönemi ritüellerine ait kabul görmüş uygulamalar doğum, evlenme-düğün ve ölüm ile ilgili olanlardır.

1.2.4.1. Doğum ile İlgili Geçiş Dönemi Ritüelleri

Genel anlamda ailenin ve soyun fert sayısının artması neticesinde aile için güç artışı manasına gelen doğum sevinç ve mutluluk veren bir olaydır. Doğum ile ilgili geçiş ritüelleri doğum öncesi, doğum esnasında ve doğum sonrası olmak üzere genelde üç başlıkta ele alınır.

Doğum öncesine ait inanç ve ritüeller; kadınlarda kısırlılığı giderme ve gebe kalma, çocuğun cinsiyetinin belirlenmesine yönelik inançlar, gebelik öncesi kadınların kaçınması gerekenler vb. uygulamalardan oluştuğu gözlemlenmektedir. Doğum esnasında; doğumun sağlıklı bir şekilde geçmesi için yapılan dualar, adak adamalar, yemek vermeler gibi dinsel-büyüsel inanç ve uygulamalar vardır. Doğumdan sonra; çocuğa isim vermek, çocuğun göbek kesimi, lohusalık, kırk basması gibi inanç ve ritüellerin olduğu bilinmektedir. Ayrıca bebeğin yavaş yavaş büyümesi ile ilgili

¹⁰⁴ Yeşil, Yılmaz, 2014, agm, s.131.

çocukluk dönemine has bazı inanç ve uygulamalar da mevcuttur. Bunlar, çocuk görme, diş hediği, çocuğu nazardan koruma, sünnet ile ilgili inanç ve ritüellerdir.¹⁰⁵

Türk toplumunda çocuğun isminin verilmesi önemli bir olaydır. Çocuğun isminin çocuğun hayatına etki edeceğine inanılır. Çocuğa genellikle anne, baba veya aile büyüklerinden kabul görmüş biri tarafından isim verilir. Çocukları ölen aileler bu durumun tekrarlanmaması ve yeni doğan bebeğin uzun ömürlü olması için çocuğa “Yaşar”, “Durmuş” , “Hayat” vb. isimlerin verildiği bilinmektedir. Ayrıca daha fazla çocuk istemeyen ailelerin son doğan çocuğa “Yeter”, “Songül”, “Soner” vb. isimlerin verildiği karşılaşılan yaygın uygulamalardır.¹⁰⁶ Yeni doğan çocuğun ve annesinin kırk günü bitince “kırklanma” denilen bir uygulama gerçekleştirilir. Çocuğun ve annesinin başından aşağıya kırk tas su dökülmektedir. Bu işlem gerçekleştirilirken besmele çekilmektedir.¹⁰⁷

Erkek çocuklarının "mürüvvetinin görülmesi" inancı geleneksel yaşantıda önce sünnet sonra evlenme geleneği ile anılır. Halk inanışlarına göre sünnet işlemi sıradan bir cerrahi operasyon değildir. Genellikle çocuk çok büyümeden ve sünnet mevsimleri denilen yaz aylarında çocuğu sünnet etmek daha yaygındır. Şenlikler düzenlenir ve çocuğa çeşitli hediyeler takdim edilmektedir. Sünnet evi tarafından misafirlere ikramlar verilir. Sünnet sırasında, çocuğu kucağında tutan kişiye "kirve" denilir. Masraflarının bir kısmını da kirve karşılamaktadır. Kirvelik bağı kuran kişi ve ailesi artık akrabadan kabul edilir. Kirvelik yapan aileler arasında sosyal ilişkiler geliştirilir¹⁰⁸

1.2.4.2. Evlenme ve Düğün ile İlgili Geçiş Dönemi Ritüelleri

Yaşamın önemli geçiş dönemlerinden biri olan evlilik, evlenen bireyler ve aileleri için yakınlaşma ve sosyalleşme olayıdır. Türk toplumunda ailenin etkili bir kurum olması bu döneme ayrı bir önem atfetmiştir. Evlenme biçimleri, evlilik çağı ve yaşı, evlenme aşamaları (görücüye çıkma, kız bakma, kız isteme, söz kesimi, nişan, kına

¹⁰⁵ Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halk Bilimi*, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2014, s.s.184-252.

¹⁰⁶ Irmak, Yılmaz, 2016, agm, s.119.

¹⁰⁷ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2005, s. 188-189.

¹⁰⁸ T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı, e-kitap, “Kültür, Geçiş Dönemleri, Sünnet”, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80216/gecis-donemleri.html> (10.01.2021).

gecesi ve düğün, nikah ve gerdek), evlilik hediyeleri ve bağışlarının tamamında dini, büyüsel, toplumsal birçok gelenek ve inançlar vardır.¹⁰⁹

Aileler kendi örf, adet, gelenek ve göreneklerine uygun gelin/damat adayı isterler. Özellikle geçmiş dönemlerde bilinen uygulamalardan biri de "beşik kertmesi" uygulamasıdır. Yakın aileler henüz küçük yaştaki çocuklarını birbirlerine münasip gördüklerinde bu uygulamaya başvurmaktadırlar. Gelin için hazırlanan çeyizler ve istenilen hediyeler ile ilgili birçok adet vardır. Düğün masraflarının karşılanmasından hangi ailelerin sorumlu olduklarına kadar uygulamalar mevcuttur.

Aileler, çocuklarının mutluluğu ve evliliğin hayır getirmesi için Kur'an, mevlit ve dualar ile düğün- nikâh işlemlerini gerçekleştirirler. Gelin ve damat evinde şenlikler tertip edilmektedir. Gelinin ve damadın arkadaşlarının da kismetlerinin açılması için gelin veya damat ayakkabılarının altına isim yazma gibi adetler de mevcuttur.

Mevlidin etki alanlarından biri de düğünlerdir. Düğünlerde tertiplenen eğlencelerin yanı sıra evlenen çiftlerin hayırlı bir yuva kurmaları niyetiyle mevlitler düzenlenmektedir. Düğün salonlarında, kırlarda, evlerde vb. yerlerde düzenlenen mevlitler "düğün mevlitleri" olarak isimlendirilmektedir. Evlilik ile ilgili geçiş ritüelleri doğum ritüellerinden farklı beklenti ve endişeleri taşımaktadır. Doğum ile ilgili ritüellerde sağlıklı bir yaşam ve hayırlı bir ömür sürdürme beklentisi mevcut iken evlilik ile ilgili ritüellerde; evlenen eşler arasında uyum ve mutluluk endişesi söz konusudur.¹¹⁰ Dolayısıyla bu temennilerin gerçekleşmesi adına mevlit üzerinden düğünlere dini bir hava kazandırılmaktadır.

1.2.4.3. Ölüm ile ilgili Geçiş Dönemi Ritüelleri

Hayatın önemli geçiş anlarından biri de, ölüm ile ilgili ritüellerdir. İnsanoğlunun doğayı gözlemleyerek her canlının öldüğünü görmesinden ötürü, ölenlerin yeryüzüne veya var olduğuna inandıkları başka bir âleme tekrardan dönmelerine ilişkin inançları vardır. Bunun için ölenlere "vefat etti", "göçtü", "Hakk'a yürüdü", "rahmete kavuştu"

¹⁰⁹ Örnek, 2014, age, s.s.255-284.

¹¹⁰ Eroğlu, Ahmet Hikmet, "Geçiş Dönemleri ile İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları El Kitabı*, (ed. Durmuş Arık), (2.baskı), Ankara 2020, s.s.272-273.

vb. ifadeler kullanılır. Ölüm ve ötesi ile ilgili alemlerin varlığına olan inanç, insanları bir takım inanış ve uygulamalara itmiştir.¹¹¹

Ölümden önce hayattayken ölümü yâd etmek ve ondan kaçınmak ile ilgili inanışlar, ölüm esnasındaki kişinin ölüm halleri ile ilgili inanışları, ölüm olayının duyurulması, cenaze işlemleri, ölüm sonrası inanışları (belli günler, taziye ve yas, ölü yemeği, ölü için hayırlarda bulunma, başsağlığı, ağıt ve destanlar, mezarlık işlemleri ve mezar yazıları) ile ilgili ritüeller mevcuttur.¹¹²

Ölen kişinin ölümden sonra huzura ermesi veya sevap kazanması için ölenin helvasını vermek, elbiselerini dağıtmak, cenazeye gül suyu dökmek, tabutun ve mezarın üzerine ayetler işlemek, ölen kişinin arkasından hatim indirmek ve mevlit okutmak, ölenin hayrına ikram ve sadakalarda bulunmak gibi uygulamalar mevcuttur.

Toplumumuzda doğum, evlilik ve ölüm olayları ile ilgili geçiş dönemlerinin sağlıklı bir şekilde tamamlanması için tertip edilen birçok mevlit merasimlerinin varlığı bilinmektedir. Toplumun gündelik dini hayatında önemli bir yeri olan mevlitler geçiş dönemleri ile özdeş bir hal almıştır. Gelin mevlitleri, düğün mevlitleri, doğum mevlitleri, sünnet mevlitleri ve taziye mevlitlerinin çoğunda geçiş dönemi ile ilgili endişe ve isteklerin yer aldığı bilinmektedir. Tezin ilerleyen sayfalarında bu konuya genişçe yer verilmektedir.

1.3. Mevlit Merasimlerinin Toplumsal Boyutu

Mevlit ile ilgili yapılan araştırmalarda genel olarak mevlidin edebi ve metinsel yönü, musiki yönü ve etkileri, tarihsel süreç içerisinde mevlit kutlamalarının şekli vb. yönleri ele alınmaktadır. Mevlidin, halkın gündelik hayatındaki sosyolojik işlevleri ve etkisi yönleri ile ilgili yapılan çalışmalar daha azdır. Bu bağlamda yaptığımız tez çalışmamızın araştırmalar, bulgular ve yorumlar bölümünde mevlidin toplumsal ve sosyolojik fonksiyonları daha geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Ancak kuramsal çerçevenin anlaşılmasına katkı sunması açısından bu bölümde mevlidin toplumdaki yeri ve önemine, popüler dini hayattaki formlarına ve mevlit merasimlerindeki uygulama ve icra şekillerine panoramik bir bakış sunulmaktadır.

¹¹¹ T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı, e-kitap, “Kültür, Geçiş Dönemleri, Ölüm”, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80216/gecis-donemleri.html> (10.01.2021).

¹¹² Örnek, 2014, age, s.s.285-325.

1.3.1. Mevrit Merasimlerinin Toplumdaki Yeri ve Önemi

Mevrit, birçok Müslüman toplumlarda Hz. Peygamber sevgisini sembolize eden önemli bir ritüel olarak varlığını sürdürmüştür. Geçmişten günümüze kadar kutlanan mevrit törenlerinin şekli ve amacı değişse de ana tema genelde Peygamber sevgisini yansıtmak olmuştur. Diğer Müslüman toplumlarda olduğu gibi toplumumuzun dini hayatında da önemli bir yeri olan mevlidin varlığı ve anlaşılma sebebini kısaca izah etmekte fayda vardır.

Kur'an-i Kerim'in Ahzab suresi 21. ayeti¹¹³ dayanak alınarak açıklanan "Üsve-i Hasene" (en güzel örnek) kavramı ile temsil edilen Hz. Muhammed'in, Müslümanlar açısından merkezi bir konumu vardır. O'nun ahlakını, yaşayış tarzını, hayatını ve düşünce dünyasını anlamak-yaşamak Müslümanların asli görevlerinden olmuştur. Bu derin sevgi, ilgi ve muhabbet halk arasında zamanla güçlenerek çeşitli şiirsel ifadelerle, dini metinler ve merasimlerle kendini göstermiştir.

Müslüman halkların Hz. Peygamber'e olan derin muhabbet ve saygısı; hissi ve coşkusal bir şekilde sözlü ve yazılı eserlerde de kendini ifade etmiştir. Böylelikle zaman içerisinde Müslüman halkların dini yaşantısında Hz. Peygamber teması merkezi bir konuma oturtulmuştur. Peygamber merkezli bu aşkın inanç, mucizevi ve mitsel inanışlarla birleşince ortaya mitolojik/efsanevi bir Peygamber tasavvuru çıkmıştır.¹¹⁴ Bu durum, mevrit metinleriyle törenler üzerinden halkın dini hayatında Hz. Peygamber'e olan sevginin daha çok pekişmesine sebebiyet vermiştir.

Hz. Peygamber'in doğduğu ay olarak kabul edilen Rebiülevvel'in toplumumuzda bir aya yayılan coşkulu mevrit kutlamalarıyla kendisini göstermesi bu önemin ifadesi açısından önemlidir. Bu ayda doğan kız çocuklarına "Mevlüde"; erkek çocuklarına ise "Mevlüt " isminin verilmesi bu değer in ifadesidir

Mevlidin Müslüman toplumların dini hayatındaki önemini kavramak; Mevlidin fonksiyonlarını anlamakla mümkündür. Mevlidin manevi olana yakınlaştırmada ve

¹¹³ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, *Kur'an Yolu Meali*, Ahzab Sûresi 21. Ayet, , Ankara 2016, s.419.

¹¹⁴ Arslan, Mustafa, 2009, agm, s.196.

toplumsal dayanışmayı sağlamada önemli bir rolü vardır. Uygulamalı dini bir tecrübe olan mevlit, toplumumuzda aşağıda zikredilen fonksiyonlar ile icra edilmiştir.¹¹⁵

1. Hz. Muhammed'in doğumundan vefatına kadar ki hayatını Müslümanlara anlatma ve tanıtmaya, Kur'an dinletisi sunma ve ibadet-sevap vesilesi olmuştur.
2. Halk arasında tanışma ve kaynaşma vesilesi, toplumsal bütünleşme ve dayanışma örneği yönüyle sosyal yardımlaşmayı artırma ve fakirlere ikramda bulunma sebebi olmuştur.
3. Süreç içerisinde kendine özgü bir şekilde geliştirdiği musiki ve ilahileri, yazılan yüzlerce edebi mevlit metinleri kültürel fonksiyonu sağlaması yönüyle etkili olmuştur.
4. Mutluluk ve sevinç günleri olan evlilik gibi sebeplerin yanı sıra hastalık, ölüm vb. kederli anlarda icra edilmesinden dolayı sevinç ve kederde birleştirici rolü olmuştur. Bu yönü kardeşliği artırma ve moral sağlamada da etkili olmuştur.
5. Mevlidin dini nasihatleri ve ahlaki ilkeleri öğretmede didaktik bir hüviyet taşıdığı bilinmektedir. Mevlit merasimlerindeki dini sohbetler ve mevlit metinlerindeki dini öğretiler halka sunulan tebliğ ve irşat vazifesi görmüştür.

Mevlidin Türk toplumunda kabul görmesinde ve yaygınlaşmasında, Süleyman Çelebi'nin etkileyici ve duygu yüklü bir tarzda yazmış olduğu "Vesiletü'n-Necat" adlı eserin yeri büyüktür. Ayrıca "Vesiletü'n-Necat" ve diğer mevlitlerin besteli şekilde, musiki bir nağme ile okunması bu etkiyi artırmıştır. Mevlitler, ibadet ve musikinin birleşmesiyle oluşan nadir bir formdur.¹¹⁶

Müslüman Türkiye toplumunun dini hayatında, Mevlit kitapları ve diğer dini kitaplara olan saygı- hürmet önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda yapılan yerel çalışmalarda ciddi sayıda örneklere ulaşmak mümkündür. Adem Efe'nin "Türk Kültüründe Mevlid Geleneği " adlı çalışmasında verilen şu örnek, bu derin saygı ve sevgi ifadesini sunma açısından çarpıcıdır:

¹¹⁵ Efe, Adem, 2010, agm, s.s.18-20.

¹¹⁶ Eroğlu, Süleyman "Vesiletü'n-necat'ta Ahenk Unsurları", *Süleyman Çelebi ve Mevlid, Yazılışı Yayılışı ve Etkileri Sempozyumu*, (Edit.:Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 219-234.

“Yalvaç’ın Sücüllü kasabasından olan dolakçılar, yumurtacılar diye tabir edilen çerçiler varmış. Merkez sırtında, telli kafesler içinde getir dikleri tarak, ayna, dikiş iğnesi, bel lastiği, saç tokası, gibi malzemeyi semerin bir sırtına yüklerlermiş. Diğer sırtına da değişik dinî eserleri, Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber gibi sevda kitaplarını biçimlerine göre uygun sararlarmış. Köy odasının önüne gelir, yayınırlarmış. Diğer kitapları gelişigüzel yere sererken, dinî eserleri semer üstünde tahta üzerine koyarlarmış. Mevlid kitapları da diğer dinî eserlerin bulunduğu yerde olarmış.”¹¹⁷

Günümüzde de geçmişe oranla mevlit okutma sayısında gözle görülür bir düşüş olsa da mevlit merasimleri hala canlılığını korumaktadır. Kırsal kesimlerde yaşayan halkın çoğunluğunun evinde hala Kur’an-ı Kerim’in yanında en çok bulundurulmuş kitapların ilmiyal ve mevlit kitapları olduğu gözlemlenmektedir.¹¹⁸ Evde mevlit verme imkânları olmayan veya bu konuda ilgisiz olanların büyük bir kısmı bile mübarek gecelerde televizyonlardan sunulan mevlidi izledikleri bilinmektedir.¹¹⁹ Günümüzde özellikle kırsal kesimde bazı kadınlar cuma günlerini veya perşembe akşamlarını ihya etmek için her hafta düzenli olarak toplanıp Yasin-i Şerif ve Mevlit okudukları bilinmektedir.

1.3.2. Mevlit Merasimlerinin Popüler Dini Hayat ile İlişkisi

Hız. Muhammed’in doğumunu kutlama vesilesi ile başlayan mevlit törenleri zamanla Müslüman toplumlarda hayatın önemli anları dediğimiz geçiş dönemlerinde de kutlanmaya başlanmıştır. Sevap kazanma aracı olarak görülmesinden dolayı ibadet olarak kabul edilen mevlit, geçiş dönemlerinin daha sağlıklı geçmesi ve birey için hayırlar getirmesi adına popüler dini hayatta güçlü bir şekilde yer edinmiştir.

Bir toplumun sahip olduğu yaygın inançlar, önemsedikleri değerler ve düzenli bir şekilde icra ettikleri ritüellerin hepsi popüler din ile ilişkilidir. Popüler din; ortak din, kitabi din, resmi din ve sivil dinden farklı olarak bahsedilen bu dinlerin inanç ve pratiklerinin bir karışımıdır denilebilir. Ancak onun daha çok toplumun alt katmanlarında görülmesi ona ayrı bir özellik katmaktadır.

¹¹⁷ Efe, Adem, 2010, agm, s.20.

¹¹⁸ Tezcan, Mahmut, *Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, Ankara 1974, s. 185-186.

¹¹⁹ Günay, Ünver, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, (1.baskı), Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999, s.148

Müslüman toplumların gündelik dini hayatının belirgin örneklerinden biri olan mevlit merasimleri popüler dinin birçok formu ile sıkı bir ilişki içerisinde. Popüler dinin önemli bir şekli olan geçiş ayinleri merasimleri, mevlit ritüelinin kendini en sık gösterdiği alanlardandır. Doğum, sünnet, evlilik, ölüm olayları ile ilişkili birçok vesile ile mevlit etkinlikleri düzenlenir.

Taşrada yaşayan insanların gündelik dini yaşantıları üzerinde yapılan bir araştırmada¹²⁰ Anadolu’da yaşayan insanların çoğunluğunun sevap niyetiyle birlikte azaplarının hafifletilmesi, ruhlarının hem bu dünyada hem de ahirette huzur bulması için çeşitli vesilelerle Kur’an hatmi indirip mevlit okuttukları aktarılmaktadır. Ayrıca halk arasında mevlithanlar aracılığıyla mevlit okutmanın çok yaygın olduğu söylenmektedir. Bu araştırmada mevlidin inançlar ile olan ilişkisini ortaya koymak için bakıldığında; katılımcı deneklerin %93,4 gibi büyük bir oranın, ölüye huzur sağlaması açısından mevlit okutmanın gerekliliğine inandığını söylemektedir. Bu inanışa katılmayanların oranı ise %6,4 gibi küçük bir oranda kalmaktadır.

Belli bir aile ve sınıfın kutlamalarına örnek olacak tarzda; grubun kaynaşmasını sağlayan törenlerde ve birlikteliklerde de mevlit okutulur. Okutulan Kur’an ve mevlidin aileye huzur ve uğur getireceği inancı yaygındır. Bazen akraba çevresine özel bazen de komşulara hitap eden “ev mevlitleri” ya da adına “halk mevlitleri” denilebilecek mevlitler buna örnektir.

Popüler dini hayatın önemli formlarından biri olan ve bünyesinde önemli şahsiyetleri barındıran, toplumun ehemmiyet gösterdiği zatlara tazim amacıyla yapılan ritüeller de mevlidin yapıldığı belirgin alanlardandır. Ülkemizde çeşitli tarikatlara mensup müritlerin her yıl düzenli bir şekilde Şeyhlerinin vefatı için düzenledikleri mevlit törenleri buna örnektir. Örneğin ülkemizde Nur cemaatlerine mensup fertlerin “Bediüzzaman” ismiyle meşhur Said Nursi’nin (d.1878 – v.23 Mart 1960) vefat tarihi olan 23 Mart 1960 yılından beri kesintisiz bir şekilde, vefat yeri olan Şanlıurfa Dergah Cami’sinde büyük katılımlı mevlit töreni düzenledikleri bilinmektedir.¹²¹ Ülkemizde çeşitli tarikat ve cemaatlerin liderlerine veya gurubun ileri gelen şahsiyetlerine yönelik

¹²⁰ Arslan, Mustafa, “Türk Toplumunda Geleneksel Dini Yaşam ve *Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma*”, Değerler Eğitimi Dergisi, 2003/ 1 (2) , s.s.23-46.

¹²¹ “Bediüzzaman Mevlidi”, <https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/8111/21/bediuzzaman-said-nursi-dualarla-anildi> (28.01.2021).

düzenlenen, “Bediüzzaman’ı Anma” mevlitlerine benzer birçok mevlit merasimleri vardır. Hatta bazı kesimlerin bu şahsiyetlere daha vefat etmeden bile tazim amaçlı düzenledikleri mevlitlerin varlığı bilinmektedir.

“Özel olarak uygulanıp resmi olarak kabul edilmeyen İslami kutlamalarda (müzik şölenleri, zikir ya da Allah'ın ismini anma biçimleri) ve yeni kurumlaşmış kutlamalar (mevlidi-nebi gibi)”¹²²; popüler dinin önemli formlarından biri olan bu alana dair mevlit ritüelleri de fazlasıyla mevcuttur. Ülkemizde özellikle Peygamberimizin doğumu anısına düzenlenen etkinlik ve kutlamalar yaygın bir şekilde halk arasında yer edinmiştir. Bu kutlamalar “mevlit” ismi ile anılmaya başlanıp zamanla "Mevlid-i Nebi" adını almıştır.

Kandil gecelerindeki duygular mevlide olan rağbeti artırmaktadır. Genel manada pek dindar sayılamayacak kişilerin veya dini meselelere rağbet göstermeyen kesimlerin bile kandil geceleri ile ilgili kutlamalara katıldığı bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim'in okunup ve mübarek sayılan mekânların aydınlatılıp temizlendiği bu gecelerde camilerde, evlerde, televizyonlarda çeşitli mevlitler tertiplenir. Kandil gecelerindeki mevlit merasimlerine hiç rağbet etmeyenlerin oranı % 4,7'lik küçük bir orandır.¹²³

Mevlidin popüler din ile ilişkisinin net bir fotoğrafını çekmek adına Müslüman toplumlarda ve özellikle ülkemizde mevlit okuma vesilelerine bakıldığında özetle aşağıda zikredilen başlıklar ön plana çıkmaktadır:

1. Mübarek gün ve gecelerde: Müslüman toplumlarda mevlit kutlamalarının başlangıç serüveninin mübarek gün ve gecelerle başladığı bilinmektedir. İlk zamanlarda Rebiyülevvel ayının on ikinci gecesi veya günü olan Mevlit Kandili ile kutlamalar başlamıştır. Recep ayının ilk cuma gecesi olarak bilinen Regaip Kandili, Recep ayının yirmi yedinci gecesi olarak bilinen Miraç Kandili, Şaban ayının on beşinci gecesi olarak bilinen Berat Kandili, Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi olarak bilinen Kadir Gecesi'nde mevlitler kutlanmaktadır. Bununla birlikte Ramazan ayının herhangi bir günü veya gecesi, Kurban bayramı gecelerinde, mübarek günler olarak kabul edilen pazartesi, perşembe ve cuma günlerini ihya amacıyla çeşitli mevlitler

¹²² Arslan, 2013, age, s.44.

¹²³ Arslan, 2003, agm, s.s.23-46.

verilmektedir.¹²⁴ Mevlit kutlamalarında okutulan Kur'an-ı Kerim, çekilen salavat ve zikirler, verilen ikramlar ve hediyeler, yapılan dini sohbetler ile sevap kazanılması hedeflenmektedir.¹²⁵

2. Doğum ve doğum sonrası etkinliklerde: Geçiş dönemlerinin önemli ritüellerinden olan doğum ve onunla ilişkili anların hayırlı bir şekilde geçmesi niyeti ile ilgili gerçekleştirilen birçok mevlit merasimi vardır. Doğum günü, yıldönümü, doğumun yedinci ve kırkıncı günü, ad verme ve sünnet törenlerinde mevlitler okutulur.¹²⁶ Genelde bu vesile ile verilen mevlitlerde ana tema sevinç, coşku ve şükür vesileleridir.
3. Evlilik ve evlilik ile ilgili etkinliklerde: Hayatın ikinci önemli geçiş dönemi olan evlilik ile ilgili birçok mevlit okutma vesileleri vardır. Nişan ve düğün töreni için yapılan mevlit törenleri bu merasimlerin başında gelir. 1980'li yıllardan sonra ülkemizde sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerden kaynaklı dindarlık anlayışında ve göstergelerinde bir değişimin gözlemlendiği ifade edilmektedir. Bunun yansıması olarak bir takım dindarların evlilik ve düğün ritüellerine ayrı bir önem atfettikleri görülmektedir. Yapılan alternatif düğünlerde dini ritüellere ağırlık verilmektedir. Ayrıca düğün esnasında İslami ölçülere uymayan ve tasvip edilmeyen bir takım olayların ve görüntülerin önüne geçilmesinin hedeflendiği vurgulanmaktadır. Bu formun ortaya konulmasında etkili bir yol olarak da çalgılı düğünler yerine mevlit merasimleri tercih edilmektedir. Böylelikle hayatın önemli bir geçiş anı olan evliliğin hayırlı geçmesi ve bu davranışla sevap kazanılması umulmaktadır.¹²⁷ Bazı yörelerde evlilik ile ilgili görülen mevlit merasimi uygulamalarından biri de evlilikten sonra sadece kadınların katıldığı şeker, şerbet ve yemeklerin dağıtıldığı "duvak mevlidi" örneğidir. Bu çeşit mevlit, eşler arasındaki

¹²⁴ Temel Ağçoban, Fatma Gül, *Osmanlıda Mevlid Kültürü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul(Türkiye) 2019, s.s.51-57.

¹²⁵ Hüseyin Algül, "Bir Tarihçi Gözüyle Mevlid", Mevlid ve Süleyman Çelebi (1.baskı), (ed. Bilal Kemikli, Osman Çetin), *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslar Arası Mevlid Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s. 196.

¹²⁶ Ayhan, Kader, 2020, agt, s.s.58-59.

¹²⁷ Efe, 2010, agm, s.25.

huzurun sağlanması ve evlilikten sonraki hayatta eşler arasında geçimin güzel olması temennisiyle düzenlenen bir mevlit ritüelidir.¹²⁸

4. Ölüm ve ölüm sonrası merasimlerde: Hayatın son geçiş dönemi olan ölüm anı ve ölümle ilişkili sonraki önemli günlerde çeşitli mevlit etkinlikleri düzenlenir. Her ne kadar genelde mevlit bir doğum günü kutlaması olarak ortaya çıkıp yaygınlık kazansa da mevlidin sevap kazanma yönü sebebiyle ölüm ile ilgili ritüellerde de kendini göstermektedir. Mevlit esnasında indirilen hatimlerin, çekilen zikirlerin, ölenin ruhu için ikram edilen ziyafetlerin ölen kişi için bağışlanma vesilesi olması umulmaktadır. Ayrıca mevlitlerin bir fonksiyonu da taziye evine başsağlığı ve dayanışma vesilesi yönünün olmasıdır. Ölen kişinin ardından "üçüncü " , "yedinci " , "kırkınıcı", "elli ikinci " günlerde ve ölüm "yıl dönümlerinde" birtakım mevlit ritüelleri gerçekleştirilir.¹²⁹
5. Birtakım önemli gelişmelerle ilgili verilen mevlitler: Şehitlerin ruhlarını taziz için (anma ve sevap amacıyla), adak mevlitleri (sınavın iyi geçmesi, memuriyete atanma, çocuk sahibi olma gibi adakların yerine gelmesi için veya adakların kabulünden sonra bir şükür vesilesi olması amacıyla), kurum ve kuruluşların temel atma törenlerinde verilen mevlitler (cami, okul veya Kur'an Kursu gibi kurumların açılışında-tamamına ermesi niyetiyle, ticari kurumların açılışında bereket getirmesi amacıyla), Hac ve askerlik dönüşü mevlitleri (sevinç ve güven amacıyla), Kur'an'a başlama veya hatmetme mevlitleri (sevap amacıyla), yağmur duası mevlidi (yağmurun yağması için dua ve talep niyetiyle) gibi ülkemizde birtakım mevlit merasimlerinin de olduğu bilinmektedir.¹³⁰

1.3.3. Mevlit Merasimlerinin Toplumsal Görünümleri ve İcrası

Mevlit merasimlerinin uygulanma şekli ve tören esnasında yapılan ritüeller mevlidin popüler dindarlık ile olan ilişkisini ortaya koyan önemli argümanlardır. Geçmiş devletler döneminden günümüze kadar ülkemizde mevlit merasimlerinin

¹²⁸ Santur, Meltem Cingöz, *Anadolu'nun Bazı Yörelerinde Gerdek Sabahı Gelinle İlgili Adet ve Uygulamalar Üzerine Bir Atlas Denemesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 139-140.

¹²⁹ Örnek, 2014, age, s.304-305.

¹³⁰ Akarpınar, R. Bahar, 1999. Agt, s.s. 248-249.

icrasında çok farklı uygulamalar mevcuttur. Popüler dini hayatta önemli bir yeri olan bu ritüeller sosyolojik açıdan dikkat çekicidir.

Mevlit merasimlerinin ilk ortaya çıktığı dönemlerden son 20-30 yıl öncesine kadar mevlitlerin; resmi mevlitler ve halk mevlitleri şeklinde kategorize edildiği bilinmektedir. Resmi mevlitler veya diğer adıyla protokol mevlitleri; devlet makamları tarafından resmi bir törenle icra edilen mevlitlerdir. İlk resmi mevlit kutlaması olarak kabul edilen törenin Mısır'da Şîi Fatımî Devleti hükümdarlarından Muiz-Lidinillah döneminde (m.972-975) olduğu bilinmektedir. Bu törenin daha çok devlet erkânına yönelik olduğu bilinmektedir. Ancak halkın da katılım gösterdiği, devlet ve halkın beraber resmi bir bayram şeklinde kutladığı ilk örneğin ise Erbil'de; 1207-1208 yıllarında Muzafferüddin Kökböri tarafından gerçekleştirilen tören olduğu belirtilmektedir.¹³¹

Eyyûbiler, döneminde bayram kutlamaları ve diğer merasimlerin çoğu iptal edildiğinden mevlit törenlerine de pek yer verilmediği aktarılmaktadır. Ancak Erbil Atabegi Muzafferüddin Kökböri (1190-1233) mevlit törenlerine istisna bir hassasiyet göstermiştir. Onun döneminde büyük mevlit törenleri icra edilmiştir. Tarihçilerin kaydettiği aktarımlara göre bu törenlerde 100.000 tabak yemeğin dağıtıldığı söylenmektedir. Alimlerin, devlet amirlerinin ve tarikat sûfilerinin katıldığı sema ve zikir meclislerinin oluşturulduğu bildirilmektedir. Devletin sultanı ve ileri gelenleri için kurulan çadırlar süslenip buralarda çeşitli eğlenceler ve gölge oyunları tertip edilerek müzik şölenleri yapılmaktaydı. Kurbanların kesilerek vaazların verildiği törenlere çeşitli etkinliklerle devam edilirdi.¹³²

Osmanlılarda genelde iki tür mevlit merasimlerinin olduğu söylenmektedir. Bunlardan ilki devlet erkânı tarafından düzenlenen ve bizzat padişahında katıldığı törenlerdi. Bu törenler “mevlit alayı” denilen yürüyüşle icra edilip büyük bir selâtin camisinde gerçekleştirilen mevlitlerdir. “Mevlit alayı” denilmesinin sebebi; Padişah, devlet erkânı ve askerlerin yürüyüşü ile saraydan başlayıp belli bir güzergâhı olan nizami yürüyüşler olmasındandır. Diğer mevlit merasimleri ise daha çok halkın evlerde,

¹³¹ Bilkan, Ali Fuat, *Mevlid Değerden Ritüele*, (1 baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s.128.

¹³² Özel, 2004, agmd. s.475-476.

konaklarda ve saraylarda bireysel yaptığı yaygın halk mevlitleridir.¹³³ Peygamberimizin doğumu ile başlayan mevlit kandillerinde ve diğer mübarek gün ve gecelerde kutlanan kandillerde, camilerde ve minarelerde kandil yakılması Osmanlı'dan miras kalan bir uygulama olduğu söylenmektedir. Mevlit etkinliklerinin "kandil" adıyla anılmasının sebebi kandil yakılması uygulamasından dolayıdır.

1.3.3.1. Resmi Mevlitler

Devlet erkânı tarafından ya da devleti temsil eden Diyanet İşleri Başkanlığı gibi resmi-dini kurumların eliyle gerçekleştirilen mevlitlere resmi mevlitler veya protokol mevlidi denildiğini belirtmiştik. Gerek geçmiş dönemlerde olsun gerek günümüzde olsun bu bağlamda icra edilen mevlitleri; resmi mevlitler kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Protokol ve teşrifat kuralları ile icra edilen resmi mevlitlerin tarih boyunca siyasi yönleri olmuştur. Dini törenlerle hükümdarın otoritesinin sağlamlaştırılması ve mevlidin bütünleştirici yönünden devletin istifade etme amacı ile resmi mevlitler öne çıkmıştır.¹³⁴

Resmi mevlitler Osmanlı döneminde zengin törenlerle kutlanmıştır. Bu törenlerin bir kısmının sarayda bir kısmının ise büyük camilerde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Topkapı sarayında padişahın katılımıyla başlayan resmi mevlitlerde mevlit alayının yürüyüşü ile devam eden mevlit töreni dönem dönem farklı selâtin camilerinde icra edilmiştir. Ağalar Camii, Sultan Ahmet, Ayasofya, Eyüp Sultan, Beyazıt ve Yıldız camileri en çok mevlit törenlerinin icra edildiği camilerdir. Davetlilere önceden davetiyelerin gönderildiği resmi mevlitlerde protokol kurallarının uygulandığı aktartılmaktadır. Mevlit alayının camiye varmasına yakın müezzin Fetih süresini okumaya başlayıp ve ardından herkes ayağa kalkıp saygıyla dururdu. Çünkü bu esnada Hz. Peygamber'in özelliklerinin anlatıldığı “ ta’rif” okunmaktadır. Ayasofya ve Sultan Ahmet camilerinin vaizleri günün anlam ve önemine binaen kısa bir vaaz verirlerdi. Bu vaazlarından dolayı kendilerine çeşitli hediyeler verilirdi. Vaizlerin kürsüye çıkması esnasında cemaate şerbet ikramı yapıp buhur kokuları sunulurdu. İkinci mevlithan, “Geldi bir ak kuş kanadıyla revan / Arkamı sığadı kuvvetle heman” beyitini okumasıyla beraber herkes saygıyla ayağa kalkıp el bağlardı. Mekke Emîrinin mektubu okunduktan

¹³³ Şeker, Mehmet, “Osmanlılar'da Mevlid Törenleri”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s.479.

¹³⁴ Bilkan, 2019, age, s.135.

sonra Medine’den gönderilen hurmalardan ikram edilirdi. Diğer mevlithanlar okumaları gereken bölümleri okuyup bitirdikten sonra onlara da çeşitli hediyeler verilirdi. Sadrazamla beraber diğer üst rütbeli devlet ricali abdest çeşmesi önünde padişaha selam dururdu. At üstünde alandan geçen padişah selamlanıp alkışlanır ve “mevlit alayı” ile birlikte tekrardan saraya geri dönerdi.”¹³⁵

1.3.3.2. Halk Mevritleri: Yaygın (Avami) ve Sivil Mevritler

Sünnilerde, mevlit merasimleri ile ilgili halkın doğal ilk yönelimlerinin Hz. Peygamber’in doğduğu evin ziyaret edilmesi ile başladığı bilinmektedir. Fakat günümüzdeki kutlamalara örneklik teşkil edecek ilk toplu halk kutlaması sayılabilecek merasim Selçuklular dönemindedir. Musul’da yaşayan, tasavvuf ehli ve zahit bir zat olduğu kabul edilen Ömer b. Muhammed el- Mella’nın (ö.1175) kendi zaviyesinde yaptığı mevlittir. Hatta Muzafferüddin Kökböri’nin de bu zatı örnek alarak mevlit merasimlerini başlattığı iddia edilir. Nureddin Zengi’nin bu zata hürmet ettiğine ve onların beraber vakit geçirdiklerine yönelik birçok haberler aktarılmaktadır.¹³⁶

Osmanlılar döneminde de resmi törenlerin dışında devlet paşalarının, zengin tüccarların, halktan gücü yetenlerin de evlerde, konaklarda veya camilerde halk mevlitleri düzenledikleri belirtilmektedir.¹³⁷ Mevritle ilgili geçmiş dönemlere yönelik yapılan çalışmalarda, evlerde veya camilerde halkın daha sade törenlerle kutladığı mevritlere halk mevritleri denildiği görülmektedir. Ancak bazı çalışmalarda bunlara sivil mevritler de denildiği görülmektedir.

Evlerde düzenlenen yaygın (avami) mevritlerde de bir takım ritüeller vardır. Genellikle zenginlerin büyük konaklarında, mescitlerde, halkın kendi evlerinde mevlit törenleri düzenlenirdi. Mevlit, ilahi ve Kur’an okunan etkinliklerde misafirlere yemekler, meyveler, külahlarda hazırlanan şeker ve lokumlar ikram edilirdi. Üzerine mevlit okutulup ikram edilecek olan hediyelerin üstü rengârenk işlemeli örtülerle örtülür; gümüş kadeh ve sürahilerde şerbetler ikram edilirdi.

Geçmiş dönemlerden günümüze kadar kadim kültürümüzden miras kalan benzer uygulamalara yakın mevlit ritüelleri vardır. Günümüzde mevlit merasimleri camilerde,

¹³⁵ Şeker, 2004, agmd, s.479-480.

¹³⁶ Yenibaş, Hasan, “Selçuklular Döneminde Sivil Mevlit Merasimleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2012/ 99 (196), s.s.105-113.

¹³⁷ Şeker, 2004, agmd, s.479.

büyük müstakil evlerde, geniş apartmanlarda, köy meydanında, açık alan ve piknik bölgelerinde, düğün salonları, özel taziye evleri, açık çay bahçeleri, geniş halk meydanları gibi mekânlarda kutlanmaktadır. Mevlitlere, hemen hemen halktan her kesimin katıldığı görülmektedir. Bazen cami imamlarının duyurusuyla bazen de mevlit sahiplerinin davetiyesiyle katılımcılara haber gönderilir. Kadın ve erkeklerin ayrı yerlerde oturulmasına özen gösterilir.

Toplumumuzda mevlit merasimlerine kadınların daha çok rağbet ettiği bilinen bir gerçekliktir. Kadın dindarlığının yoğun duygu yüklü olması, mevlidin temasının kadınları ilgilendiren "doğum" olayı ile ilgili olması ve mevlitlerin kadınlar için bir sosyalleşme aracı olan "gün" havasında geçmesi gibi nedenler kadınların mevlide rağbetini artıran unsurlardandır. Başörtülü olmayan kadınlar da mevlit etkinliklerinde "namaz bezi" veya "mevlit örtüsü" dedikleri beyaz örtüleri takmaktadırlar. Kadınların katıldığı mevlitlerin; erkeklerin katıldıkları mevlitlere göre daha uzun sürdüğü bilinmektedir. Eskiden mevlidin tamamın okunurken ancak günümüzde daha çok mevlitten bir veya birkaç bölüm okunur. Yasin, Tebareke, Mülk ve Cuma sureleri gibi surelerin mevlide ilaveten okunduğu da bilinmektedir.¹³⁸

Günümüzde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncülüğünde kutlanan mevlit etkinliklerinin yanında halkın kendi evlerinde veya farklı mekânlarda özel kutladıkları halk mevlitleri mevcuttur. Bunların dışında ülkemizde son yıllarda farklı sivil toplum kuruluşları, dini gruplar, tarikatlar ve cemaatler tarafından organize edilen meydan mevlitleri sosyolojik olarak dikkat çekicidir. Bu sivil mevlitlerin siyasi ve toplumsal birçok etkileri mevcuttur. Bu etkinlikler daha çok halka vaaz, irşat ve tebliğ amaçlıdır. Kur'an, mevlit ve ilahilerin okunarak Hz. Muhammed'in hayatından mesajların aktarıldığı; toplumsal mesajların verildiği; Peygamberimizin hayatını anlatan siyer kitaplarının hediye edildiği bir formatla kutlanmaktadır.

Dini gruplar ve cemaatlerin eliyle gerçekleştirilen, resmi ve yaygın (avami) mevlitlerden farklı yönleri bulunan meydanlarda yoğun katılımlarla kutlanan mevlitlere "sivil mevlitler" şeklinde bir tanımlama yapmak mümkündür. Bu anlamda mevlit merasimlerinin çeşitleri ve şekilleri ile ilgili yeni bir kategorize yapıldığında karşımıza üç ayrı formatın çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; hala günümüzde devlet

¹³⁸ Efe, 2010, agm, s.27.

yetkililerinin eliyle veya resmi bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilen ve resmi yönü ağır basan resmi mevlitlerdir (protokol mevlitleri). İkincisi; halktan kimselerin evlerinde veya salonlarda taziye, adak, düğün, kandil vb. vesilelerle kutladıkları yaygın (avami) mevlitlerdir. Üçüncüsü ise dini grupların, cemaatlerin, tarikatların, vakıfların ve derneklerin salonlarda veya meydanlarda kutladıkları alternatif sivil mevlitlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırma Yöntemi

Din bilimlerinin alt dallarından biri olan din sosyolojisi genel anlamda dinin özünden ziyade dinin toplumdaki karşılığı ve dinle ilişkili toplumsal davranışların oluşum süreçleriyle ilgilenir. Çünkü dinin mahiyeti ve kitabi normları kelamın konusudur. Din ve toplum ilişkisi söz konusu olduğunda din sosyolojisi için araştırılmaz veya yasaklı bir alan yoktur.¹³⁹ Dinsel davranışları incelemeye yönelik araştırmalarda amaç kurumsallaşmış dini inancın toplum içerisinde nasıl belirginleştiğini ortaya koymaktır. Bunu anlamak dinsel pratikleri anlamaktan geçer. “Dinsel pratik, kurumsallaşmış dinsel otoritenin, müminleri uygulamaya çağırdığı bir toplumsal eylemdir.”¹⁴⁰ Dinsel pratik tipolojilerinden biri Müslümanlar için mevlit, cenaze ve sunnet törenleri gibi pratiklerdir.

Yöntem, bir bilimin veya araştırmanın ulaşmak istediği amaca yönelmesini sağlayan zihinsel tutum ve yaklaşım olarak ifade edilir.¹⁴¹ Yani bu zihinsel tutum ve yaklaşımın oluşturduğu “araştırma planı” da denilebilir. Genel sosyolojinin tecrübî esaslarından olan vasıflama, karşılaştırma ve açıklama ilkeleri din sosyolojisi için de geçerlidir. Bu bakış açısıyla bakıldığında sosyoloji ilimlerinde diyalektik(çatışmacı), fonksiyonalist (işlevselci) ve karşılıklı etkileşimci vb. yöntemlerin varlığı bilinmektedir.¹⁴²

Araştırmamızda, fonksiyonalist (işlevselci) yöntemin genel ilkeleri dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Zira işlevselci yaklaşım, toplumun tüm unsurlarını birbiriyle ilişkili bir bütün olarak görmektedir. İşlevselcilik, “*toplumların süregelen, birbirine bağlı, istikrarlı, genellikle tümleşik bütünler oldukları ve her biri toplumun istikrarının sürmesi açısından belirli işlevleri yerine getiren parçalardan oluştuğu varsayımına dayanır*”.¹⁴³ Din ile ilişkili bütün olguların toplumda açık veya örtük bir

¹³⁹ Kurt, Abdurrahman, *Din Sosyolojisi*, (7.Baskı), Sentez Yayınları, İstanbul 2014, s.31.

¹⁴⁰ Tolan, Barlas, *Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s.175.

¹⁴¹ Barlas, 2005, age, s.200.

¹⁴² Günay, 2017, age, S.71.

¹⁴³ Anadolu Üniversitesi, *Modern Sosyoloji Tarihi*, (1.Baskı), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2019, s.s.3-4.

fonksiyonu vardır. Çoğu kez önemsiz görülen hurafe ve batıl inançların farklı toplumsal işlevlerinin olduğunu bilmek gerekir.¹⁴⁴

Mevlit merasimlerinin toplumun gündelik dini hayatındaki sosyolojik işlevlerinin objektif ve nötr bir şekilde ortaya koyması açısından çalışmamızda kullandığımız sosyolojik perspektif “metodolojik agnostisizm”¹⁴⁵ dir. Bu perspektif, araştırmacının sosyolojik çalışmalarını gerçekleştirirken benimsediği dini inancı bir tarafa bırakma objektifliğini sunmaktadır. Amaç, bir dini hakikate ulaşma veya herhangi bir dini hakikati ispatlama çabasını ortaya koymak değildir. Bilakis araştırılan dinin mevcut toplumdaki yansımalarını ortaya koymaktır.

Sosyolojik ve dini bir boyutu olan toplumsal bir olguyu araştırmaya uygun olabilecek yöntem; nitel araştırma yöntemidir. Çalışmamızın teori kısmında literatür taraması yapılarak ulaşılan veriler karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle mevlidin geçmiş dönemlerdeki geleneksel formu ile mevlidin 2000’li yıllardan sonra ortaya çıkan modern formları arasındaki ilişki ve değişimlerin genel değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca teorik kısımda konu ile ilişkili önemli kavramların açıklaması ve tanımlamaları yapılarak mevlidin tarihi süreci ele alınmıştır.

Çalışmamızın uygulama kısmında nitel araştırma yöntemine uygun olarak gözlem, görüşme (mülakat), örnek olay ve doküman incelenmesi yapılmıştır. Genellikle nitel araştırma yöntemine uygun olarak araştırma yapılırken, esneklik sunmasından dolayı tercih edilen esnek desen stratejisi uygulanmıştır. Esnek desen stratejisinde, katılımcılara yönelik sorulan sorularda ve araştırılan olaylarla ilgili herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Araştırma yapılırken, çalışmanın seyrine göre yeni sorgulamalara izin verilmektedir.¹⁴⁶ Araştırmaya yönelik farklı soruların bilimsel çalışmaya dönüştürüldüğü esnek desen stratejilerinden biri olan “etnografik çalışma” araştırmamıza uygun bir çalışma formudur. Etnografik çalışma, alan araştırması kavramı ile genellikle aynı anlamlarda kullanılır. Etnografik çalışmalarda, katılımcı-gözlem ile araştırılan grubun içine girilerek alan araştırması yapılır. Etnografik

¹⁴⁴ Arslan, Mustafa, *Paranormalizm ve Din*, (1. Baskı), Bilsam Yayınları, İstanbul 2011, s.151.

¹⁴⁵ Kurt, Abdurrahman, “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008/17 (2), s.s.73-93.

¹⁴⁶ Ertugay, Fatih, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma/Esnek Desen Araştırması: Alana İlişkin Zorluklar, Sorunlar ve İmkânlar”, *Nitel Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019/ 1(1), s.s.48-68.

çalışmalar: “*tikel bir grup, toplum ya da kültürün-gelenek ve göreneklerin, inançların- ‘etno resmini’ tasvir eder, köken veya kaynağını inceler.*”¹⁴⁷

Nitel ve nicel araştırma yöntemleri arasında bazı farklar mevcuttur. Nicel araştırmalarda, başlangıç kısmında konu net sorularla daraltılır. Bu sorular hipotezlerin oluşmasına ve verileri toplama şekline etki eder. Dolayısıyla nicel yöntemde önceden belirlenmiş hipotezlerin mevcudiyeti bilinir. Nitel araştırmalarda ise belirsizlikler veri toplama sürecinde netleşmeye başlar. Dolayısıyla nitel araştırmalarda önceden belirlenmiş teoriler ve hipotezler yoktur.¹⁴⁸ Tez çalışmamızda nitel araştırma yöntemi tercih edildiği için önceden belirlenen hipotezlerle değil, konunun temel problemleri ile araştırmaya devam edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Problemleri

“Geleneksel mevlit merasimleri ile günümüzde icra edilen mevlit merasimlerinin yeni sivil formu arasında içerik, uygulama, etki ve sosyolojik işlev bakımından ne gibi farklar vardır?” sorusu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmada şu problemlere de cevap aranacaktır:

1. Popüler dinin etkili formlarından biri olan mevlit merasimlerinin, Diyarbakır halkının gündelik dini hayatındaki yeri, etkisi ve sosyolojik işlevleri nelerdir?
2. Geçmiş dönemlere nazaran mevlit merasimlerinde hissedilir düzeyde bir düşüş veya yükseliş var mıdır?
3. Halkın gündelik dini hayatında mevlidin etkisi ve sosyolojik işlevleri hangi değişkenlere bağlıdır?
4. Mevlit merasimlerinin dini propaganda-tebliğ aracı olma, vaaz ve irşat yönü, dini bilgileri öğretme fonksiyonu var mıdır?
5. Diyarbakır’da her yıl meydanlarda düzenli olarak kutlanan ve büyük bir katılımın sağlandığı sivil mevlitlerden olan Mevlid-i Nebi merasimlerinin, halkın gündelik dini hayatındaki etkileri ve sosyolojik işlevleri nelerdir?

¹⁴⁷ Kurt, 2012, age, s.23.

¹⁴⁸ Çapçioğlu, İhsan, vd. “Nicel ve Nitel Yöntemler Arasındaki Farklar”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı*, (1.baskı), (ed. Özcan Güngör), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s.231.

6. Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin geleneksel mevlit merasimleriyle benzer ya da farklı olan yönleri ve uygulamaları nelerdir?

7. Dini gruplar bağlamında sivil mevlit merasimlerinin toplum üzerindeki etkileri ve sosyolojik işlevleri nelerdir?

8. Mevlit merasimlerinin musiki yönünün kitleyi etkileme boyutu ve ilişkisi nelerdir?

9. Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin Diyarbakır halkının siyasi tercihinine veya yönelimine etkisi var mıdır?

10. Mevlidin dini eğitim kurumları (Medreseler) ile olan ilişkisi bağlamında mevlidin kitabi din ve halk dini arasındaki konumu (gerilimi) nedir?

11. Popüler dindarlıkta önemli görülen tarihi- dini mekânların mevlit merasimleri ile herhangi bir ilişkisi var mıdır?

2.3. Veri Toplama Yöntem ve Teknikleri

Araştırmada veri toplama aracı olarak nitel araştırma yönteminin sıklıkla başvurduğu görüşme (mülakat), gözlem, örnek olay ve doküman incelemesi tekniklerinden istifade edilmiştir.

Araştırmada başvuru nitel araştırma yönteminin yaygın veri toplama araçlarından biri olan gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. “*Gözlem, gözlemcinin belli olay, oluşum ve davranışları tespit etme, anlama ve açıklama amaçlı bakışı ve dinleyişi ile veri toplama tekniğidir denilebilir.*”¹⁴⁹ Araştırmamızda çoğunlukla katılımcı gözlem tekniğinden faydalanılmıştır. Ayrıca araştırmayı yapan kişi olarak hem geleneksel mevlit merasimlerine ve hem de mevlit merasimlerinin yeni sivil formu olan yoğun katılımlı Diyarbakır Mevlid-i Nebi mevlitlerine çokça katılmış biri olarak kendi gözlem ve deneyimlerimle de çalışmaya katkı sunulmuştur.

Araştırmada kullanılan nitel araştırma tekniklerden biri de görüşme (mülakat) tekniğidir. Gözlem, insanın araştırılan olgu hakkında gösterdiği davranışları izleyip anlamlandırmaya çalışırken; görüşme bizzat sözlü iletişim yolu ile insanlarla doğrudan

¹⁴⁹ Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (32. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara 2017, s.200.

irtibata girerek konu hakkındaki düşüncelerini, davranışlarını anlamaya çalışmaktadır.¹⁵⁰ Konu ile ilgili yapılan ön araştırmalarda ulaştığımız teorik bilgilerden ve literatür taramasında elde ettiğimiz kavramlardan yola çıkarak oluşturduğumuz sorulardan çeşitli mülakat formları oluşturulmuştur. Görüşme teknikleri içerisinde yarı yapılandırılmış görüşme çeşidi kullanılmıştır. Bu teknikte önceden hazırlanmış soruların veya konu başlıklarının olması araştırmacıya kolaylık sunar. Ayrıca görüşme esnasında ihtiyaç duyulduğunda farklı yeni sorular da sorulabilir.¹⁵¹ Mevrit merasimlerine katılım gerçekleştiren bireylerle görüşmeler yapılmıştır. Mevrit katılımcıları, din görevlileri, mevlithan ve ilahi sanatçıları, mevrit yazarı, vakıf ve sivil toplum kuruluşları yetkilileri gibi farklı kişilere yönelik ayrı ayrı mülakat soruları hazırlanmıştır.

Çalışmamızı diğer çalışmalardan farklı kılan yönü; mevlidin yeni sivil formu olan Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerini örnek olay incelemesi tekniği ile incelenmeye çalışılmasıdır. Özellikle yeni formuyla sivil mevritlerin ülkemizdeki en belirgin örneklerin biri olan Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasiminin halkın gündelik dini hayatındaki sosyolojik etkilerini ve işlevlerini birçok yönüyle anlamaya alıştık. Araştırmada hem geleneksel mevritlerin hem yeni modern mevrit merasimlerinin anlaşılması adına doküman incelemesi tekniğinden istifade edilmiştir. Konu ile ilgili birçok televizyon mevrit programı ve youtube mevrit videoları incelenmiştir. Ayrıca yeni yazılan ve bölgede popüler hale gelen mevrit eserlerini incelemeye tabi tutulmuştur.

2.4. Evren ve Örneklem

2020-2021 yılları arasında gerçekleştirilen bu araştırmanın evrenini Diyarbakır ilinde ikamet eden bireyler oluşturmaktadır. Diyarbakır, geleneksel ve modern dönemin kültürel, tarihi, ekonomik, sosyal, dini ve siyasi genel özelliklerini üzerinde barındıran bir şehirdir. Ayrıca Diyarbakır ili, çevre illerden yoğun göç alan, yaygın bir biçimde ilmi medreselere sahip olan, tarikat ve cemaatlerin yaygınlığı ile dikkat çeken, çeşitli siyasi yönelimlerin ve etnik farklılıkların görüldüğü bir il olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamızın konusu olan mevrit merasimlerinin geleneksel ve modern formlarını

¹⁵⁰ Gürbüz, Sait- Şahin, Faruk, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (4.Baskı), Seçkin Yayınları, Ankara 2017, s.184.

¹⁵¹ Çapçioğlu, Fatma- Kalkan Açıkgöz, Öznur, “Nitel Araştırmalarda kullanılan Araştırma Teknikleri”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı*, (ed. Özcan Güngör), (1. baskı), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s.210.

ziyadesiyle bünyesinde barındıran ve son yıllarda bu yönüyle ön plana çıkan bir şehir olması münasebetiyle evren olarak almayı tercih ettik. Aynı zamanda doğup büyüdüğümüz, ikamet ettiğimiz bir şehir olması ve sosyal yapısına hâkim olmamız nedeniyle Diyarbakır ilini araştırmamıza evren olarak tercih etmemizde etkili olmuştur.

Araştırmamızın örneklem tekniği olarak “tabakalı örneklem tekniği” kullanılmıştır. Tabakalı örneklem tekniği, evrenin çeşitli alt tabakalara bölünerek her alt tabakadan yeterli sayıda örneğin alındığı tekniktir. Basit tesadüfi veya sistematik örneklem tekniği kullanılabilir. Bu yöntem hem zamandan tasarruf sağlar hem de ekonomik açıdan daha uygundur.¹⁵² Araştırmamızın içeriğinde geleneksel mevlitlerin yanında günümüz modern-sivil mevlitler ile ilgili çeşitli değişkenlerin ve faktörlerin etkisi araştırıldığından, mülakat ve gözlemlerimizi çeşitli tabakalardan seçmemizi gerektirdi. Bu bağlamda katılımcılarımız mevlide katılım sağlayan gönüllüler, din görevlileri, mevlithan ve ilahi sanatçıları, mevlit yazarları, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, medrese ve ilahiyat mezunları gibi farklı kesimlerden olduğu için bu örneklem tekniğini tercih edilmiştir.

Örneklem seçiminde temel kurallardan biri yansızlıktır. Yansızlık; evrendeki her bir alt unsurun, nesne ve parçaların, birey ve grupların örnekleme girme şansının eşit ve objektif olması durumudur. Seçilen örneklemin yeteri kadar evreni yansıtabilmesi yansızlık kuralının işlenmemesi ile mümkündür.¹⁵³

Araştırma ile ilgili uygulamaya geçmeden önce çeşitli vasıtalarla, Diyarbakır ilinin farklı bölge ve mahalleleri ile ilgili bilgiler edinilmiştir. Evrenimizi temsil etmesi açısından örneklekimizi ekonomik, siyasal, dini ve sosyal yapıyı da göz önünde bulundurarak Diyarbakır ilinin merkez ilçelerinden çeşitli mahallelerden seçilmiştir. Ekonomik gelir durumu iyi olan ve daha çok modern yönü ile ön plana çıkan merkez Kayapınar ilçesinin; Mezopotamya, Medya ve Fırat mahalleleri seçilmiştir. Bağlar ilçesinden ise Bağcılar Mahallesi seçilmiştir. Ekonomik gelir seviyesi düşük olan, ancak halk dindarlığının kendisini daha çok gösterdiği merkez Sur ilçesinden Saraykapı, Alipaşa, Cami Nebi, Melik Ahmet mahalleleri ile merkez Bağlar ilçesinden Muradiye, Kaynaratepe, 5 Nisan mahalleleri seçilmiştir. Ekonomik gelir seviyesi orta olan

¹⁵² Aksoy, Erdal, vd. “Bilimsel Araştırmalarda Evren, Örneklem, Varsayım Ve Değişken”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı*, (ed. Özcan Güngör), (1.baskı), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s.149.

¹⁵³ Karasar, 2017, age, s.150.

mahallelerden ise Yenişehir ve Ofis mahallelerini seçilmiştir. Buralarda tertiplenen çeşitli geleneksel ve modern mevlitlere katılım sağlanmıştır. Ayrıca Diyarbakır ilinin manevi yönünü temsil eden ve popüler dindarlığı iyi yansıtan dini mekânlardan Diyarbakır Ulucami, Hz. Süleyman Camisi ve 27 Şehit Sahabe Türbesi, Eğil Peygamberler Kabri Türbe ve Camisi civarında gönüllülerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Burada yoğun bir şekilde icra edilen mevlit merasimlerine gözlemci olarak katıldık. Bu tarihi- dini mekânlarda ve camilerde görev yapan din görevlileri ile mülakatlar yapılmıştır.

2000’li yıllardan sonra yeni sivil formuyla ortaya çıkan ve sosyolojik açıdan dikkat çeken Diyarbakır Mevlid-i Nebi etkinliklerine birçok kez iştirak etmiş biri olarak gözlem ve bilgilerimiz paylaşılmıştır. Bu merasime katılmış olan bireylerle, mevlid-i nebi merasimini icra eden vakıf yetkilileriyle, mevlithanlar ve ilahi sanatçıları ile çeşitli mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Diyarbakır Mevlid-i Nebi etkinliği üzerinden popüler hale gelen Ezdarî mevlidi yazarı Mustafa Turan ile de bir mülakat yapılmıştır.

Görüşmeler ve gözlemler gönüllülük esası ile gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar 18 yaş ve üzeri bireylerle gerçekleştirilmiştir. Kimi katılımcılardan ses kaydı alınarak bu ses kayıtları yazıya dökülmüştür. Ses kaydı vermek istemeyen katılımcılar ile görüşme esnasında yazılı notlar alınmıştır.

2.5. Ön Kabul ve Sınırlılıklar

Araştırmamızın örneklemini teşkil eden katılımcıların kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevapları-bilgileri samimi ve doğru bir şekilde verdikleri kabul edilmektedir. Mevlidin, Diyarbakır halkının gündelik dini hayatındaki sosyolojik etkilerini ve mevlidin değişen yönlerini araştırdığımız bu çalışmada tüm evren üzerinden inceleme ve çalışma yapmamız mümkün bulunmadığından; örneklemin, evreni temsil ettiği ön kabulünden yola çıkılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada sosyal gerçeklik ve fiziksel gerçekliğin birbirinden ayrıldığı hakikati kabul edilmektedir. Sosyal gerçekliğin bünyesinde nesnel ifadeleri barındırdığı bilindiğinden yorumlamalar yapılmıştır.

Araştırma; yapılan gözlemler, incelenen dokümanlar ve mülakata katılan 100 kişi ile sınırlıdır. Araştırma evreni Diyarbakır ili ile sınırlıdır. Konu ile ilgili daha önceden yapılan çalışmalardan istifade edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3. 1. Araştırma Alanı

3. 1. 1. Araştırma Alanının Coğrafi Konumu ve Tarihi Geçmişi

Güneydoğu Anadolu bölgesinin ortalarında, El Cezire (Mezopotamya) denilen bölgenin kuzey taraflarına denk gelen Diyarbakır'ın yaklaşık 9500 yıllık (m.ö 7500) bir tarihe dayandığı bildirilmektedir.¹⁵⁴ Batman, Muş, Elazığ, Bingöl, Malatya, Adıyaman, Şanlıurfa ve Mardin illeriyle komşudur. Türkiye'nin en kalabalık 12. Şehri olan Diyarbakır 2020 verilerine göre 1.783.431 kişilik bir nüfusa sahiptir. 15.272 km²'lik yüz ölçümüne sahip olan şehrin denizden yüksekliği 674 m'dir.¹⁵⁵ Merkez Sur, Bağlar, Kayapınar ve Yenişehir ilçeleri dâhil olmak üzere toplam 17 ilçeye sahiptir. Diğer ilçeler: Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ve Silvan'dır.

Osmanlı döneminde “Diyarbakir Eyaleti” olarak bilinen şehir sadece bir ili değil büyük bir bölgeyi temsil etmiştir. Şehrin bilinen en eski yaygın isimlerinden biri “Amida” olup bu isim hakkında çeşitli haberler mevcuttur. Şehir, İslam ordularınca fethedildikten sonra “Âmid” ismini almıştır. Osmanlılar döneminde “Kara Âmid” adıyla da anılan şehir sonradan “Diyarbakir”, “Diyâr Bekr”, “Diyâr-ı Bekr” gibi benzer isimlerle zikredilmiştir.¹⁵⁶

Sümer ve Akad uygarlıkları yazıtlarından günümüze ulaşan bilgilerden anlaşıldığı üzere sınırlarını Dicle ve Fırat nehirlerinin kuşattığı bölgeye Subartu bölgesi; buralarda yaşayan kabile fertlerine de Subaru denildiği kaydedilmektedir (M.Ö.3500'lü yıllar). Diyarbakır'a yerleştiği kabul edilen ilk yerleşik halkın Hurriler olduğu kabul edilmektedir. Hurriler'in Subarular'dan olduğu söylenmektedir. Hurri'lerden sonra

¹⁵⁴ Çiçek, Zeynel Abidin, *Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*, (1.baskı) Diyarbakır Söz Basım, 2007, s.5.

¹⁵⁵ Wikipedia, “Diyarbakır”, < <https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyarbak%C4%B1r#Co%C4%9Frafya>>, (12.04.2021).

¹⁵⁶ Göyünç, Nejat, “Diyarbakır”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s.s.464-465.

Mitanniler, Asurlular, Urartular, İskitler, Persler, Medler, Romalılar ve Sasaniler İslam'dan önce Diyarbakır'da hüküm süren devletler- hükümdarlıklardır.¹⁵⁷

3. 1. 2. Araştırma Alanının Dini Yapısı

Peygamberler ve Sahabeler şehri olarak anılan Diyarbakır; tarihi, siyasi, sosyal, kültürel ve dini yönüyle ülkemizin önemli şehirleri arasındadır. İslam'ın yayılması ile birlikte Hz. Ömer döneminde Bizanslılar ile yapılan savaşlardan sonra Diyarbakır 27 Mayıs 639 yılında İslam ordularınca fethedilmiştir. Sahabeden İy'âz bin Ganem komutanlığında gerçekleştirilen beş aylık kuşatmaya yüzlerce sahabenin de katıldığı bilinmektedir. Bu kuşatma sonucu oluşan küçük çaplı çarpışmaların dışında şehrin savaşız bir şekilde ele geçirildiği bildirilmektedir.¹⁵⁸

Diyarbakır'ın bizzat sahabeler tarafından fethedilmiş olması şehrin dini- manevi yönüne olumlu etkileri olmuştur. Fethe gelen İslam ordusunun sol kanadına komutanlık yapan Halid bin Velid'in fethinde etkili olduğu söylenmektedir. Aktarılan rivayetlere göre Hz. Halid'in oğlu Süleyman ve sahabeden Hz. Sa'sa bu esnada şehit edilmiştir.¹⁵⁹

27 şehit sahabenin mezarının bulunduğu Hazreti Süleyman Camisi şehrin en önemli dini mekânlarından. Bunun dışında Diyarbakır'ın farklı bölgelerinde bulunan sahabe türbeleri halkın gündelik dini hayatında etkili olan mekânlardandır. Kur'an'da ismi geçen peygamberlerden Hz. Elyesa, Hz. Zülküfl ile birlikte Nebi Harun Asefi ve Hz. Enuş adlı peygamberlerin kabirleri Eğil ilçesinde bulunmaktadır. Peygamber türbeleri etrafına inşa edilen Hz. Elyesa Camisi, Diyarbakır'ın inanç turizminde etkili mekânlarından. Anadolu'nun en eski camisi olarak kabul edilen Ulu Cami, Müslümanların 5. Harem-i Şerif'i olarak görülmektedir. Anadolu'nun en eski üniversitesi olarak kabul edilen Mesudiye Medresesi göz dolduran tarihi mekânlardandır.

Diyarbakır ilinin tarihi-köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması, farklı milletlerden ve dinlerden halkların bir arada yaşamasına fırsat vermiştir. Şehrin İslam ordularınca fethedilmesinden sonra halk Müslümanlığa teveccüh göstermiştir. İslam dini ile birlikte yüzyıllar boyunca Yahudiler, Hristiyanlar, Yezidiler, Şemsiler olmak

¹⁵⁷ Kızıl, Hayrettin, 2010, agt, s.s.10-16.

¹⁵⁸ Belâzürî, Ahmed, *Fütuhu'l- Buldan*, (Çev. Mustafa Fayda), (2.baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.252.

¹⁵⁹ Göyünç, 1994, age, s.465.

üzere farklı dinlere mensup halklar şehirde barış içerisinde yaşamışlardır. Şehrin ilk yerleşim yeri olan Sur içinde mahallelerin yapılanmasında dinlerin etkisi görülmüştür. 1900'lü yıllarda Sur içindeki 120 mahallenin 65'i Müslümanlardan oluşmaktaydı. Geriye kalan 13 mahallede gayrimüslimler ve 42 tanesinde ise karışık ikame söz konusuydu.¹⁶⁰ Günümüzde şehirde Yahudilerin ve Şemsilerin varlığı gözlemlenmemektedir. Ancak Yezidiler ve Hristiyanların nüfusları azalsa da hala varlıklarını sürdürmektedirler. Meryem Ana Süryani Kadim Kilisesi, Keldani Mar Petyun Kilisesi, Protestan Diyarbakır Kilisesi yüzyıllardır ayakta kalan kiliselerdendir.¹⁶¹

3. 1. 3. Araştırma Alanının Sosyo-Kültürel Görünümü

Diyarbakır'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler, Büveyhoğulları, Mervaniler, Selçuklular, İnaloğulları, Artuklular, Eyyûbiler, Akkoyunlular ve Osmanlılar farklı dönemlerde şehirde hükümdarlık sürdürmüşlerdir.¹⁶²

Uzun bir dönem Osmanlı'nın hâkim olduğu Diyarbakır şehrinin siyasi alandaki önemi ve jeopolitik konumunun yanı sıra; kültür, ilim, edebiyat, sanat ve bilim alanlarında en verimli dönemlerini geçirmiştir. *"Sırrî Hanım, Şair Lebîb, Said Paşa ve çocukları Süleyman Nazîf ve Faik Ali Beyler, Millet Kütüphanesi'nin kurucusu Ali Emiri Efendi gibi önemli kişiler bu dönemde yetişmiştir."*¹⁶³

Osmanlı şehirleri içerisinde nüfus oranına göre bir değerlendirme yapıldığında Diyarbakır'ın, en fazla şair yetiştirmiş olan ender şehirlerden biri olduğu söylenmektedir. 1890-1894 yılları arasında şehrin Valiliğini yapan Giritli Sırrı Paşa, Diyarbakır ile ilgili şöyle der: *"Diyarbakırlılardan müctemi' bir cemaatte gözlerimi bağlayıp otursam ve elimi atsam, tuttuğum muhakkak ya şair, ya münşi'dir."*¹⁶⁴

Eski dönemlerden beri Diyarbakır, üzerinde hareketliliği ve canlılığı barındıran bir şehir profili çizmiştir. 26 farklı medeniyetin izlerini taşıdığı söylenmektedir.

¹⁶⁰ Şimşek, Mehmet, *Süryaniler Ve Diyarbakır*, (1.Baskı), Chiviyazları Yayınları, İstanbul 2003, s.133.

¹⁶¹ Tezokur, M.Hadi, "Diyarbakır'da Ayakta Duran Üç Kilise", *Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır*, Ankara 2010, s.186.

¹⁶² Kızıl, Hayrettin, 2010, agt, s.s.16-20.

¹⁶³ Kızıl, Hayrettin, 2010, agt, s.21.

¹⁶⁴ Korkusuz, M.Şefik, *Eski Diyarbakır'de Gündelik Hayat*, (1.baskı), Beyan Yayınları, İstanbul 2013, s.105.

Diyarbakır'ın çeşitli bölgelerinde yapılan arkeolojik kazılar bunun bir göstergesi durumundadır. Ergani ilçesi Çayönü kazılarında ortaya çıkan Hilar Mağaraları Dünya tarihinin en eski yerleşim yerlerinden olduğu kabul edilmektedir.¹⁶⁵ Bünyesinde barındırdığı tarihi mekânları, hanları, hamamları, camileri, türbeleri, çeşmeleri, köprüleri, kervan sarayları, çarşıları, surları ile yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağı olmuştur.

Selçuklu ve Artuklu devletlerinden kalma köprüler, hamamlar ve hanları ile tarihi-mimari eserler açısından zengin bir şehirdir. Dicle Nehri üzerine kurulan tarihi On Gözlü Köprü bin yılı aşkın bir tarihiyle şehrin gözde mekânlarından. Şehrin fethini temsil eden Ulu Cami'nin yanı sıra Nebi Cami, Fatih Paşa Cami, İskender Paşa Cami, Melek Ahmet Cami, Hüsrev Paşa Cami, Dört Ayaklı Minare, Ali Paşa camileri şehrin önemli tarihi camilerindendir. Meryem Ana, Surp Giragos, Saint George, Mar Petyun kiliseleri; Arkeoloji, Cahit Sıtkı Tarancı ve Ziya Gökalp müzeleri; Deliller, Hasan Paşa, Sülüklü hanları; Malabadi, On Gözlü, Haburman tarihi köprüleri; Mesudiye, Zinciriye, Latifiye medreseleri tarihi – kültürel bir şehirdir.

M.Ö. 3000 yılında Hurriler tarafından kurulduğu sanılan ve farklı medeniyetlerin zamanla yeni eklemeler yaptıkları Diyarbakır Surları, üzerinde barındırdığı kitabeler ve yazıtlarla canlı bir tarih örneğidir. Çin Seddi'nden sonra dünyanın en meşhur surlarından olan Diyarbakır uzunluğu 5 km yüksekliği 12 metre civarındır.¹⁶⁶ Eski Diyarbakır denilen bölgeyi kuşatıp içine alan bu surlar üzerinde barındırdığı kapılar ile şehrin sosyal ve kültürel dokusuna da etki etmiştir. Dağkapı, Mardinkapı, Urfakapı, Yenikapı, Tekkapı, Çiftkapı, Saraykapı gibi isimlendirmeler şehrin mahalli yerleşimini de belirlemiştir.

Geçmiş dönemlerde Sur içine hapsolan şehrin bu yapısı dini, kültürel ve sosyal birçok yönünü etkilemiştir. İç içe geçen dar sokakları, birbirine bitişik evleri ile insanlar arası etkileşimin çok yoğun olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde şehrin büyükşehir statüsüne kavuşması ve artan nüfustan dolayı şehrin bölgesel olarak genişlemesi ile birlikte farklı bir sosyokültürel durum ortaya çıkmıştır. Sur dışına çıkan şehir hızlı gelişen mimari yapısıyla modern bir görüntü çizmiştir. Okullaşma hızının artması ile

¹⁶⁵ Çiçek, 2007, age, s.5.

¹⁶⁶ Çiçek, 2007, age, s.5.

birlikte eğitim seviyelerinde artışlar gözlemlenmektedir. Geçmiş dönemlerde kız çocuklarını okula göndermeyen halkın, bazı kırsal bölgelerde hariç bu konudaki yaklaşımları olumlu anlamda değişmiştir. 1978 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde açılan, daha sonraları ise bağımsız bir üniversite haline gelen Dicle Üniversitesi'nin şehrin eğitim durumuna olumlu katkıları gözlemlenmektedir.

Tarihi geçmişi, köklü mimari yapısı ve doğal güzellikleriyle günümüzde birçok turist dikkatini çeken bir şehir olarak varlığını sürdürmektedir. Şehrin doğal güzelliklerinden Hevsel Bahçeleri ve tarihi Diyarbakır Kalesi 2015 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası listesine alınarak tescillendi.¹⁶⁷ Uluslararası Gazeteciler ve Yazarlar Derneği tarafından verilen; turistik şehirlerin tarihi mekânlarının, konaklama yerlerinin zenginliği ve kalitesinin, şehir halkının misafirperverliğinin değerlendirildiği Turizm Oscarı olarak ta görülen Altın Elma Ödülü 2018 yılında Diyarbakır'a verilmiştir.¹⁶⁸ Her yıl düzenli bir şekilde gerçekleştirilen Karpuz Festivali şehrin kültürel tanıtımına katkı sunmaktadır. Renkli görüntülere sahne olan festivalde en büyük karpuz yarışması, en fazla karpuz yiyen kişi yarışması, karpuz ses yarışması, karpuzla en çok yakışan çocuk yarışması gibi çeşitli yarışmalar düzenlenmektedir.¹⁶⁹

Şehrin kültürel faaliyetlerinin fazlaca oluşu, sanat ve edebiyat konularındaki gelişmişliği, şehrin siyasi etkisi, dini gruplar; cemaat, tarikat ve vakıfları bünyesinde barındırmasıyla etkili bir şehir olarak varlığını sürdürmektedir. İnanç turizminin etkili olduğu bilinen Diyarbakır birçok sosyolojik yönüyle araştırılmaya değer bir şehirdir. Bizlerde çalışmamızda, geçmiş dönemlerde ve günümüz haliyle Diyarbakır şehrinin bu farklı yönlerinin halkının gündelik dini hayatında oluşturduğu etkileri gözlemlemeye çalıştık. Özellikle “mevlit merasimlerinin bu değişimlerden ne kadar etkilendiğini, mevlit merasimlerinin halkın gündelik dini hayatındaki sosyolojik etkilerinin neler olduğu ve yeni değişen yüzüyle sivil mevlit merasimlerinin etkilerinin neler olduğu?” gibi sorulara ulaştığımız verilerle, yaptığımız gözlem ve mülakatlarla çalışmamızın ilerleyen sayfalarında cevap verilmiştir.

¹⁶⁷ < <https://web.archive.org/web/20150906070043/http://whc.unesco.org/en/list/1488/> > (05.04.2021).

¹⁶⁸ < <https://diyarbakir.ktb.gov.tr/TR-216811/turizmin-oskari-olarak-adlandirilan-altin-elma-odulune-.html> > (05.04.2021).

¹⁶⁹ < <http://www.diyarbakir.gov.tr/kultur-ve-karpuz-festivali> > (05.04.2021).

3. 2. Diyarbakır’da Gündelik Dini Hayatın Genel Görünümü

Gündelik hayatın betimlenmesinde ve anlamlandırılmasında başvuru etnometodoloji, bireylerin günlük yaşantılarında tanıklık ettikleri deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını ampirik olarak inceler. “*Toplumsal düzeni sağlayan “etno” (halkın) “metot” (yöntemler) “loji” (bilimi)*”¹⁷⁰ şeklinde tanımlanır.

Toplumların sıradanmış gibi görünen gündelik yaşamlarının toplumsal birçok unsur ile örtük bir münasebeti söz konusudur. Bu anlamda gündelik dini hayatın anlaşılması toplumun bütünsel olarak anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Gündelik hayat, herhangi bir toplumun zaman ve mekân ilişkisini göz ardı etmeden kendi sınırları içerisinde geliştirdiği dinsel, ekonomik, kültürel vb. pratiklerin birbirleriyle örtüşerek tarihsel bir devirde somutlaşmasıdır. Bu değişimlerin din bağlamındaki göstergelerini izlemek ise gündelik dini hayat ile ilgilidir.¹⁷¹ Toplumların gündelik hayatı içerisinde din ile ilişkili olan eylem ve davranışlarına gündelik dini hayat denilebilir.

Mevlit merasimlerinin halkın gündelik dini hayatındaki sosyolojik işlevleri ve mevlidin geçirdiği değişim süreci üzerine yapmış olduğumuz bu araştırmada halkın gündelik dini hayatına dair birçok ipucu elde edilmiştir. Mülakat görüşmelerinde sorularımızı derinleştirerek ulaştığımız bilgilerden ve yaptığımız gözlemlerden, Diyarbakır ilinin gündelik dini hayatı renkli ve çeşitli bir görünüm arz etmektedir. Şehrin demografik değişkenleri, artan nüfusu, farklı bölgelerden göç almış olması, dini duyguların belirgin olması, dini grup, cemaat ve tarikatların şehirde etkili olması, tarihi dini mekânların fazlalığı gibi birçok benzeri unsurlar gündelik dini hayatın çeşitliliğine sebebiyet vermektedir.

Katılımcılara, gündelik hayatlarında gerçekleştirdikleri dini etkinliklerine yönelik sorulan sorularda öne çıkan unsurlardan biri; tarihi- dini mekânlar üzerinden gelişen dini faaliyetler olduğu görülmektedir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan şehrin, farklı dönemlerden kalma tarihi camileri, türbeleri ve ziyaretleri gündelik dini hayata yönelik faaliyetlerde ilk sıralarda yer almaktadır. Bunlar arasında gündelik dini hayata yönelik inanışlar ile ilişkilendirilebilecek dini mekânların başında Diyarbakır Ulu Cami, Hz. Süleyman Camisi ve 27 Şehit Sahabenin Türbeleri, Eğil Hz. Elyesa Camisi ve

¹⁷⁰ Subaşı, Necdet, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, (2.Baskı), İz Yayınları, İstanbul 2018, s.s.27-29.

¹⁷¹ Subaşı, 2018, age, s.s.33-34.

Peygamber Kabirleri adlı yerler gelmektedir. Bu tarihi camilerin halkın gündelik dini hayatında adak adama yeri, mevlit düzenleme mekânı, ölen yakınlarının cenaze namazının buralarda kılınması gibi çeşitli fonksiyonları vardır.

İslam'ın 5. Harem-i Şerif'i olarak ünlenen Diyarbakır Ulu Cami şehrin manevi yönü üzerinde oldukça etkilidir. Diyarbakır'ın fethine birçok sahabenin katılmış olması ve fetihden sonra sahabelerden bir kısmının şehirde ikamet etmiş olması Ulu Cami'yi önemli kılmaktadır. Ayrıca bu caminin günümüzde ibadet amacıyla ve sevap kazanma düşüncesiyle yapılan, halkın yoğun katılım gösterdiği birçok dini, kültürel, sosyal ve siyasi faaliyetin icra edildiği merkezi bir konumu vardır. Sivil toplum kuruluşlarının dini programları, Filistin veya diğer Müslüman coğrafyalara yönelik yapılan hak ihlallerine yönelik tepkisel basın açıklamaları, fakirlerle yardımlaşma anlamında düzenlenen kermesler, iftar çadırları, Kur'an ziyafetleri vb. birçok etkinliğin yapıldığı tarihi-dini bir mekândır.

Son yıllarda Müftülük veya çeşitli dini grupların, Ulu Cami başta olmak üzere birçok merkezi camide düzenledikleri sabah namazı programları Diyarbakır halkının gündelik dini hayatı içerisinde yer edinmeye başlanmıştır. Özellikle gençlerin yoğun bir katılım gösterdiği "sabah namazı buluşmaları" halkın dini- manevi yönüne olumlu katkılar sunduğu belirtilmektedir. Gözlemci olarak katıldığımız sabah namazı buluşmalarının program akışı; sabah namazını cemaatle kılmak, Kur'an dinletisi, zikir-salavat faslı, dini sohbet, çorba ikramı, katılımcıların bireysel sohbetleri ve sosyalleşmeleri şeklinde sıralanmaktadır.

Diyarbakır halkının gündelik dini hayatında etkili olan bir diğer mekân da Hz. Süleyman Camisi ve 27 Şehit Sahabe Türbeleri'dir. Bu cami, halk dindarlığında ziyaret fenomeni üzerinden gelişen inanışların görüldüğü mekânlardandır. Cami, Diyarbakır içinden ve farklı illerden gelen ziyaretçilerin akınına uğramaktadır. Diyarbakır halkı arasında yaygın olan kullanım şekli ile "*Hz. Süleyman'a gidiyoruz*" ifadesi insanlar arasında sıklıkla kullanılır.(KK:24) Diyarbakır'ın fethine katılan ve burada şehit düşen 40 sahabeden 27'sinin kabirleri Hz. Süleyman Camisi'nde olduğu rivayet edilmektedir. Geriye kalanlar ise şehrin farklı bölgelerinde medfundur.¹⁷²

¹⁷² Çiçek, 2007, age, s.104.

Ziyaret fenomeni etrafında gelişen gündelik dini faaliyetler sadece 27 Şehit Sahabe türbelerinin bulunduğu Hz. Süleyman Camisi değildir. Diyarbakır'ın birçok bölgesinde yayılmış olan türbelerde benzer inanışları görmek mümkündür. Türbeler açısından oldukça zengin olan şehrin hemen hemen bütün türbelerinde gündelik dini hayata yönelik izlere rastlamak mümkündür. Sahad Bin Ebi Vakkas, Şeyh Muhammed, Lala Bey, Zincirkıran, Rıdvan Ağa, Seyda Baba, Arap Şeyh, Şeyh Yusuf Hemedani, Sarı Saltuk, Hintli Baba, Bab-ı Kâl, Sultan Şüca, Hançer-i Güzel, Mir Seyyaf, Seyfülmülük, Tilalo, Şeyh Malan, Aktepe, Meyrani türbeleri en meşhur olanlarıdır.¹⁷³

Halk arasında özellikle bazı hastalıkların şifası için türbeler ziyaret edilmektedir. Kekemelik, sarılık, romatizma, felç vb. hastalıklarının şifası için bu türbeler ziyaret edilip kurban kesilmektedir. Türbelerden şifa beklentisi duygusu insanları bu mekânlarda bazı dini ibadetleri gerçekleştirmeye sevk etmektedir. Sarı Saltuk Camisi içerisinde mülakat gerçekleştirdiğimiz katılımcılardan biri *“Burada sadece türbe ziyaretinde bulunmuyoruz. Buraya geldiğimiz günlerde cami içinde vakit geçiriyoruz. Özellikle Kur'an okuyup dileklerimiz için dualarda bulunuyoruz. Fakirlere sadaka veriyoruz”* (KK:8) şeklinde ifade etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi popüler dindarlığa ait olan inanışlar ile kitabi dinin uygulamalarından olan namaz kılmak, Kur'an okumak, sadaka vermek gibi davranışlar ile iç içe geçmiş durumdadır.

Diyarbakır'ın gündelik dini hayatında önemli bir yeri olan dini mekânlardan biri de Eğil İlçesindeki Hz. Elyesa Camisi'dir. Peygamber kabirleri ve türbelerinin bulunduğu bu mekânda Hz. Elyesa, Hz. Zülküfl, Nebi Harun Asefi ve Hz. Enuş adlı peygamberlerin metfun olduğu rivayet edilmektedir. Bu mekân da Hz. Süleyman Camisi gibi ziyaret fenomeni ve adak adama inancı etrafında gelişen halkın gündelik dini mekânlarındandır.

Diyanet İşleri Başkanlığının Müftülükler eliyle düzenlediği vaaz ve irşat programlarına Diyarbakır halkından yoğun katılımlar olmaktadır. Halkın gündelik dini faaliyetleri arasında merkezi camilerde verilen vaaz ve sohbetlere iştiraki gözlerden kaçmamaktadır. Cuma günleri cuma namazından önce verilen vaazlar ile perşembe veya pazartesi günleri ikindi namazından sonra din görevlileri tarafından verilen tefsir, hadis, siyer sohbetleri rağbet görmektedir. Mülakat gerçekleştirdiğimiz il vaizlerinden Hüseyin

¹⁷³ Çiçek, 2007, age, s.109-122.

İ., halkın camilerde düzenlenen vaaz ve sohbetlere içtenlikle katıldıklarını, bunun dışında şehrin çeşitli resmi veya gayri resmi kurumlarından vaaz daveti aldıklarını ifade etmektedir.

Diyarbakır'da dini gruplar, cemaatler, tarikat, vakıf ve dernekler açısından çeşitlilik göze çarpmaktadır. Türkiye'de hatta Dünyanın farklı bölgelerinden etkin olan dini yapıların temsilcilikleri veya bu yapıların mensuplarına rastlamak mümkündür. Dini grup ve cemaatlerin çeşitliliği gündelik dini hayattaki çeşitliliği de beraberinde getirmektedir. Halk arasında en çok yaygın olan tarikatlar Kadiri, Nakşibendi, Rûfai ve Haznevi tarikatlarıdır. Bu tarikatların mensupları camilerde veya tarikat dergâhlarında "hatme" dedikleri programlar icra ederler. Bu programlarda çeşitli sayıda ve şekilde kendilerine has zikirler icra ederler. Katılımcılardan biri günlük 1000'er adet salavat, kelime-i tevhid ve "estağfirullah" zikri çektiğini dile getirmektedir. (KK:4) Genelde zikir sayıları ve çeşitleri farklılık göstermektedir. Risale-i Nur gruplarının dersane dedikleri evlerde haftalık düzenli bir şekilde Risale-i Nur adlı kitaptan sohbet yaptıkları gözlemlenmektedir. Bu programlara daha çok üniversite mezunu kimselerden katılım olsa da esnaftan da katılımlar olmaktadır.

Diyarbakır'da dini yönü ile ön plana çıkan sivil toplum kuruluşları şehrin birçok dini, siyasi ve kültürel faaliyetlerinde etkindirler. Mustazaflar Cemiyeti, Anadolu Gençlik Derneği, Özgür-Der, Ay-Der, İhvan-Der, Tugva ön plana çıkan İslami derneklerdir. "Diyarbakır İslami Sivil Toplum Kuruluşları" adıyla 72 STK'nın bir araya gelerek oluşturdukları platform; İslami ve insani değerler adına önemli gördükleri meselelerde birlikteliği sağlama yönüyle dikkat çekicidir. Hz. Peygamber'e hakaret ve dini değerlere yönelik saldırılara tepki gösterme, Filistin davası başta olmak üzere diğer hak ihlallerinin gerçekleştirildiği mazlum coğrafyalarla dayanışma, gıyabi cenaze namazları kılma ve dua programları, ülke gündemine dair önemli meselelerde fikir beyan etme vb. vesilelerle dini STK'lar bir araya gelip ortak etkinlikler düzenlemektedirler. Bu konuda görüştüğümüz çeşitli sivil toplum kuruluşlarının yetkilileri: *"Bu örnek oluşumu Diyarbakır'daki İslami sivil toplum kuruluşları olarak ülkede ilk biz gerçekleştirdik. Sonra diğer şehirlerde de buna benzer oluşumlar icra edildi."* (KK:7, KK:8) şeklinde ifade etmektedirler.

Derneklerin haftalık dini sohbetleri, salon programları ve dini konferansları, gençlere yönelik sosyal faaliyetleri, televizyon ve radyo sohbetleri, yardım kuruluşları vb. çalışmaları ile ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. İslami sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sadece kendi fertleriyle sınırlı değildir. Zikredilen faaliyetlerin Diyarbakır Ulu Cami veya şehrin farklı merkezi bölgelerinde gerçekleştirilmesi halktan da yoğun katılım sağlamaktadır. Katılımcılara, “Gündelik dini faaliyetleriniz nelerdir?” diye sorduğumuz mülakat sorusuna aldığımız cevaplardan halkın bu faaliyetlere ibadet bilinciyle ve sevap kazanma niyetiyle katılım sağladığı gözlemlenmektedir. Katılımcılar: “*Derneğin siyer sohbetine katılıyorum*” (KK:3) , “*Her yıl düzenli olarak mevlidi-nebi mitingine katılıyorum*” (KK:6), “*Filistin için düzenlenen gıyabi cenaze namazına katılıyorum*” (KK:43) şeklinde cevaplar vermişlerdir. Bu durum halkın sivil toplum kuruluşları ve cemaatlerin faaliyetlerinin dini bir faaliyet olarak gördüklerinin tespiti açısından önemlidir.

Diyarbakır’daki dini grup veya sivil toplum kuruluşları arasında daha çok ön plana çıkan Mustazaflar Cemiyeti’dir. Hür Dava Partisi (HÜDA-PAR) ve Peygamber Sevdalıları Vakfı ile yakınlığı bilinen Mustazaflar Cemiyeti’nin Türkiye’nin birçok ilinde ve ilçesinde dernekleri bulunmaktadır. Şehirde gerçekleştirilen etkinliklere yoğun katılımı sağlayabilmeleri, meydanlarda icra edilen Mevlid-i Nebi mitinglerine yüz binlerce insanın katılması, şehrin birçok bölgesinde derneklerinin ve çalışmalarının bulunması, şehirde siyasi bir denge unsuru olmaları gibi durumlar Mustazaflar Cemiyeti’ni öne çıkaran yönlerdendir.

Katılımcılardan aldığımız malumatlardan, internet, televizyon ve radyolarda sunulan İslami sohbetlerin de halkın gündelik dini hayatında önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Verilen cevaplarda; Nihat Hatipoğlu, M. Emin Yıldırım, Hayati İnanç, Mehmet Göktaş gibi hocaların sohbetlerinin izlendiği belirtilmektedir.(KK:37, KK:52, KK: 27) Ayrıca şehirde dini içerikli programlar yapan Rehber Tv adlı ulusal televizyon kanalı, Çağrı Fm ve Selam Fm adlı yerel radyoların sohbet ve programları da rağbet görmektedir. (KK:9, KK:13, KK:22)

Gündelik dini hayatın önemli unsurlarından biri de mezarlık ziyaretleridir. Ölümünden sonraki hayat ile ilgili inançların duygu kısmını canlı tutması açısından etkilidir. Yapılan mezarlık ziyaretlerinde Kur’an ve Yasin okunması, duaların

yapılması, sevabının ölen kişiye ulaşması niyetiyle fakirlere sadaka ve ikramlarda bulunulması, mezarlıklarda başörtülü olmayan bayanların başörtüsü takmaları, mezarlıklara gösterilen saygı ve tazim gibi unsurların dini hayat ile ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir. Katılımcıların mezarlık ziyaretlerini dini bir vecibe olarak algıladıkları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda katılımcıların daha çok perşembe günleri haftalık düzenli bir şekilde mezarlık ziyareti gerçekleştirdiklerini ifade etmektedirler. Katılımcılardan biri mezarlık ziyaretiyle hem ölen yakınlarını yâd ettiğini ve hem de ahiret hayatı üzerine tefekkür ettiğini ifade etmektedir. (KK:50) Başka bir katılımcı ise kendisinin Kur'an-ı Kerim okumayı bilmediğini, mezarlık ziyaretiyle okunan Kur'an-ı Kerim'leri dinleyince mutlu olduğunu belirtmektedir. (KK:39) Diyarbakır'da yaygın olarak ziyaret edilen mezarlıklar: Mardin Kapı Asri Mezarlığı, Yeniköy Mezarlığı, Şehitlik Mezarlığı ve Alıpınar Mezarlığı'dır.

3. 3. Diyarbakır Halkının Gündelik Dini Hayatında Resmi Mevlitler ve Halk Mevlitleri

Hz. Peygamber'in doğumunun uyandırdığı sevinç ve bununla ilişkili oluşan coşkunun tezahürü olarak ortaya çıkan Mevlit, süreç içerisinde birçok mana kazanmıştır. Kitlelerin coşku halini yansıtmaları ile beraber, toplumu belli başlı değer yargıları etrafında bütünleştiren, mutlulukla birlikte acıyı da paylaşma fonksiyonunu üstelenen bir "araç" olarak öne çıkmaktadır. Mevlidin halkın gündelik dini hayatındaki etkileri ve önemi ile ilgili kısmi bazı çalışmalar yapılmışsa da bunlar sınırlı sayıda kalmıştır. "*Mevlidin sosyo-kültürel yönü, ifade gücü, toplumu etkileme sebebi ve anlatım kurgusu hakkında farklı çalışmaların yapılması şarttır.*"¹⁷⁴ Çalışmamızda Diyarbakır halkının gündelik dini hayatında mevlit merasimlerinin yeri, önemi, uygulama şekilleri, yeni formları araştırılarak bu bağlamda yapılan araştırmalara katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamızın teorik kısmında mevlit merasimlerini; resmi mevlitler ve halk mevlitleri şeklinde kategorize etmiştik. Diyarbakır'da resmi mevlitler olarak; devlet yetkilileri veya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından camilerde-salonlarda tertiplenen mevlitler öne çıkmaktadır. Halkın özellikle camilerde tertiplenen mevlit merasimlerine yoğun bir şekilde rağbet ettiği görülmektedir.

¹⁷⁴ Bilkan, 2019, age, s.10-17.

Halk mevlitleri olarak adlandırabileceğimiz yaygın (avami) ve sivil mevlitler de güçlü bir şekilde varlığını korumaktadır. Evlerde çeşitli vesilelerle tertiplenen ev mevlitleri; yaygın (avami) halk mevlitlerini temsil etmektedir. STK, vakıf, dernek ve cemaat gibi dini grupların düzenlediği meydan veya salon mevlitleri de sivil mevlitleri temsil etmektedir.

Halkın gündelik dini hayatında önemi olan birçok uygulama veya ritüelin mevlit merasimleri ile de önemli bir ilişki olduğu söylenebilir. Önemli gün ve gecelerde mevlit merasimlerinin düzenlenmesi, kutsal mekânlarda mevlit merasimlerinin yoğunlaşması, geçiş dönemi ritüellerinde mevlidin sıklıkla başvurulmuş bir araç olması, dini duyguyu canlı tutması, toplumsal dayanışma aracı olarak mevlidin dini yönünün oluşturduğu etki vb. birçok sebeple gündelik dini hayat ve mevlit arasında sıkı bir münasebet söz konusudur.

Diyarbakır'da mevlit merasimlerinin ilk ortaya çıkışı ile ilgili elimizde net bir bulgu yoktur. Tarihi kaynaklara göre mevlit merasimlerinin ilk kutlandığı yerlerden biri Erbil'dir. Bu merasimler, Selâhaddin Eyyubi'nin kayınbiraderi ve Selçuklular'ın Erbil atabegi Muzafferuddin Gökböri'nin (m.1154-1233) dönemindedir.¹⁷⁵ Dolayısıyla Diyarbakır'ın bahsedilen bölgeye yakın olması ve aynı devletlerin hâkimiyeti altında hüküm sürmüş olması, şehirde de mevlit merasimlerinin tarihinin eskiye dayandığına yönelik yorum yapılabilir. Aynı zamanda bölgedeki halkın mevlit merasimlerine yönelik güçlü tutumu ve mevlit merasimlerinin ciddi bir kıymet görmesi merasimlerin Diyarbakır'daki tarihinin eski olduğuna işarettir.

Mülakat yaptığımız din görevlileri, medrese müderrisleri ve uzun yıllardan beridir şehirde mevlithanlık yapan kişilerin verdiği malumatlara göre Diyarbakır'da mevlit merasimlerinin köklü tarihi bir geçmişi olduğu şeklindedir. Hüseyin Bateî tarafından 1467 yıllarında yazılmış olan ve bilinen ilk Kürtçe mevlit olarak kabul edilen Bateî mevlidinin¹⁷⁶ bölgede oldukça meşhur olması da merasimlerin geçmişi ile ilgili bizlere

¹⁷⁵ Temel Ağçoban, Fatma Gül, 2019, agt, s.32.

¹⁷⁶ Yanmış, Mehmet, "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/21 (1), s.s.115-133.

yorumlar sunmaktadır. Ayrıca bölgede yazılmış olan ve günümüzde okunan 19 civarı Kürtçe mevlidin varlığı da bizlere bu konuda fikir sunmaktadır.¹⁷⁷

Şehirde uzun yıllar kutlanan mevlit merasimlerinin Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte resmi makamların mevlit merasimlerine yönelik olumsuz bakışı ve yasaklamalarından ¹⁷⁸ dolayı 1950'li yıllara kadar birçok şehirde olduğu gibi Diyarbakır'da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Ancak katılımcıların aktarımlarına göre yasaklamalar döneminde de şehir halkı evlerde gizli bir şekilde; küçük katılımlı programlar şeklinde mevlit merasimlerini kutlamaya devam etmişlerdir. Demokrat Partinin 1950'li yıllardan sonra iktidara gelmesiyle birlikte tekrardan mevlit merasimlerinin açıktan kutlanmaya başlandığı aktarılmaktadır. Diyarbakır'da 40 yılı aşkın bir süreden beri mevlithanlık yapan Osman K. konu ile ilgili şunları aktarmaktadır:

“Rahmetli babam da uzun yıllar şehirde mevlithanlık yaptı. Babam bizlere cumhuriyet döneminde uzun yıllar evlerde gizlice mevlitler okuduğunu söylerdi. Hatta bir iki sefer bundan dolayı karakolda ifadesi alınmıştır. Ama 1950'li yıllardan sonra bu konuda serbest bir durum olduğu söylenilir. Mevlit okumaları yine artmış, camilerde ve evlerde okutulan mevlitlerde şehir halkı büyük bir katılım göstermiş. Bende 1980'li yıllardan beridir merasimlerde mevlit okuyorum”

1950'li yıllardan 2000'li yıllara kadar şehirde geleneksel bir şekilde mevlit merasimlerinin kutlandığı aktarılmaktadır. Camilerde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı müftülükler tarafından mübarek gün ve gecelerde kutlanan mevlitler; halkın ölen yakınlarının ruhları için Ulu Cami, Hz. Süleyman Cami, Hz. Elyesa Cami, Ofis Cami, Nebi Cami gibi büyük camilerde düzenledikleri mevlitler; zengin veya orta halli ailelerin büyük evlerde düzenledikleri mevlitler; düğün veya taziye esnasında verilen yemekli mevlitler ve barış törenlerinde gerçekleştirilen mevlitler şehirde düzenlenen geleneksel mevlit törenlerine örnek olarak gösterilebilir. (KK:1, KK:12)

Camide düzenlenen mevlit merasimleri biraz daha resmi bir mahiyette geçmektedir. Genellikle camide bulunan din görevlileri tarafından mevlit okunmaktadır.

¹⁷⁷ Yanmış, Mehmet, 2012, agm, s.118.

¹⁷⁸ Yanmış, Mehmet, 2010, agm, s.98.; Pekolcay, 2015, age, s.15.

Konu ile ilgili görüştüğümüz Ulu Cami İmam-Hatibi Osman Y. camilerdeki din görevlilerinin neredeyse tamamına yakınının mevlit okumayı bildiğini ifade etmektedir. Şehirde görev yapan din görevlilerinin mevlide yönelik herhangi bir dini bir eğitim alıp almadıklarına yönelik sorulan soruya Hz. Süleyman Cami İmam- Hatibi Vedat A.:*“Bölgemizde din görevlileri genel anlamda mevlitle ilgili özel bir eğitim almamaktadırlar. Ancak diğer dini eğitimlerimizle birlikte doğal seyrinde mevlit okumayı da öğreniyoruz”* şeklinde ifade etmektedir. Diyarbakır merkez köylerinden görev yapan Servet K. ise *“ Büyük veya küçük çaptaki medreselerde veya mahalli Kur’an kurslarında Kur’an’a geçen öğrencilere belli bir seviyeye geldikten sonra mevlit dersleri de verilmektedir.”* şeklinde mevlit eğitimine yönelik süreci aktarmaktadır.

Tez araştırma dönemimiz içerisinde veya önceki dönemlerde Diyarbakır’da yaşayan biri olarak şehrin farklı camilerinde; çeşitli tarihlerde; katılımlı gözlem tekniğiyle bulunduğumuz mevlit merasimlerinde ve katılımcılar ile yaptığımız mülakatlar neticesinde mevlidin icrasında bölgesel farklılıklara rastlanılmamıştır. Genel anlamda camilerde mevlitler; öğlen, ikindi, akşam veya yatsı namazlarına müteakiben düzenlenir. Cami imamı, namaz bitimiyle beraber duyuru yapmak suretiyle cemaatin de mevlide katılımını sağlamaktadır. Mevlidi düzenleyen bireylerin yakınları da cami de hazır bulunurlar. Kur’an-ı Kerim tilavetiyle başlayan merasim mevlit ve kasidelerle devam eder. Dua ile birlikte bazen de kısa bir sohbetle merasim sonlanır. Genelde mübarek gün ve gecelerde düzenlenen mevlitlerde daha çok sohbet verilmektedir. Mevlidin bitimine yakın ikramlar dağıtılır.

Camilerde verilen ikramlar ev mevlitlerine göre daha sade olur. “Mevlit Külâhı” denilen paketlenmiş şeker, lokum, çörek, bisküvi şeklinde yiyecekler bırakılır. (KK:52, KK:47) Camilerde düzenlenen mevlitlere erkeklerin yoğun katılım gösterdiği ancak evlerde düzenlenen mevlitlerde ise bayanların daha çok rağbet ettiği gözlemlenmektedir. Bu durum erkeklerin iş hayatından dolayı dışarıda olmaları; kadınların ise daha çok evde vakit geçirmeleriyle ilişkili olarak yorumlanabilir.

“Ev mevlitleri” denilen özel halk mevlitleri erkekler için ayrı kadınlar için ayrı düzenlenir. Bazen büyükçe bir evde tek mevlit halinde erkekler ve kadınlar farklı odalarda olacak şekilde icra edilir. (KK:2, KK:14) Kadınların ve erkeklerin farklı odalarda oturmasının sebebinin ise bu durumun İslami açıdan uygun görülmemesine

yönelik hassasiyetle ilişkili olduğu belirtilmektedir. Gündelik dini hayat ile ilişkili ritüellerde dini hassasiyetleri gözetmek ona yüklenilen kutsallıkla ilişkili olduğu söylenilebilir. *“Düğün merasimlerinde kadınlı erkekli oyunlara katılırız ama mevlitte hassasiyet gösteririz. Ayı odalarda otururuz. Hatta kadınlar başörtüsü takar. Çünkü bu kutsal bir iştir.”* (KK:26)

Mevlit Kandili münasebetiyle 28 Ekim 2020 ‘de davet edildiğimiz mevlit, akşam namazından sonra başladı. Bir müddet, davet edilen misafirlerin gelmesi beklendi. Odaya üzeri işlemeli bir örtü ile kaplı büyükçe bir ikram tepsisi getirildi. Mevlit halkasının ortasına bırakılan tepsinin yanına ev yapımı şerbetler ve limonatalar bırakıldı. Ayrıca içerisinde tuz, mercimek, pirinç vb. tahılların olduğu küçük bir tepsi de getirildi. Kur’an-ı Kerim okunmasıyla mevlide başlandı. Ardından mevlit okumaya geçildi. Hz. Peygamberin yetim kalışı, annesiz ve babasız büyümesi ile ilgili kısımların geçtiği bölümde duygusal anların yaşandığı gözlemlendi. “Merhaba” bahrinde insanlar ayağa kalkıp elleri bağlı bir şekilde saygıda bulundular. Mevlidin son kısmın okunmasından sonra Hz. Peygamber ile ilgili iki kaside okundu. Kasidelerden sonra dua faslına geçildi. Duadan sonra hoca, “mevlit kandilinin” faziletlerini anlattığı kısa bir sohbet gerçekleştirdi. Ardından ikramlar dağıtıldı.

Mülakat gerçekleştirdiğimiz Din görevlilerinden Medeni D.: *“Her mevlitte sohbet verme yoktur, daha çok kandil günleriyle alakalı mevlitlerde sohbet veriliyor”* şeklinde durumu ifade etmektedir. Ayrıca ev mevlitlerinde sadece İmam- Hatip din görevlileri değil; mevlit okumasını bilen herhangi biri de mevlit okuyabilmektedir. Ancak daha çok dini ilmi yönü olan hocaların veya imamların tercih edildiği belirtilmektedir.

Mevlit merasimlerinde tuz, pirinç, şeker, mercimek gibi gıdaların bırakılmasının sebebi haneye “bereket” getirmesi amacıyladır. (KK:31) Manevi yönü olan halk inanışlarında “bereket” kavramına rastlanılır. Mübarek olarak görülen şeylerin hem maddi ve hem de manevi yönünün olduğuna inanılır. Maddi boyutu; tükenmeme, sürüp gitme, bolluk, artma anlamıyladır. Manevi boyutu ise daha çok mutluluk ve huzurun

devamı ile alakalıdır.¹⁷⁹ Mevritlerde bırakılan tuz, pirinç, şeker gibi gıdaların ev halkına ekonomik açıdan bereket getirmesi umulur.

Diyarbakır'da üzerine mevrit okunan ikramlara “teberrük” denilir. Teberrük olarak görülen ikramlardan yemek sevap olarak görülmekle birlikte; şifa, huzur ve sağlık getireceğine inanılır. Onun için mevlide katılanlar, ikramlardan kendi ev halkına da götürürler. Çok az bir kısmının yenmesinin bile yeterli olacağına inanılır. (KK:32, KK:44) Katılımcılardan biri: “Mevrit önünde getirilen ve yenilen teberrükler bize uğur getirir. Böyle inandığımız için teberrüklere önem gösteririz” (KK:57) şeklinde durumu ifade etmektedir. Teberrük ile ilgili inanışların bu yönüyle “uğur” meselesine benzer olduğu söylenilebilir. Uğur, kişiye mutluluk ve iyilik getireceğine inanılan durumdur. Birçok inanışta; bazı nesnelerin, önemli olayların veya yiyeceklerin kişiye şifa kaynağı olacağına ve iyilik getireceğine inanılması, son derece yaygın bir durumdur.¹⁸⁰

Evlerde düzenlenen mevritlerde kadınlardaki mevrit uygulamaları da erkeklerin mevritlerine benzerlik göstermektedir. Ancak kadınlarda duygu yoğunluğunun ve ağlamaların fazlaca olduğu aktarılmaktadır. Ayrıca ilahiler ve kasidelere daha fazlaca yer verilmektedir. (KK:28, KK:53) Mülakat gerçekleştirdiğimiz mevlithan Şerife A. bazı mevrit bölümlerinde ve ilahiler esnasında kadınların cezbeye geldiğini ifade etmektedir. Kendisine bunun sebebini sordüğümüzda “Peygamberimizin doğumu veya bununla ilgili olayları sanki bir kez daha yaşıyormuşuz gibi kendinden geçme halidir” şeklinde ifade etmektedir. “Cezbe” veya “cezbeye gelmek” durumu kişinin sohbet veya zikir meclislerinde kalpte oluşan yoğun duygulara dayanamayarak kendinden geçme hali olarak ifade edilmektedir.¹⁸¹ Ritüeller için “Dini, tarihi veya mitolojik olay ve durumları yeniden yaşama halidir.”¹⁸² şeklinde ifade edilen durum ile benzerlik göstermektedir. Ritüellerin devamı tekrar yaşanması ve yaşatılması ile mümkündür. Bu bağlamda mevrit merasimlerindeki cezbe ve duygu halinin mevrit ritüellerin devamına katkı sunduğu söylenilebilir.

¹⁷⁹ Eroğlu, Ahmet Hikmet, “Halk İnanışlarına Giriş”, *Halk İnanışları El Kitabı*, (ed. Durmuş Arık), (2.baskı), Ankara 2020, s.33.

¹⁸⁰ Arık, 2020, age, s.s.227-228.

¹⁸¹ Yılmaz, Hasan Kamil, “Cezbe” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.504.

¹⁸² Bilkan, 2019,age, s.152.

Diyarbakır’da camilerde düzenlenen mevlit merasimlerinde genelde mevlidin bazı bölümleri okunmaktadır. Ancak evlerde düzenlenen mevlitlerde ise mevlidin tamamı veya tamamına yakınının okunduğu gözlemlenmektedir. Mevlit merasimleri esnasında yoğun bir saygı hali dikkat çekmektedir. Mevlit esnasında konuşmanın günah olduğuna inanılır. (KK:20, KK:55) Araf Suresi 204. Ayette geçen “*Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nail olasınız.*”¹⁸³ ifadesi kitabi dini bilginin sunduğu ilahi bir kaidedir. Mevlidin, Kur’an ile birlikte okunması zaman içerisinde ona da bu kutsal anlamı yüklemektedir. Bu durum halk dindarlığı ve kitabi dindarlığın iç içe geçme halini yansıtmaya açısından önemlidir.

Diyarbakır’da askere uğurlama mevlitleri, sünnet mevlitleri, hacı uğurlama mevlitleri gibi mevlitlerde gözle görülür bir azalma söz konusudur. Ancak adak mevlitleri, düğün ve ölüm mevlitleri, kandil mevlitleri, barış mevlitleri vb. vesilelerle kutlanan mevlitlerde azalış olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Bilakis katılımcılar, son 20 yılda bu mevlitlerde artış olduğunu ifade etmektedirler. (KK:10, KK:11, KK:29) Mülakat gerçekleştirdiğimiz din görevlileri genel anlamda bu görüşe katılmaktadırlar. Bu bağlamda din görevlilerinden aldığımız malumatlardan halkın ekonomik durumunda görülen iyileşmeler, mevlit merasimlerinin görünürlüğünün artması, diyanet, dini gruplar ve tarikatlarının mevlit merasimleri konusunda artan organizasyonları, medreseler ve imam hatip okullarının artması vb. sebeplerden dolayı mevlit merasimlerinin sayısında geçmiş yıllara nazaran artış olduğu ifade edilebilir.

3. 3. 1. Diyarbakır’da Yaygın Okunan Mevlit Metinleri

Diyarbakır ve çevre illeri, Kürt nüfusunun yoğun olduğu illerdendir. Mehmet Yanmış tarafından yapılan bir araştırmada, Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde 19 tane Kürtçe mevlidin yazıldığını ve bunların günümüzde hala okunduğunu kaydetmektedir. Bunlardan 3 tanesinin Zazaca lehçesi ile yazıldığı belirtilmektedir. Bunlar arasında halkın en çok rağbet ettiği mevlit 1467 yıllarında yazıldığı iddia edilen ve ilk Kürtçe mevlit olma özelliğini taşıyan Bateî Mevlidi’dir.¹⁸⁴ Konu ile ilgili farklı bir araştırmada ise Bateî Mevlidi’nin, Kürtçe yazılan ilk mevlit olarak kabul edildiği

¹⁸³ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an Yolu Meali*, (6.baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016, s.175.

¹⁸⁴ Yanmış, Mehmet, 2012, agm, s.118.

ancak ondan sonra 60'ı aşkın Kürtçe mevlidin daha kaleme alındığı ifade edilmektedir.¹⁸⁵

Diyarbakır'da nüfusun yoğunluğunun Kürt olmasından kaynaklı olarak Kürtçe mevlitlerin daha çok tercih edildiği gözlemlenmektedir. Ancak Yenişehir ilçesinde Ofis semti, Kayapınar ilçesinde Diclekent semti, Çüngüş ve Çermik ilçelerinde yoğunlukta Süleyman Çelebi'nin Vesiletü-n Necat adlı Türkçe mevlidi okunmaktadır. Ofis Cami İmam-Hatibi Salih B., görev yaptığı cami çevresinin Diyarbakır'ın eski yerli halkından olmasından ve mahalle sakinlerinin yoğunluklu olarak Türkçe konuşmalarından dolayı cami cemaatinin Türkçe mevlidi tercih ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca görüşme yaptığımız diğer din görevlileri de resmi kurumların ve müftülüklerin düzenledikleri mevlitlerde Süleyman Çelebi'nin Türkçe mevlidinin tercih edildiğini ifade etmektedirler.

Diyarbakır İl Müftülüğü'nün 2011 Yılında Kutlu Doğum haftası münasebetiyle stadyumda düzenlediği ve on binlerce vatandaşın katıldığı programda 2010-2017 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nı yürüten Mehmet Görmez'in, Türkçe ve Kürtçe mevlit okuması bölgede sevinçle karşılanmıştı. Süleyman Çelebi ve Bateî mevlitlerinden Türkçe ve Kürtçe mevlit okuyan Görmez'in: *"Çelebi, Bursa'nın bir köyünden Batevi, Hakkari'nin bir köyündendi. Ama ikisi de peygamber sevgisini ne güzel dile getirmiş"* ifadelerinin şehirde takdirle karşılanması; bölge halkının iç içe geçmiş olan etnik yapısının mevlitle olan münasebetini de ortaya koyma anlamında dikkat çekicidir.¹⁸⁶

Uzun yıllar boyunca şehirde halk arasında meşhur olan ve sıklıkla tercih edilen mevlit Bateî Mevlidi'dir. Mülakat gerçekleştirdiğimiz katılımcılar, din görevlileri ve mevlithanlardan edindiğimiz genel malumatlara göre son yıllarda meydanlarda kutlanan sivil Mevlid-i Nebi merasimlerinde okunan Ezdari Mevlidi'nin daha çok tercih edilmeye başlandığı belirtilmektedir. Bunların dışında Şeyh Mehmet Emin Hayderi'nin yazdığı Hayderi Mevlidi ve Ahmet Hasi'nin yazdığı Hasî Mevlidi de şehirde tercih edilen mevlitlerden olduğu ifade edilmektedir.

¹⁸⁵ Öztürk, Mustafa, "Folklorik Bir Ritüel Olarak Mardin'deki Mevlit merasimleri ve Çeşitli Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018/11 (56), s.s. 81-90.

¹⁸⁶ <https://www.haberler.com/diyanet-baskani-kurtce-mevlit-okudu-2659953-haberi/> (04.04.2021).

1417-1495 yılları arasında yaşadığı ifade edilen Hüseyin Bateî, Şırnak ilinin Beytüşşebap ilçesine bağlı Bate köyünde dünyaya geldiği için buraya nispeten Bateî denilmektedir. Şiirlerinde veya eserlerinde Ertuşî ismini kullandığı görülmektedir. Ertuş aşiretine nispeten bu ismi kullandığı söylenmektedir. Mevlidinde kullandığı ismi Hasan Ertuşî'dir. Kürt edebiyatında meşhur klasiklerden olan “ Zembilfırış” adlı eser ona aittir. İlk Kürtçe mevlit olarak kabul edilen ve 600 beyitten oluşan mevlit; kendisinden sonra yazılan diğer Kürtçe mevlitleri de etkilemiştir.¹⁸⁷ Bateî mevlidi üzerine birçok yayın evi şerhler ve ihtisarlar yayınlamıştır. Bu mevlide ait tespit edilen en eski nüshanın, Ankara milli kütüphanelerinden; Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi'nde olduğu söylenilmektedir.¹⁸⁸

Bateî mevlidinden sonra şehirde tercih edilen mevlitlerden biri de Hayderî Mevlidi'dir.(KK:20, KK:29) 1927'de Nusaybin'de dünyaya gelen Şeyh Muhammed Emin, Hayderi aşiretinden olduğu için bu lakapla anılmıştır. Hayderi'nin “Mevlud-a Nebi (Mevlid-i Nebi)” isimli mevlidinin yanında, bölge medreselerinde oldukça rağbet gören “Eqîda İmanê (İman Akidesi)” adlı eseri de meşhurdur. 200 beyit barındıran mevlit, dokuz bölümden oluşmaktadır.¹⁸⁹

Diyarbakır'da Zazaca lehçesiyle konuşan vatandaşların tercih ettikleri mevlit; Hasî Mevlidi'dir. Konuyla ilgili mülakat yaptığımız mevlithanlardan Ahmet T.: “*Halkın mevlit dinlerken söylenenleri daha iyi anlamak için kendi anadillerini tercih ettiklerini görüyoruz. Zazaca konuşanlar da doğal olarak Zazaca yazılan Hasî mevlidi'ni tercih ediyorlar.*” şeklinde ifade etmektedir. 1892 yılında Ahmet Hasî tarafından yazılan bu eserin Zazaca yazılan ilk mevlit eseri olmasının yanında kayıtlarda rastlanılan ilk Zazaca yazılı ürün olma özelliğini de taşımaktadır. Eserin orijinal adı “Mewlidu'n-Nebiyyi'l-Qureşsiyyî”dir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Yanmış, Mehmet, 2012, agm, s.s.118-119.

¹⁸⁸ Kızıl, Hayrettin, “Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlitlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2012, (7). s.s. 116-150.

¹⁸⁹ Öztürk, Mustafa, 2018, agm, s.s. 81-90.

¹⁹⁰ Dağılman, İbrahim, *Hasî'nin Mevlidi ve Mevlidin Anlam Yönüyle İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl Üniversitesi, Zaza Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Bingöl (Türkiye), 2017, s. 6.

Son yıllarda Diyarbakır ve çevre şehirlerde popüler olmaya başlayan ve daha çok tercih edilen mevlit Ezdarî Mevlidi'dir. Bu mevlidin tez konumuzla olan münasebetinden dolayı ilerleyen sayfalarda bu mevlide genişçe yer verilmektedir.

Diyarbakır'da halk arasında yaygın olarak okunan bu mevlitlerin dışında farklı mevlitler de vardır. Ancak halk arasında yaygın olmamasından dolayı çalışmamızda değinilmemektedir. Şehirde okutulan mevlitlerin dinleyiciler tarafından daha çok anlaşılması gayesiyle çeşitli Kürtçe yerel mevlitler yazılmıştır. Yazılan bu Kürtçe mevlitler sayesinde halkın birçok kesimine Hz. Peygamber sevgisinin kazandırıldığı gözlemlenmektedir. Dinlenen mevlitlerin anlaşılması onu anlamlı bir ritüel haline getirir.

3. 3. 2. “Mevlit Verme” Vesileleri

Diyarbakır'da halk arasında yaygın kullanımıyla, mevlit merasimi düzenlemeye “mevlit verme” denilir. (KK:41, KK:56) Halk tarafından birçok farklı vesilelerle mevlit merasimleri düzenlenir. Kutsal zamanlarda düzenlenen mevlitlerde sevap kazanma; kutsal mekânlarda düzenlenen mevlitlerde adak verme; geçiş dönemlerinde sürecin sağlıklı bir şekilde geçirilmesi vesileleri ile mevlitler tertiplenir.(KK:21. KK:30, KK:36)

3. 3. 2. 1. Kutsal Zamanlarda Mevlit Merasimleri

Toplumlar kendi değerleri bağlamında bazı zamanlara ayrı önem verirler. Bu farklı zaman dilimlerine çeşitli manalar yüklerler. İnsanların, kutsalla daha yoğun bir şekilde bağ kurdukları veya kutsalın çeşitli nedenlerle kendini daha fazla hissettirdiği zaman dilimlerine kutsal zaman denir.¹⁹¹

Dinler de kendi kutsal zamanlarını belirlenmiş takvimlerle mensuplarına sunarlar. Genellikle dinler kutsal zamanlarını oluştururken referans olarak kabul ettikleri bazı tarihi olaylar vardır. Genellikle de bu tarihi başlangıç noktaları önemli bir dini şahsiyetin doğum günü veya bu dini şahsiyetin önemli bir olayı üzerine kurgulanmaktadır. Bu anlamda İslam dinini diğer dinlerden farklı kılan yönü ise kutsal zamanların dini şahsiyetler üzerinden değil de daha çok dini değerler ve normlar üzerinden oluşturulmasıdır. Kadir geces, Miraç Kandili vb. kutsal zamanların dayanağı doğrudan veya dolaylı bir şekilde Kur'an veya Sünnet'e dayandırılan dini normlar veya

¹⁹¹ Kurt, Ali Osman, *Dinlerde Kutsal Zaman, Halk İnanışları El Kitabı*,(ed. Durmuş Arık), (2.baskı), Ankara 2020, s.138.

dini değerlerdir. İslam dininde her ne kadar Hz. Peygamber'in doğum günü mevlit adıyla kutlansa da bu kitabi dini bilginin sunduğu bir zaman dilimi değildir. Bu durum daha çok Müslümanların Hz. Peygamber sevgisi etrafında inşa ettikleri bir anma merasimidir. Ancak mevlitler zaman içerisinde din ile bir bağ kurmuştur denilebilir.

Kutsal zaman ve mevlit arasında bağ kurmanın temelinde Hz. Peygamber sevgisi üzerinden bir ispat düşüncesinin varlığından bahsedilebilir. Kutsal zaman olarak görülen bu anların Müslümanlar tarafından daha iyi bir şekilde ihya edilmesi temennisi bazı vesilelerle güçlendirilmek istenmektedir. Buna en uygun vesile olarak da hayırlı görülen birçok eylemi içerisinde barınırdan mevlitler tercih edilmektedir. Böylelikle kutsal zamanlarda Kur'an okuma, Hz. Peygamberi ve sünnetini yd etme, dua ve zikirlerde bulunma, akraba ve fakirlere ikramda bulunma, dini duyguları canlı tutma gibi birçok hayırlı eylemi gerçekleştirme fırsatı yakalanmaktadır. (KK:16, KK:17, KK:40, KK:45)

Günümüzde halk arasında mevlit merasimlerinin canlılığını koruduğu vesilelerin başında kutsal zamanlarda verilen mevlitler gelmektedir. Katılımcılara "En çok hangi vesileler ile mevlit dzenlersiniz veya daha çok hangi mevlitlere katılırsınız?" diye sorduğumuzda genellikle "*Kandil gün ve gecelerinde düzenlenen mevlitler*" şeklinde cevap verilmiştir. (KK:10, KK: 25, KK:38, KK:46) Diyarbakır'da kandil gün ve gecelerine yönelik hemen hemen her camide mevlitlerin düzenlendiği gözlemlenmektedir. Bu mevlitlerin çoğu mftlklerin eliyle din görevlileri tarafından gerçekleştirilir.

Dini gruplar ve cemaatlerin tertipledeği mevlitler de vardır. Bu dini grup ve cemaatlerin bir kısmı camilerin dışında dernek, vakıf veya evlerde mevlitler düzenlemektedirler. Bu yönüyle şehirde n plan çıkan cemaatler; Risale-i Nur grupları, Mustazaflar Cemiyeti ve çeşitli tarikatlardır. Tarikatlar ve Mustazaflar Cemiyeti'nin düzenlediği kandil programlarında bizzat mevlit okunurken, Nur gruplarının kandil veya mevlit adıyla tertiplenen programlarda mevlit okunmadığı belirtilir. (KK:5, KK:31, KK:42) Bu konuda yapılan bazı farklı araştırmalarda da mevlit adıyla düzenlenen programların bir kısmında mevlidin okunmadığına dikkat çekilmektedir.¹⁹² Bu durum mevlit olgusunun halk arasında kendi sınırlarını aşan etkileyiciliğine dikkat

¹⁹² Ayhan, Kader, 2020, agt. ; Mehmet Yanmış, 2010, agt. ; Ayşe şahin, 2019, agt.

çekmek açısından önemlidir. Zira mevlit isminin kullanılması dahi programlara katılım göstermede yeterli olmaktadır.

Kandil gün ve gecelerinde düzenlenen mevlitlerde genelde lokum, şekerleme, bisküvi, çörek tarzında ikramlar verilmektedir. Bu mevlitlerin sayıca çokluğundan ve yoğun katılımlar gerçekleşmesinden ötürü yemekli olma olanağı pek bulunmamaktadır. *“Kandil günlerinde ikindi namazından sonra akşam geç saatlere kadar Diyarbakır’ın her köşesinde insanlara teberrük ikramlar dağıtılır. Mahallelerde komşular kendi aralarında ikramlarda bulunurlar”* (KK:57) Bu durumun mevlidin sosyal dayanışma ve bütünleşme yönüyle ilişkili olduğu söylenilebilir.

Kandil gün ve gecelerinin dışında nadiren de olsa pazartesi, perşembe veya cuma günlerinde de halk tarafından evlerde mevlitler düzenlenir. Bu günlerde mevlit verilmesinin sebebi halk arasında bu günlerin kutsal günler olarak görülmesi ile alakalıdır. Ayrıca kitabi dinde de bunu destekler mahiyette malumatların olması bu günlere yüklenen kutsal manayı pekiştirmektedir. Bu günlerde verile mevlitler daha sade ve az katılımlı mevlitlerdir. (KK:42, KK:48)

Ramazan aylarında iftar yemeklerinde de mevlitlerin verildiği gözlemlenmektedir. Dost, akraba ve fakirlere iftar vermenin sevap yönünü mevlit sevabı ile birleştirilmesi amacı vardır. (KK:31) Bu konuda görüşme yaptığımız din görevlisi Medeni D. :

“İftar mevlitlerinde daha çok yakın akraba ve komşular davet edilir. Genellikle evlerde düzenlenen bu mevlitlere davetliler iftardan yaklaşık bir saat önce katılım gösterirler. Bu mevlitlerde de sırasıyla Kur’an, mevlit okuma, dua şeklinde özet bir program sunulur. Vaktin dar olmasından kaynaklı çoğu kez mevlidin tamamı okunmaz. Mevlit programının bitimi iftar saatine yakın bir vakte denk geldiği için yemek hazırlıkları yapılır. Yemek ardından sohbet etme ortamı oluşur. Bazen mevlide katılanlar ile birlikte evde teravih namazı da cemaatle kılınır.”

Genel olarak hayırlı ve kutsal olarak görülen birçok anın ve zamanın mevlit merasimleri ile birleştirilmesi halkın mevlide yönelik bakışını ortaya koyma anlamında dikkat çekicidir. Mevlide yönelik bu kıymetin ve olumlu bakışın altında Hz. Peygamber’in ve ona duyulan sevgisinin halkta ki karşılığı olarak yorumlamak mümkündür. Çünkü gözlemci olarak katılım gösterdiğimiz birçok mevlit merasimlerinde Hz. Peygamberin isminin anılmasının oluşturduğu coşku hali bu

yorumu destekler mahiyettedir. Kutsal zamanlar bağlamında mübarek gün ve gecelerde evlerde, camilerde, vakıflarda düzenlenen mevlitlere rağbetin olduğu görülmektedir. Kutsal zamanlarda yapılan duaların ve ibadetlerin kabul gördüğüne yönelik olan inancın mevlit merasimi ile birleştirilmesi; bu kutsal zamanların etkili bir şekilde idrak edilmesi isteğiyle ilişkilidir.

3. 3. 2. 2. Kutsal Mekânlarda Mevlit Merasimleri

Popüler din ve kitabi dinde kutsal mekânların varlığına yönelik kabuller söz konusudur. Kutsal mekânlara yönelik inanışlar sadece popüler dini uygulamalarda mevcut değildir. İslam'ın yüksek kitabi dini bilgisinde yer bulan Mescid-i Haram (Kâbe) ve diğer kutsal mabetlere yönelik dini inançların varlığı bilinmektedir. Diğer kitabi dinlerde de buna yönelik çeşitli örnekler vermek söz konusudur.

Kutsal varlık, çoğu kez kendisini mekân boyutları içerisinde sunma ihtiyacı hisseder. İnsanlar dini tecrübelerini dini olayların cereyan ettiği mekânlarda yaşamak isterler. Bu mekânlarla kutsal bir bağ kurma ihtiyacı hisseden insanın kutsalla karşılaşma yeri de çoğu kez bu mekânlardır. Mabetler, mezarlıklar, mağaralar, istisna doğa olaylarının gerçekleştiği yerler, su kaynakları, kayalıklar, ağaçlar gibi farklı yerler ve nesnelerin çevresi kutsal mekân örnekleri olarak gösterilebilir.¹⁹³ Kutsal mekânlar üzerinden gelişen dini inanç ve davranışlar daha çok “ziyaret fenomeni” üzerinedir.

Ziyaret, ibadet ve sevap kazanmak amacıyla halk arasında kutsal kabul edilen yerlerin gezilip görülmesi şeklinde ifade edilebilir. Ziyaret fenomeni ise türbe veya yatır denilen yerlerde; evliya, şeyh, ermiş, veli gibi çeşitli isimlerle anılan; kendilerinde manevi bazı güçlerin ve hallerin olduğuna inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen mekânlarda; çeşitli istek ve dilekler vesilesi ile yapılan ziyaretler etrafında gelişen inanış, davranış ve uygulamalardır.¹⁹⁴

Diyarbakır'ın önemli dini mekânlarından olan Ulu Cami'nin halkın gündelik dini yaşantısında ve kültürel faaliyetleri arasında önemli bir yeri vardır. Halk arasında Ulu Cami'de namaz kılarken, fethi katılan sahabenin manevi olarak ruhlarının bu camide olduğuna yönelik bir inanç vardır. Katılımcılardan birinin Ulu Camiye yönelik verdiği cevapta şöyle söylemektedir:

¹⁹³ Arık, Durmuş, vd., *Halk İnanışları El Kitabı*, (2. Baskı), Grafiker Yayınları, Ankara 2020, s.70.

¹⁹⁴ Arık, 2020, age, s.s. 72-73.

“Diyarbakır’ın yeni yerleşim yeri olan ve şehir merkezine uzak olan merkez Kayapınar ilçesinde ikamet ediyorum. Ama haftada en az 3-4 sefer Ulu Camiye gelip bu camide namaz kılıyorum. Çünkü bu camide sahabelerin şahsı manevileri yaşamaktadır. Burada namaz kılmak daha çok sevap kazandırıyor. Burada kıldığım namazlardan daha çok feyiz alıyorum. Sanki sahabeler ile birlikte aynı safta namaz kılıyorum gibime geliyor. Hatta bazen ön saflarda namaz kılmaya utaniyorum. Onların önüne geçerim korkusu oluşuyor bende.” (KK: 18)

Mülakatlara katılan birçok katılımcının Ulu Cami ile ilgili yukarıda verilen ifadelerle benzer düşüncelerinin mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Diyarbakır Ulu Cami, mübarek gün ve gecelerde düzenlenen kandil kutlamalarının da merkezi konumundadır.

Halkın ileri gelen ve tanınan aileleri, ölüleri için bu camide salâ okutup cenaze namazlarını burada kıldırırmaktadırlar. Kendisiyle mülakat yaptığımız Ulu Cami İmam-Hatibi Osman Y. , halkın bu isteklerinin altında yatan nedenin: *“Caminin kutsallığı ve cami cemaatinin kalabalığından dolayı burada cenaze namazının kılınması ölüye daha çok sevap kazandırıyor düşüncesi”* şeklinde ifade etmektedir.

Diyarbakır halkı için tarihi, kültürel, dini, siyasi ve ekonomik açıdan önemi bulunan Ulu Cami’de çeşitli vesilelerle mevlitler düzenlenmektedir. Bunlar mübarek gün ve gecelerde kandil mevlitleri, çeşitli kanaat önderleri veya şehitlerin ruhları için verilen mevlitler, halkın kişisel talebiyle verilen adak veya taziye mevlitleri gibi vesilelerdir. (KK:49, KK:54) Ulu Cami’de daha çok protokol mevlitlerinin düzenlendiği gözlemlenmektedir. Bu mevlitlere şehrin valisi, idari mülki amirler, esnaflardan ve halktan katılımın sağlandığı gözlemlenmektedir. Ulu Cami’de düzenlenen mevlitlere daha çok erkeklerin katılım gösterdiği gözlemlenmektedir. Ancak az sayıda da olsa burada düzenlenen mevlitlerde bayanlara da denk gelinmektedir. Bunun sebebi olarak caminin çarşıda olması ve cemaatinin erkeklerden oluşması yorumu yapılmaktadır. (KK:51, KK:77)

Ziyaret fenomeni etrafında gelişen kutsal mekân inanışlarının görüldüğü yerlerden biri de Hz. Süleyman Camisi ve 27 Şehit Sahabe Türbeleri’dir. Diyarbakır’ın fethine katılan şehit sahabelerin kabirleri burada bulunmaktadır. Cami etrafında gözlem yaparken halkın çoğunluğunun şifa niyetiyle türbeye elini ve yüzünü sürdüğünü gözlemlenmektedir. Denk geldiğimiz ve kendileriyle mülakat gerçekleştirdiğimiz katılımcılardan bazıları her hafta düzenli bir şekilde perşembe akşamları veya cuma

sabahları ziyarete geldiklerini belirtmektedirler. Kendilerine buna neden ihtiyaç duydukları sorulduğunda ise kutsal mekânları ziyaret etmenin çokça sevap kazandırdığını belirtmektedirler. (KK:19, KK:23, KK:25)

Hiz. Süleyman Camisi'nde halkın çeşitli dileklerinin ve dualarının yerine gelmesi amacıyla adakta bulundukları gözlemlenmektedir. Mevlitlerde ikramlar dağıtılıp fakirlere sadakalar verilmektedir. Halk arasında "Yasinci" ve "Mevlitçi" denilen kişilere cami çevresinde sıklıkla rastlanılmaktadır. Başlarında takke veya sarık bulunan bu kişiler halka para karşılığında Mevlit ve Yasin okumaktadırlar. Mülakat gerçekleştirdiğimiz Hiz. Süleyman Cami İmam-Hatibi Vedat A. , bu kişiler hakkında şu ifadeleri dile getirmektedir:

"Mevlitçi veya Yasinci denilen bu kişiler genelde din eğitimi almamış veya dini eğitimleri zayıf olan kişilerden oluşmaktadır. Kulaktan ezberleyerek öğrendikleri Yasin veya Mevlidi para karşılığında okuyorlar. Bu işi biraz da ticari bir kazanca dönüştürmüşler. Ancak cami çevresinde yoğun bir şekilde gerçekleşen Mevlit ve Yasin okumaları halkı mecburen bu kişilere yönlendirmektedir"

Hiz. Süleyman Camisi çevresinde halk tarafından küçük çaplı birçok mevlitler düzenlenmektedir. Özellikle perşembe ve cuma günleri günün birçok saatinde mevlit veren insanlara denk gelmek mümkündür. Burada verilen mevlitlere daha çok kadınların rağbet ettiği gözlemlenmektedir. Mülakat gerçekleştirdiğimiz katılımcılar Hiz. Süleyman'da mevlit vermelerinin çeşitli sebeplerinin olduğunu belirtmektedirler. Katılımcılar: "Adakta bulunmuştum isteğim gerçekleştiği için mevlit veriyorum" (KK:19), "Çocuklarımın kısmetinin açılması için mevlit veriyorum"(KK:23), "Oğlumun üniversite sınavını kazanması için mevlit veriyorum"(KK:25), "Ölen eşimin, anne ve babamın ruhları için mevlit veriyorum"(KK:37) şeklinde çeşitli cevaplar vermektedirler.

17 Mart 2021 tarihinde Hiz. Süleyman Camisi çevresinde Meryem A. adlı yaşlı bir kadın tarafından verilen mevlide, kendisinden izin alıp gözlemci olarak katılım gerçekleştirdik. Meryem A. , yılda iki üç kez farklı zamanlarda Hiz. Süleyman Camisi çevresinde mevlitler düzenlediğini ifade etmektedir. Mevlithan bulmada zorluk çekmediğini ve burada her zaman belli bir ücret karşılığında mevlithan bulabildiğini belirtmektedir. Çevreden mevlit dinlemek isteyenlerin de icabet etmesiyle yaklaşık 8-10

kişilik bir grup ile mevlit icra edildi. Az katılım sağlanan mevlitlerde bile mevlit içindeki bazı ritüellere dikkat edildiği gözlemlendi. Meryem A. , kendisiyle beraber getirdiği ikramları çevresindeki ziyaretçilere dağıttı. Caminin dış kısmında ve türbe çevresinde verilen bu mevlitlerde genellikle Kur'an okunmadığı ve kaside-dua uygulamalarının yapılmadığı görülmektedir. Katıldığımız bu merasimde mevlidi okuyan mevlithan Hüseyin T.'e bunun sebebini sordüğümüzda; zamanın dar olmasından dolayı Kur'an okunmadığını alışılan uygulamanın genelde bu şekilde olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca mevlidin dışında Kur'an veya Yasin okumak isteyenler bunu ayrı bir uygulama olarak gerçekleştirdiklerini belirtmektedir.

Cami çevresinden edindiğimiz gözlemlerden burada bulunan "Yasinciler" veya mevlithanların bunu bir ücret karşılığında yaparak geçimlerini bu yolla sağladıklarını ve dini eğitimlerinin pek olmadığı görülmektedir. Bu durum halk dindarlığının yoğun yaşandığı kutsal mekânlardan maddi çıkarlar elde edilmesine yönelik dikkat çekici bir uygulamadır.

Eğil ilçesinde bulunan Hz. Elyesa Camisi de Diyarbakır halkının gündelik dini hayatında önem verdiği kutsal mekânlardandır. Hz. Elyesa, Hz. Zülküfl, Nebi Harun Asefi ve Hz. Enuş adlı peygamberlerin kabirlerinin burada olduğu rivayet edilmektedir. Halk arasında "ziyarete gidiyoruz" denildiğinde akla en çok gelen mekânlardandır. Cami etrafının doğal güzellikleri, manzarasının güzelliği ve Dicle Nehri'nin buradan geçmesi gibi unsurlardan dolayı halkın piknik ve dinlenme yeri ihtiyacını da karşılamaktadır. Sosyal, kültürel ve dini yönlerin iç içe geçtiği bir görünüm sunmaktadır. Burada gerçekleştirilen mülakatlarda, halkın gündelik dini hayatlarındaki faaliyetlere yönelik sorulan sorulara cami ile ilgili verdikleri cevaplarda Kur'an-ı Kerim'de adı geçen bazı peygamberlerin kabirlerinin burada olmasının verdiği kutsallık ön plana çıkmaktadır. (KK:33, KK:34, KK:35) Kitabı-dini bilgiye dayalı Peygamber inancının halk dindarlığını etkilemesi yönüyle bu örneklik önemlidir.

Ölümden sonraki hayata yönelik inancın, kutsal mekânlara yönelik inanışlar ile ilişkisini ortaya koyması açısından mülakatlarda ulaştığımız verilerden biri de mezar yerleri ile ilgili inanışlardır. Hz. Elyesa Cami İmam- Hatibi Ersin A. ile yapılan mülakatta; halkın ölen yakınlarının cenazelerini türbeler ile bitişik olan mezarlığa gömdüklerini ifade etmektedir. Bunun nedenine yönelik sorulan soruya ise şöyle cevap

vermiştir: *“Yakınlarının mezarlarının peygamberlere komşu olmasını istiyorlar. Böylelikle azaptan kurtulacaklarını veya azaplarının hafifleyeceğini düşünüyorlar. Buradaki mezarlığa gömülmeyi vasiyet eden çok kişiye şahitlik ediyoruz.”*

Eğil Hz. Elyesa Camisi çevresinde gerçekleşen mevlit merasimlerinin çoğu genellikle halk arasında şifa bulmak amacıyla. Cami İmam- Hatibi Ersin A. Diyarbakır ve çevre illerinden gelen birçok ziyaretçi şifa bulmak amacıyla hastalarını buraya getirerek çeşitli adaklarda bulunduklarını ve mevlitler düzenlediklerini ifade etmektedir. Cami çevresinde “kurban kesme” uygulamalarına da rastlanılmaktadır. Kesilen kurbanların etlerinden yemekler yapılarak mevlit ikramı olarak çevredekilere dağıtılmaktadır. Bu durum mevlit ve adak ilişkisini ortaya koyma anlamında önemlidir. Ayrıca bu husus mevlidin sosyal yardımlaşma ve bütünleşme yönünü ortaya koymaktadır.

Bahsedilen kutsal dini mekânların dışında birçok farklı türbelerde de mevlit merasimleri düzenlenmektedir. Bu merasimlerde de adakta bulunma, şifa bulmak, sevap kazanma gibi vesileler ön plana çıkmaktadır. (KK: 26, KK:38)

Genel anlamda toplumda kutsal bir yön atfedilen büyük camiler; etrafında halk inanışlarının geliştiği peygamber, sahabe ve evliya kabirlerinin-türbelerinin bulunduğu dini mekânlar; şifalı kabul edilen sular, çeşmeler, mezarlar, ağaçlar vb. yapılar etrafında mevlit merasimlerinin düzenlendiği görülmektedir.

3. 3. 2. 3. Geçiş Dönemlerinde Mevlit Merasimleri

İnsanların doğum, evlenme ve ölüm gibi; “hayatın önemli anları” denilen üç önemli “geçiş döneminin” varlığı bilinmektedir. Yine bu dönemlerin her biriyle ilişkili alt bölümlerin olduğu da bilinmektedir. Sosyal Bilimlerde, toplumların davranış biçimleri ve inanışlarının araştırılmasında bu dönemlere ait uygulamaların, adet ve geleneklerin incelenmesi başvurulan bir gerekliliktir.

“Bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçişleri” bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş”

dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır.”¹⁹⁵

Mevlit merasimlerinin düzenlenme vesileleri çoğu kez geçiş dönemleri ile ilişkili bir şekilde kendini göstermektedir. Düğün mevlitleri, taziye mevlitleri, çocuk doğum mevlitleri, çocuk sünnet mevlitleri, ölüleri anma mevlitleri bu bağlamda gerçekleştirilen bazı mevlit çeşitleridir.

Doğum ile ilgili geçiş dönemlerinde düzenlenen mevlitlerde çocuğun sağlıklı bir şekilde büyümesi, hayırlı bir evlat olması, rızkının geniş olması, ömrünün bereketli olması gibi vesileler ile merasimler tertiplenir. (KK:76, KK:68) Diyarbakır yöresinde doğan çocuklar için “haftek” (yedinci gün) denilen mevlit merasimleri düzenlenir. Çocuğun başı yıkanır ve yeni elbiseleri giydirilir. Maddi durumu elverişli olan aileler, mevlit günü “akika kurbanı” verirler. İslam dininde de yeri olan akika kurbanı yeni doğan çocukların sevincinden dolayı şükür amaçlı verilen kurbanlardır. (KK: Servet K. Din Görevlisi) Bu mevlitlere akrabalar ve yakın komşular davet edilir. Son yıllarda bu uygulama azalsa da hala varlığını korumaktadır. Günümüzde daha çok uzun bir dönem çocuğu olmayan aileler, doğan çocukları için sevinç ve şükür göstergesi olarak doğum mevlidi verirler. (KK:93) Bununla birlikte sadece kız çocukları olan ailelerin de birkaç kız çocuğundan sonra erkek çocukları olunca doğum mevlidi düzenlerler. (KK:87) Evlerde düzenlenen bu mevlit merasimlerine daha çok kadınların katıldığı ifade edilmektedir.

Doğum olayı ile ilgili geçiş dönemi alt uygulamalarından biri de erkek çocukların sünnet edilmesi olayıdır. Diyarbakır’da “Sünnet düğünü” denilen merasimlere yakınlar çağrılarak çeşitli eğlenceler tertiplenir. Geçmiş yıllara göre sünnet düğünlerinde bir azalma söz konusu olsa da bu adetlere rağbet hala devam etmektedir. Sünnet töreni etrafında gelişen bazı adetler söz konusudur. Çocuk, “Kirve” denilen kişinin kucağında sünnet edilmektedir. Kirveler genelde yakın dostlardan veya akrabalarından seçilmektedir. Kirvelik sistemiyle aile ile akrabalık bağı kurulmuş olunuyor.¹⁹⁶

Sünnet düğünlerinde eğlenceler ve müzik şölenleri yapılmadan önce bir mevlithan veya hoca çağrılıp mevlit okunur. Ardından dua edilerek misafirler tarafından çocuğa

¹⁹⁵ Örnek, 2018, age, s.183.

¹⁹⁶ Korkusuz, 2013, age, s.125.

çeşitli hediyeler takdim edilmektedir. Çevresi geniş olan aileler genellikle kır düğün salonlarında veya kapalı düğün salonlarında sünnet töreni düzenlerler. (KK:33, KK:52) Bazı aileler, dini hassasiyetlerinden dolayı kadınlı-erkekli müzik şölenlerini tercih etmemektedirler. Bundan dolayı “sünnet düğünü” yerine “sünnet mevlidi” tabirini kullanırlar. (KK:27) Halk arasındaki inanışlara göre sünnet törenlerini düzenlemede etkili olan niyet erkek çocuklarının nesillerinin devam ettirilmesi ve erkeklığe adım atma merasimi olarak görülmektedir. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde devam etmesi açısından da mevlitler verilmektedir. (KK: 12)

Diyarbakır’da evlilik ile ilgili mevlit merasimleri “düğün mevlidi” ismiyle zikredilmektedir. Düğün salonlarında veya evlerde düzenlenen mevlitlere akrabalar ve yakınlar davet edilir. Çeşitli vesilelerle tertiplenen mevlitlere oranla düğün mevlitlerine daha yoğun katılımların sağlandığı görülmektedir. Şehirde birçok kez katılım sağladığımız düğün mevlitlerinde “velime” denilen yemeklerin ikram edildiği görülmektedir. Mülakat gerçekleştirdiğimiz din görevlilerinden Osman Y. : *“Velime yemeğinin İslam dininde de yerinin olması ve özellikle Hz. Peygamber’in evlilikte bu yemeği vermeye teşvik etmesinden dolayı bu uygulamanın halk tarafından da rağbet gördüğünü söyleyebiliriz”* şeklinde durumu ifade etmektedir.

Düğün salonlarında düzenlenen mevlitlerde, ortamın kalabalık oluşu ve oluşan gürültüden dolayı mevlit metni tam olarak okunmamaktadır. Mevlidin birkaç bölümünün okunmasından sonra evlenen çiftlere hayır duası yapılarak merasim sonlanır. Bazı düğünlerde mevlit merasimlerinden sonra müzikli eğlenceler düzenlenmektedir. Kitabı dinde pek uygun görülmediği bilinen kadınlı-erkekli karma eğlencelerin halk dindarlığında farklı değerlendirildiğini göstermesi açısından bu durum önemlidir. Ancak şehirde dini hassasiyetlerinden dolayı halkın bir kısmının alternatif düğünleri geliştirildiği görülmektedir. Halk arasında “İslami düğünler” denilen bu düğünlerde kadınlar ve erkekler birbirlerini görmeyecek şekilde ayrı bölümlerde oturmaktadırlar. Mevlit merasiminin bitiminden sonra ilahi grupları tarafından çeşitli ilahiler eşliğinde düğün halayı icra edilir. Konu ile ilgili görüştüğümüz ilahi sanatçılarından Bilal G. düğün mevlitleri ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Son yıllarda düğün mevlitlerinde ve İslami düğünlerde ciddi bir artış söz konusudur. Şehirde birçok ilahi müzik grupları kurulmuştur. Bizler de düğün mevlitlerinde hizmet vermekteyiz

Düğünlerin yoğun olduğu bahar ve yaz aylarında birçok düğüne davet ediliyoruz. Çağrıldığımız düğün mevlitlerine Kur'an tilavetiyle başlıyoruz. Ardından genellikle Kürtçe mevlit okuyoruz. Düğün sahibi tarafından davet edilen bir hocamız hayır duası yapıyor. Sonrasında ilahiler ve düğün halayı ile düğün sevincini; coşkusunu davetlilere yaşıyoruz. Arapça, Türkçe ve Kürtçe ilahiler okuyoruz."

Geçiş dönemlerine ait görülen ritüellerin sonuncusu ölüm olayı ile ilgilidir. Ölümün ürkütücü yüzü, kişinin öleceğine dair olan kesin inancı ve insanın sevdiklerinden ayrılmak istememesi gibi unsurlar bu çerçevede birçok halk inanışlarını geliştirmiştir.¹⁹⁷ Ölüm geçiş dönemi ile ilgili mevlit merasimlerinin düzenlenmesi de bu inanışların doğal bir sonucudur.

Konu ile ilgili katılımcılara sorduğumuz sorulardan ulaştığımız genel kanaate göre Diyarbakır'da ölüme yönelik düzenlenen mevlitler ölen kişinin üçüncü, yedinci, kırkıncı günlerinde verilen mevlitler şeklinde görülmektedir. Ayrıca insanlar, yakınlarının ölümünün sene-i devriyelerinde de mevlitler düzenlemektedirler. Din görevlilerinden Ali G. ve Mehmet E., halk arasında bu mevlitlere "taziye mevlidi" veya "anma mevlidi" şeklinde farklı isimlerin verildiğini belirtmektedirler.

Mülakat gerçekleştirdiğimiz katılımcıların tamamına yakını ömürlerinde en az bir kez dahi olsa ölüm vesilesiyle düzenlenen mevlitlere katılım sağladıklarını ifade etmektedirler. Katılımcılar arasında ekonomik durumu elverişli olanların büyük bir çoğunluğu taziye mevlidi düzenlediklerini belirtmektedirler. Katılımcıların tamamına yakını bu mevlitleri düzenlemede ki amacın: "ölen kişinin ruhuna sevap kazandırması", "ölünün cennette girmesine vesile olması" ve "ölen kişinin ölümden sonraki hayatında azap görmemesi" olarak ifade etmektedirler. Halk arasında en çok katılım sağlama noktasında hassasiyet gösterilen mevlitlerden biri ölüm mevlitleridir. Bunun sebebi olarak ölen kişinin yakınlarıyla dayanışma ve taziye durumu gösterilmektedir. (KK:58, KK:66, KK:94)

Genellikle ölen kişinin yakınlarının evlerinde veya "taziye evlerinde" düzenlenen ölüm mevlitlerinde Kur'an, mevlit, dua, ölümle ilgili nasihatler şeklinde uygulamalarla icra edilmektedir. Ayrıca bu mevlitlerde fakirlere sadakalar verilir, yakınlarla ve muhtaçlara ölünün ruhu için; ekmek, helva, lokum, şeker ve bisküvi dağıtılmaktadır.

¹⁹⁷ Eroğlu, 2020, agm, s.276.

Ortaya çıkış manası bağlamında bir doğum günü kutlaması olan mevlitlerin ölüm merasimlerinde de tertiplenmesi bir tezat gibi görülebilir. Ancak mevlitlerin doğasında barındırdığı Kur'an okuma, zikir ve salavat çekme, ikram ve sadaka boyutu gibi unsurlar sevap olarak görüldüğü için mevlitleri her fırsatta başvurulmuş bir argüman haline dönüştürmüştür.¹⁹⁸ Dolayısıyla mevlitlerin doğum bağlamından sıyrılıp birçok vesilelerle kendini gösterme durumu ortaya çıkmıştır.

3. 3. 2. 4. Çeşitli Amaçlarla Tertiplenen Mevlit Merasimleri

Mevlit merasimleri gündelik dini hayatın birçok alanında kendisini hissettiren ritüellerdendir. Mevlit ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda farklı yörelerde görülen “hacı uğurlama” veya “asker uğurlama” mevlitleri mevcuttur.¹⁹⁹ Diyarbakır'da bu tarz mevlitlere günümüzde pek rastlanılmamaktadır.

Bazı bölgelerde okula başlama dönemlerinde çocukların başarılı olmaları niyetiyle verilen mevlitlerin varlığından bahsedilmektedir. Ancak Diyarbakır'da bunlardan ziyade “Kur'an'a geçme mevlidi”, “hatim mevlidi” veya “hafızlık mevlidi” şeklinde çeşitli mevlit merasimleri yaygındır. Aileler, çocuklarının elifbayı bitirip Kur'an'a geçmesinde, Kur'an'ı hatmetmesinde, hafızlığını tamamlamasında sevinç ve şükür göstergesi olarak mevlitler düzenlerler. Çocuğa altın takılır ve çeşitli hediyeler sunulur. (KK:13, KK:80, KK:100) Bu tarz mevlitler daha çok dini hassasiyeti ve dini bilinci yüksek olan ailelerde görülmektedir. Bu mevlitlerin aileleri ve çocukları Kur'an'a teşvik etme boyutu vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aktif bir şekilde faaliyet yürüttüğü 4-6 Yaş Grubu Çocuk Kur'an kursları, Yetişkin Kur'an Kursları, camilerde verilen Yaz Kur'an Kursları, dini grupların ve tarikatların özel Kur'an kursları ve medreselerin bahsedilen mevlitlerin yaygınlaşmasında olumlu katkıları gözlemlenmektedir. Bu tarz mevlitler halk dindarlığı ile kitabi din arasındaki senkretik ilişkiyi ortaya koyması açısından önemlidir.

Yeni ev alanlar ile yeni işyeri açanların da hayır getirmesi temennisiyle mevlitler düzenledikleri bilinmektedir. Ancak son yıllarda şehirde bu mevlitlerin sayısında bir hayli düşüşlerin olduğu gözlemlenmektedir. Son yıllarda şehirde görülen mevlit merasimlerinden biri de “barış mevlitleri” dir. Bu durum mevlit merasimlerinin

¹⁹⁸ Efe, Adem, 2010, agm, s.15.

¹⁹⁹ Yanmış, Mehmet, 2010, agt, s.101; Fatih Karayel, 2014, agt, s.39.

birleştirici ve bütünleştirici toplumsal yönüne vurgu yapması açısından önemlidir. Tez çalışmamızın ilerleyen sayfalarında bu konuya yer verilmektedir.

Diyarbakır'da düzenlenen mevlitlerden düğün mevlitleri ve iftar mevlitlerinin dışında hemen hemen birçok mevlit merasimlerinde mevlidin tamamının okunduğu gözlemlenmektedir. (KK: 14, KK:36) Kadın mevlitlerinde kadın mevlithanlar, erkek mevlitlerinde erkek mevlithanlar mevlit okumaktadır. Mevlithanların bir kısmı, ücret karşılığında mevlit okumaktadırlar. Genel anlamda bir mevlit merasiminin ortalama süresi 1-2 saat arasındadır.

3. 3. 3. Demografik Değişkenlere Göre Mevlit Merasimleri

Araştırılan bir konunun nüfus, eğitim, yaş, cinsiyet, bölgesel farklılıklar, ekonomik durum, sosyal çevre, siyasi yönelim, eğitim, ibadete ilgi duyma gibi farklı yönleri ile incelenmesi; o konunun demografik değişkenlere göre ele alınması şeklinde ifade edilmektedir. Mevlit merasimleri ile ilgili yapılan çalışmalarda da araştırmacılar bu incelemeye ihtiyaç duyarlar. Mevlit merasimleri ile ilgili farklı yöreler için yapılmış çalışmalarda çeşitli anket ve ölçeklerle konu ile ilgili demografik değişkenlerden etkilenme düzeyleri ortaya konulmuştur.²⁰⁰ Bizler de şehirde doğup yaşayan biri olarak önceden edindiğimiz gözlem ve bilgilerimizle; araştırma sürecinde yaptığımız mülakatlar ve gözlemler ile ulaştığımız malumatlar ışığında Diyarbakır'daki mevlit merasimlerini demografik değişkenleri yönüyle değerlendirmeye çalıştık.

100 katılımcı, 15 din görevlisi, 5 medrese müderrisi, 2 vakıf yetkilisi, 7 mevlithan, 3 ilahi sanatçısı, 1 mevlit yazarı olmak üzere toplamda 133 kişi ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Din görevlileri, medrese müderrisleri, mevlithan, ilahi sanatçısı, vakıf yetkilileri, mevlit yazarı ve halktan katılımcılara ayrı mülakat soruları hazırlanmıştır. Bunun yanında gözlemci olarak birçok farklı vesilelerle düzenlenen mevlitlere katılım sağlanmıştır. Mülakat gerçekleştirilen kişilerin çoğu farklı yaş, cinsiyet, mahalle, eğitim düzeyi, sosyal çevre vb. değişkenlere sahip kişilerden seçilmiştir.

Diyarbakır'da eğitim düzeyi ve mevlit merasimleri ilişkisi üzerinde herhangi bir değişim gözlemlenmemiştir. Yapılan mülakatlarda ilkokul, ortaokul, lise, lisans, yüksek

²⁰⁰ Yanmış, Mehmet, 2010; Fatih Karayel, 2014.

lisans, doktora düzeyinde eğitim almış farklı kimselerin genelde mevlit merasimlerine yaklaşımı birbirine yakın görülmektedir. Mülakat gerçekleştirdiğimiz 100 katılımcının 7'si okur-yazar, 16'sı ilkokul, 9'u ortaokul, 35'i lise, 5'i ön lisans, 19'u lisans, 6'sı yüksek lisans ve 3'ü doktora mezunlarındandır. Tamamına yakını, çeşitli vesilelerle birden fazla geleneksel mevlit merasimlerine katılım gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum bölgede mevlit merasimlerine gösterilen rağbetin üst seviyelerde olduğunun bir göstergesidir. Eğitim düzeylerindeki artışa ve farklılıklara rağmen, mevlit merasimlerine rağbetin üst seviyede olması Diyarbakır'da geleneğin baskın oluşu ile ifade edilebilir. Mülakat gerçekleştirdiğimiz birçok katılımcı, eğitim düzeyinin artmasının veya azalmasının mevlit merasimlerine katılım noktasında bir etkisinin bulunmadığını düşünmektedirler. Bazı katılımcılar bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedirler: *“Mevlit merasimleri dini, kültürel ve toplumsal yönü olan bir olgudur. Eğitim seviyesindeki artış ile ilişkili değil bence. Ben doktorum fırsat buldukça mevlitlere katılırım. Eğitim düzeyi yüksek olan birçok arkadaşımın da mevlitlere katıldığını gözlemlemekteyim”* (KK:65), *“Mevlit merasimlerine, dini ve toplumsal işlevlerinden dolayı katılım göstermekteyim. Lisans mezunuyum. Yılda en az bir veya iki kez mevlitlere katılım sağlarım.”* (KK:81), *“Mevlitlerde manevi bir doyuma ulaşırız. Eğitim düzeyi fark etmeksizin herkesin buna ihtiyacının olduğunu düşünüyorum.”* (KK:61) Ancak araştırmalarımızdan ulaştığımız bulgulardan; her ne kadar eğitim düzeyi yüksek olanların mevlitlere katılım sağladığı görülse de kendilerinin bizzat mevlit düzenleme noktasında pasif davrandıkları gözlemlenmektedir. Mülakat gerçekleştirdiğimiz 5'i ön lisans, 19'u lisans, 6'sı yüksek lisans ve 3'ü doktora mezunu olmak üzere toplamda 33 kişiden sadece 4 kişi; yıl içerisinde bizzat kendisinin mevlit merasimi düzenlediğini ifade etmektedir. Oysa bu eğitim düzeylerinin dışında kalan okur-yazar, ilkokul, ortaokul ve lise mezunlarından toplamda 67 kişiden 29 kişinin; yıl içerisinde bizzat kendilerinin mevlit merasimi düzenlediklerini ifade etmektedirler. Bu durum; eğitim düzeyinin artmasının mevlitlere katılım noktasında bir etkisinin olmadığını ancak mevlit düzenleme noktasında etkisinin olabileceğini göstermektedir. Eğitim düzeyi artıkça, mevlit merasimi düzenlemede düşüşlerin yaşandığı şeklinde yorumlar yapılabilir.

Şehirde, çok sayıda irili ufaklı medreselerin varlığı, Kur'an kurslarına gösterilen rağbet, imam hatip okullarının sayıca fazlalığı ve doluluğu, camilerde yoğun Kur'an

dersleri, ilahiyat fakültesinin bulunması ve şehirden birçok ilahiyatçı mezun vermesi gibi unsurlar bölgede din eğitimi noktasında hassasiyetin yüksek olduğunun göstergeleridir. 100 katılımcıdan 72'si Kur'an okumayı bildiğini ve temel dini bilgilere yönelik de olsa dini eğitim aldığını ifade etmektedir. Yapılan mülakatlarda dini eğitimdeki artışın mevlide olan rağbeti artırdığı gözlemlenmektedir. Mevlit metinlerin okunmasının din eğitimi veren kurumların eliyle sağlanması bu etkileşimin bir sebebi olarak görülebilir. Mevlit merasimlerinin ilk çıkış noktası olan Hz. Peygamber'e yönelik sevginin bir göstergesi olma durumu şehirde canlılığını korumaktadır. Ayrıca mevlit merasimlerinin içinde barındırdığı birçok kitabı dini öge, dini eğitimi yüksek olanlar tarafından müspet ve faydalı görülmektedir. Katılımcılardan hiç biri mevlidin bidat olduğuna yönelik inancı taşımamaktadır. Mülakat yapılan müderrisler, medreselerde mevlit okumayı da öğrettiklerini ifade etmektedirler. Ayrıca medrese öğrencilerinin sosyal ve dini faaliyetlerinden biri de medreselerde belli periyotlarda düzenlenen mevlit merasimleridir. Dolayısıyla din eğitimlerinin verildiği camiler, medreseler ve Kur'an kurslarının mevlit ile olan yakın ilişkisi, dini eğitimi almış olanların mevlide rağbetini artırmaktadır.

İbadete ilgi duyanlardan veya dindar olarak tanımlanabilecek bireylerde mevlide rağbetin daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. Mülakat gerçekleştirdiklerimiz arasında beş vakit namaz kılan, oruç tutan, elinden geldikçe diğer dini vecibelerini yerine getirmede hassasiyet gösteren ve kendisini dindar olarak gören kişilerin daha çok kandil mevlitlerine rağbet ettikleri görülmektedir. 100 katılımcıdan 74'ü; kendisini dini hassasiyeti olan ve dini vecibelerini yerine getiren biri olarak görmektedir. 74 kişiden 61'i en çok kandil mevlitlerine rağbet ettiklerini ifade etmektedirler. Kendilerini dini hassasiyetleri zayıf olarak görenlerin ise daha çok adak mevlidi ve ziyaret mevlidine rağbet ettikleri gözlemlenmiştir. Bu durumun sebebi olarak; kandil gün ve geceleri vesilesi ile verilen mevlitlerin daha çok kitabı din ile ilişkili olması veya kitabı din tarafından desteklenmesi; adak ve ziyaret mevlitlerinin ise yaygın olarak halk dindarlığı ile ilişkili olması gösterilebilir.

Katılımcılardan; 100 kişiden 61'i kendisini herhangi bir dini grup, cemaat, tarikat, dernek vb. çevrelere yakın görmektedir. Kendisini dini- sosyal bir çevreye yakın hissedenlerin daha sık mevlit verdikleri veya mevlit merasimlerine katılım sağladıkları

gözlemlenmektedir. Kendisini dini bir gruba veya çevreye yakın hissedenler; yaklaşık olarak yılda 4-5 kez mevlitlere katılım sağladıklarını ifade etmektedirler. Kendisini dini bir gruba veya çevreye yakın hissetmeyenlerde mevlide katılım yılda 1-2 kez civarı olarak belirtmektedirler. Bu durum dini grupların ve çevrelerin mevlide rağbet ettirici etkisi; dini grupların ve çevrelerin mevlit üzerinden doğal bir kitle oluşturmaları dini grupların ve çevrelerin mevlide yönelik olumlu bakışlarıyla ifade edilebilir.

Diyarbakır'da ekonomik durum ve bölgesel farklılıklardan dolayı mevlide yönelim, rağbet ve katılım gösterme noktasında herhangi bir farklılık gözlemlenmemektedir. Konu ile ilgili mülakat gerçekleştirdiğimiz katılımcılar ve din görevlileri ekonomik durumu elverişli olanların daha geniş katılımlı ve lüks mevlit merasimleri düzenledikleri ancak ekonomik durumları uygun olmayanların da kendi maddi güçlerine göre mevlit merasimleri düzenlemeye çalıştıkları ifade edilmektedir. Araştırmamızda Diyarbakır'ın farklı ilçeleri ve semtlerinde mevlide yönelik farklı bir etkileşimin olduğuna yönelik herhangi bir veriye ulaşılmamıştır.

Diyarbakır'da cinsiyet bağlamında mevlit merasimlerine katılım durumu diğer şehirlere benzerlik göstermektedir. Tez çalışmamızda 57 erkek ve 43 kadın üzerinden yapmış olduğumuz araştırmada; şehirde geleneksel mevlitlere her iki cinsiyetten de katılımın sağlandığı görülmektedir. Ancak genellikle kadınların erkeklere göre mevlitlere daha çok rağbet gösterdikleri görülmektedir. Bu konuda yapılan bir araştırmada²⁰¹ bir doğum olayı olan mevlide kadınların duygu anlamında kendilerini daha yakın hissetmeleri, kadınların dini duygularının daha belirgin olması, kadınların mevlitleri bir sosyalleşme aracı olarak görmeleri gibi sebepler zikredilmektedir. Erkeklerin daha çok iş sahasında olmalarından dolayı, kadınlara göre mevlitlere daha az katılım sağladıkları ifade edilmektedir. (KK:11, KK:85, KK:91)

Mevlide katılanların yaşları ile ilgili sorulan sorularda; din görevlilerinden, mevlithanlardan ve katılımcılardan alınan malumatlara göre orta yaşlardan ve yaşlılardan mevlide daha çok katılım olduğu ifade edilmektedir. Din görevlisi Ersin A. : *“Genelde mevlide katılanların yaşları gözlemlediğimiz kadarıyla 30 yaş ve üstü olanlardır.”* şeklinde belirtmektedir. Din görevlisi Ali G. : *“Son yıllarda özellikle kandil mevlitlerine çocuklardan ve gençlerden de yoğun katılımlar oluyor. Ancak ev*

²⁰¹ Ayhan, Kader, 2020, agt.

mevlitlerinde ise daha çok 30-40 yaş ve üstü insanlardan katılımı görüyoruz.” şeklinde konuyu açıklamaktadır. Kur’an Kursu öğrencilerinden Gülşen T. ise kadınların mevlide katılım yaşları ile ilgili durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Kadınların verdiği mevlitlerde çocukların veya genç kızların pek katılım göstermediklerini görüyoruz. Bunun sebebi ise mevlit ortamlarının ciddiyetinin bozulmaması ve manevi coşkunun dağılmamasından dolayı çocuklarını getirmediklerini söylüyorlar. 25 yaş ve üstünden katılımları görmekteyiz. Ağırlıklı olarak mevlide katılım gösterenler 50 yaş üstü diyebiliriz.”

Şehirdeki halkın siyasi tercihleri incelendiğinde 3 partinin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Yüksek Seçim Kurulu’nun web sitesi incelendiğinde son yıllarda yapılan seçim sonuçlarına göre Halkların Demokratik Partisi’nin (HDP) ortalama % 60, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK PARTİ) %30, Hür Dava Partisi’nin (HÜDA PAR) % 5 civarlarında oylarının oldukları bilinmektedir. Ancak genel bir değerlendirme yapıldığında Diyarbakır’da mevlit merasimlerine katılımın, halkın siyasi tercihleri veya partilerin oylarına göre yapılmasının çok doğru olmadığı söylenilebilir. Zira yapılan mülakatlarda, gözlemlerde ve araştırmalarda; farklı siyasi yönelimlere sahip bireylerin çoğunun mevlide olumlu baktıkları ve genellikle mevlitlere katılım gösterdikleri gözlemlenmektedir.

HÜDA-PAR’a yakınlığıyla bilinen Peygamber Sevdalıları Vakfı’nın, 2006 yılından beri Diyarbakır’da düzenlediği Mevlid-i Nebi merasimlerine şehirde yüz binleri aşkın kişinin katılım gösterdiği bilinmekte ve bunlar ile ilgili internet ortamında görsel kayıtların varlığı mevcuttur.²⁰² 19 Nisan 2015 yılında Kutlu Doğum haftası münasebetiyle HDP’ ye yakınlığıyla bilinen Demokratik İslam Kongresi (DİK) adındaki bir platform eliyle düzenlenen mevlide çok az katılımın sağlandığı şehir halkı tarafından bilinmektedir.²⁰³ Dolayısıyla HDP ve HÜDA-PAR’ın aldıkları oy oranları ile tertipledikleri mevlide halkın teveccühü noktasında ters bir orantı söz konusudur. Bu durum şehir halkının, siyasi tercihlerini belirlerken farklı değerlendirmeler yaptıklarını ancak dini değerleri temsiliyet noktasında farklı tercihlerde bulunabileceklerini göstermektedir. Genel anlamda halkın siyasi tercihlerinin mevlit merasimlerine katılımı

²⁰² <http://peygambersevdalilari.com/anabutonlar/videolar/> (19.05.2021)

²⁰³ <https://www.diyarbakirsoz.com/gundem/newroz-parkta-kutlu-dogum-127087> (19.05.2021).

pek etkilemediği ve mevlit merasimlerine rağbetin partiler üstü olduğu yorumu yapılabilir.

Yukarıda bahsedilen demografik değişkenler daha çok evlerde veya camilerde icra edilen resmi veya yaygın halk mevlitleri için geçerlidir. Tez çalışmamızın özgün yönlerinden biri olan ve sivil mevlitleri teşkil eden Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimini de demografik değişkenlere göre incelemekte fayda vardır.

Diyarbakır Mevlidi Nebi Merasimi'ne katılan insan sayısı hakkında çeşitli rakamlar telaffuz edilmektedir. Merasime katılanların gözlemlerinden, merasimle ilgili görseller ve videolardan ²⁰⁴ bu sayının yüz binleri aşan bir rakamda olduğu söylenilebilir. Konu ile ilgili soruya Peygamber Sevdalıları Vakfı Başkan Yardımcısı Yahya Oğraş şu şekilde cevap vermektedir:

“Doğrusu konunun sayı üzerinden konuşulmasını çok doğru bulmuyoruz. Mevlid-i Nebi merasimlerinin sayıları ile ilgili bir rakam vermek zordur. Program süresince gelip gidenlerin hesaplanması neredeyse imkânsızdır. Ancak alanın büyüklüğünden ve meydanın dolmasından bu sayının çok fazla olduğu bilinmektedir. Üstten çekilmiş görseller ve videolar incelendiğinde bu sayının yüz binleri aştığı görülmektedir.”

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'ne sağlanan katılım ile ilgili araştırmamızda çeşitli verilere ulaşılmıştır. 100 katılımcıdan 76'si, Diyarbakır'da her yıl meydanlarda düzenlenen Mevlid-i Nebi merasimine en az bir kez de olsa katılım gösterdiklerini ifade etmektedirler. Sorulan sorulardan kendisini dindar olarak tanımlayan 74 katılımcıdan 63'u; Diyarbakır Mevlid-i Nebi mevlit merasimlerine birden fazla sayıda katılım sağladıklarını ifade etmektedirler.

Katılımcılar arasında imam hatip okulları, medrese, Kur'an kursu veya ilahiyat anlamında dini eğitimi olanların tamamına yakını; Diyarbakır Mevlid-i Nebi mevlit merasimlerine ömürlerinde en az bir kez de olsa katılım gerçekleştirdiğini söylemektedir. Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin içerik olarak sunduğu

²⁰⁴ Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi 2019 <<https://www.youtube.com/watch?v=50IVUIdeSjE>> (23.05.2021),

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi 2018

<<https://www.youtube.com/watch?v=WMZsiX6JxiQ>> (23.05.2021),

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi 2017

<<https://www.youtube.com/watch?v=efAkjY4bph8>> (23.05.2021),

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi 2016

<<https://www.youtube.com/watch?v=fQrIDbgI2cc>> (23.05.2021).

uygulamaların dini şuur ve hassasiyetler sunma noktasında bölgede etkili olduğunu ve dini eğitim almış kişiler tarafından kabul gördüğünü gösterir.

Kendisini dini bir gruba yakın hisseden 61 kişiden 54'ü Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerine en az bir kez de olsa katılım sağladığını ifade etmektedir. Bu durum; Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin genel olarak dini çevrelerce kabul gördüğünü gösterir.

Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerine vakıf yetkililerinin ifadelerinden ve kendi gözlemlerimizden yola çıkarak; cinsiyet noktasında katılım anlamında bir ayrım göze çarpmamaktadır. Erkeklerden de bayanlarda da dengeli bir şekilde yoğun katılımlar gözlemlenmektedir. Diyarbakır Mevlid-i Nebi etkinliklerine her yaştan katılımın sağlandığı görülmektedir. Özellikle gençlerin yoğun katılımı gözlerden kaçmamaktadır. Gençlerin organizasyonun birçok bölümünde görev aldıkları ve mevlit günü gruplar şeklinde şehrin sokaklarından mevlit alanına doğru tekbir ve salavatlar eşliğinde akın ettikleri gözlemlenmektedir.

3. 4. Mevlit Merasimlerinin Gündelik Dini Hayattaki Sosyolojik İşlevleri

Mevlit merasimlerinin, gündelik dini hayat içerisinde karşılık bulan birçok sosyolojik işlevleri vardır. Bu sosyolojik işlevleri ile mevlitler; ülkemizin birçok yöresinde toplumsal dayanışmanın, sosyal bütünleşmenin ve toplumsal sorunların çözümünün aracı olmuştur. Diyarbakır'da, mevlidin gündelik dini hayat içerisindeki sosyolojik işlevleri, aşağıda verilen başlıklar altında incelenmektedir.

3. 4. 1. Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşme Aracı Olarak Mevlit Merasimleri

İnanç, ibadet ve dini törenler; dini oluşturan 3 temel öge olarak nitelendirilmektedir. Soyut bir halde bulunan inanç, manevi hazzın elde edilmesi ve sosyal bütünleşmeyi sağlama amacıyla, ibadetler ve törenlerle somut hale gelebilmektedir. Durkheim'in de dini, inançlar ve dinsel törenler şeklinde iki yönüyle ele aldığı ifade edilmektedir.²⁰⁵

Toplumsal bütünleşme, toplumdaki bireylerin ve grupların belli bir mana etrafında bilinçli bir şekilde bir araya getirilerek sosyal isteklerinin karşılanması durumudur.²⁰⁶ Dini merasimlerin toplumsal dayanışmaya ve bütünleşmeye katkı sunduğu bilinen bir

²⁰⁵ Akarpınar, Bahar, 1999, agt, s.26.

²⁰⁶ Bilgin, Vejdi, *Bizi Kuşatan Toplum*, (1. Baskı), Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s.172.

gerçekliktir. Hz. Peygamber sevgisi etrafında ortaya çıkan mevlitler toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi sağlama işlevi yönüyle bu amaca uygun dini merasimlerdenidir.

Katılımcılara mevlit merasimlerine iştirak sebepleri sorulduğunda mevlidin toplumsal dayanışma ve bütünleşme işlevine yönelik birçok cevaplar alınmıştır. Katılımcılar: “Mevlitlere eş, dost, akrabalarla bir araya gelme ve kaynaşma vesilesi olduğu için katılırım.” (KK:23), “Uzun süre görmediğimiz ve kendilerinden haber almadığımız yakınlarımızdan haberdar olmak için mevlitlere katılırım” (KK:71), “Eş ve dosta yabancılaşmamak için bir buluşma programı olarak görüyorum.” (KK:54) şeklinde verilen cevaplar mevlidin bahsedilen yönlerini ortaya koyması açısından önemlidir.

Mevlitler, verilen ikramların ve sadakaların fakirlere ulaşması açısından sosyal yardımlaşma köprüsü görevi görmektedir. Diyarbakır’ın fakir mahallelerinden Alipaşa, Saraykapı, Kaynartepe gibi yerlerde aç ve kimsesiz insanların karınlarını doyurmak için özellikle taziye evleri ve camilerde verilen mevlit merasimlerine katıldıkları gözlemlenmektedir. (KK:49, KK:54)

Mevlitlerin fakirleri doyurma yönüyle de toplumsal dayanışmaya katkı sunma işlevi söz konusudur. Konu ile ilgili, din görevlilerinden Medeni D. bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Toplumumuzda ve dinimizde altyapısı bulunan “on fakiri doyurma” kültürü çoğu kez mevlit üzerinden gerçekleştirilir. Adakta bulunanlar veya kefareti borcu olanlar fakirleri doyurma işlemini daha hayırlı bir şekilde icra etmek için mevlitlerden istifade ederler.”

Mevlitlerin toplumsal işlevlerinden biri de toplum bireyleri arasında mutluluğu ve üzüntüyü paylaşımcı-birleştirici yönünün olmasıdır. Düğünlerdeki sevinci, taziyelerdeki acı ve üzüntüyü paylaştıran yönleri ile mevlitlerin etkili olduğu görülmektedir. (KK:31) Ayrıca mevlitlerin, toplumun genelini ilgilendiren toplumsal olaylarda moral verici yönü de mevcuttur. Örneğin şehit cenazelerinde mevlitlerin toparlayıcı etkisi söz konusudur. (KK:61) Din görevlilerinden Mehmet E.’in mevlitlerin moral verici ve toparlayıcı yönüne yaptığı şu vurgu önemlidir:

“Şehitler, dini şahsiyetler ve önderler için verilen mevlitlerde, halkın yoğun katılım sağladığını görmekteyiz. Özellikle şehit cenazeleri için düzenlenen mevlitlerde din görevlileri tarafından yapılan dini nasihatler, okunan Kur'an-ı Kerim'ler, çekilen salavat ve tekbirler, toplumsal moral ve huzura katkı sunmaktadır.”

3. 4. 2. Toplumsal Problemleri Çözme Aracı Olarak Barış Mevlitleri

Bir arada yaşayan farklı bireylerden oluşan toplumlarda farklı problemlerin çıkması toplumun doğasından kaynaklanmaktadır. Bazen toplumun içindeki bireylerin kendi aralarındaki meselelerden kaynaklı bireysel problemler bazen de toplum içindeki farklı alt gruplar arasında; aile, grup, aşiret vb. yapıların toplumsal problemleri söz konusu olmaktadır. Böylesi durumlarda toplumsal problemlerin çözümü için devreye giren bazı faktörler vardır.

Hizmet Peygamber'in Medine'ye hicret etmesiyle birlikte burada oluşan ilk Müslüman toplumun heterojen yapısı bilinen bir durumdur. Müslümanların Ensar ve Muhacir'lerden oluşmasından kaynaklı farklılıklar, Ensar'ın Evs ve Hazrec denilen iki ayrı aileden oluşmasından kaynaklı farklılıklar, Medine'de Müslüman olmayan grupların farklılıkları nice problemleri beraberinde getirmiştir. Hizmet Peygamber'in farklı unsurlardan oluşan bu yapılar arasında toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi “Medine Vesikası” ve “muâhât” (kardeşleştirme) araçlarıyla çözdüğü bilinmektedir. Toplumsal normatif değerler bütünleşmeyi sağlayan unsurlardandır.²⁰⁷

Bireyler arasındaki küskünlüklerin ve dargınlıkların ortadan kaldırmasında mevlitlerin rolünün olduğu görülmektedir. Din görevlilerinin genel olarak aktardıkları malumatlara göre dargın kimselerin mevlit ortamında birbirlerine denk getirildiği ve barıştırıldığı ifade edilmektedir.

Diyarbakır ve çevre illerde; bireyler, aileler veya aşiretler arasında çıkan problemlerde kendilerine “kanaat önderleri” denilen ve toplumsal etkisi bulunan bazı şahsiyetler çözüm için devreye girerler. Tarafların uzlaşması ve barışın sağlanması için yoğun çabalara ve gayretlere şahit olunmaktadır. Tarafların barış teklifini kabul etmeleri üzerine “barış mevlitleri” düzenlenir.(KK:30, KK:43)

²⁰⁷ Arslan, Mustafa, *Sözleşme Kültürü ve İlk Müslüman Toplum*, (3. Baskı), Pınar Yayınları, İstanbul 2018, s.158.

Büyük çapta düzenlenen barış mevlitlerine şehrin mülki ve idari amirlerinden yetkililer, kanaat önderleri ve dini şahsiyetler, medrese alimleri, din görevlileri, iş adamları ve esnaflar, halkın ileri gelenleri katılım gösterirler. (KK:1, KK:15) Konu ile ilgili mülakat gerçekleştirdiğimiz medrese müderrislerinden Cuma A. toplumsal problemleri çözmede önemli bir araç olan barış mevlitleri ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

“Barış mevlitleri bölgemizde yaygın bir uygulamadır. Kavgalı aileler ve misafirler barış mevlitlerine katılırlar. Kur’an tilaveti ile birlikte mevlitler okunur. Ardından; mevlitte bulunan alimlerin ve kanaat önderlerinin “kardeşlik” üzerine dini uyarıları ve nasihatleri olur. Yapılan duaların ardından taraflar Kur’an’ın altından geçerek barışacaklarına dair söz verip kucaklaşırlar. En son mevlit yemeği yenilerek program sonlanır. Bölgemizde yapılan barış mevlitlerindeki uygulamalar genel hatları ile böyledir.”

Konu ile ilgili mülakat gerçekleştirdiğimiz din görevlilerinden Servet K. ise mevlidin toparlayıcı işlevine ve sorunların çözümünü hızlandırıcı yönüne dikkat çeken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Köyde İmam-Hatip olarak görev yapmaktayım. Köyün tamamını ilgilendiren önemli bir problemin çözümü noktasında tıkanıldığımızda cami hoparlöründen köy halkını mevlide davet ederiz. Mevlit merasimi sayesinde köy halkının bir araya gelmesini sağlarız. Mevlit merasiminin arkasından var olan problemin çözümü için köy halkıyla istişareler gerçekleştiririz. Çoğu kez mevlitler vesilesi ile toplumsal sorunlarımızı çözmüşüzdür. Farklı bir yolla köy halkını bu kadar hızlı bir şekilde bir araya getirmek mümkün olamayabiliyor.”

Barış mevlitlerinde öne çıkan iki husus dikkat çekicidir. Bunlardan birincisi Kur’an’ın gölgesi altında ahitleşip söz verme olayıdır. İkincisi ise Hz. Peygamber’i anma araçlarından olan mevlidin toparlayıcı dini yönünden istifade edilmesidir. Bu durum Kur’an ve Sünnet’in toplumlar üzerindeki etkisinin mevlit merasimleri ile birleşmesi adına önemli bir örnektir.

3. 4. 3. İbadet ve Gelenek Arasında Değerler Manzumesi Olarak Mevlit Merasimleri

Mevlidin ibadet ve gelenek arasındaki karma yapısından dolayı mevlit ile ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacılar genellikle onu bu uçlardan birine hapsederler. Kimi araştırmalarda ibadet yönüne vurgu yapılarak ibadet sayılan bir forma sokulur kimi araştırmalarda ise ibadet formundan tamamen arındırılıp gelenek formuna sokulur.

Mevlitlerde Hz. Muhammed temasının işlenmesi mevlidin başlı başına kutsalla ve ibadetle ilişkisini ortaya koyar. Mevlidin dayandırıldığı dini naslar, içeriğinde ayet ve hadislerin varlığı, iman ile ilgili meseleleri anlatması, icrası esnasında yapılan; Kur'an okuma, zikir ve salavat çekme gibi dini uygulamalar ona ibadet boyutu kazandırmaktadır. Merkezi Diyarbakır'da bulunan İttihad-ul Ulema (Alimler ve Medreseler Birliği) Genel Başkan Yardımcısı müderris Mehmet Ş. ile yaptığımız görüşmede Mevlidin ibadî ve dinî dayanağı için şunları ifade etmektedir:

“Mevlide dini dayanak getirenlerin delilleri genellikle Ahzab Suresi 56. Ayettir. Şöyle ki: “Allah ve melekleri Peygambere salat ediyorlar, ey müminler sizde ona salat ve selam getirin.” Mevlidin içeriğinde bol bol salavatların getirilmesi, Hz. Peygamber'in yad edilmesi ve hatırlanması açısından dini nas ile irtibatlandırılabilir. Yine sahih hadis kitaplarında Tirmizi'de geçen şu hadiste önemlidir: “Kıyamet günü insanlar arasında bana en yakın olanlar bana en çok salavat getirenlerdir.” Mevlit genel olarak bu ve bunlara benzer ayetlere hadislerle dayandırılır. Bizce de mevlidin metninde ve uygulamasında İslam dininin özüne aykırı bir durum yoksa ibadet olarak ta değerlendirilebilir. Ancak bazı mevlitlerde geçen ve nasta karşılığı bulunmayan, mevlidin fazileti ile ilgili sözde Hz. Peygambere atfedilen sözler doğru değildir.”

Mevlidin barındırdığı mitsel öğeler, halkın kendi adetlerinden kattıkları uygulamalar, halk inanışlarına dayanan ritüelleri de ona gelenek yönünü katmaktadır. Tarihi süreç içerisinde çıkış noktasından ayrılıp birçok farklı vesileler ve şekillerle okunması gelenek ile olan irtibatındandır.

Araştırmalarımızda ulaştığımız veriler ışığında mevlit, ibadet ve gelenek arasında bir değerler manzumesidir denilebilir. Değer; *“belli bir kişinin veya grubun, bilinen belli eylem ve davranış seçenekleri arasından açıkça kapalı biçimle tercih edileni”*²⁰⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. İçerisinde barındırdığı dini öğelerin şiirsel bir tarzda ele alınması, din ve gelenekle olan irtibatından dolayı mevlit için bir değerler manzumesi denilebilir.

Araştırmaya katılanların verdiği cevaplardan halkın mevlide bakışında; mevlidin ibadet olarak görüldüğü ancak geleneğe ait güçlü bir yönünün olduğu da kabul edilmektedir. Katılımcılar mevlide yönelik bakışları ile ilgili şu ifadelerle yer vermişlerdir: *“Mevlitlerde Kur'an okuyoruz, dua ediyoruz, salavat çekiyoruz bundan*

²⁰⁸ Güvenç, Bozkurt, “Değerler, Tutumlar ve Davranışlar”, (der. Ruşen Keleş), *Toplum Bilimlerde Araştırma ve Yöntem*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976, s.29.

dolayı bir ibadettir diyebiliriz. Ancak namaz ve oruç gibi de değil. Yani biraz da örfidir.” (KK:3), “Bana göre mevlit ibadettir. Çünkü sevap kazandırıyor bence. Örneğin ikram etmek ibadet değil mi? Mevlitte ikram var. Ayrıca sıla-i rahimdir. Bu da ibadettir.” (KK:19), “Mevlidin İçindeki uygulamalardan dolayı ibadet yönü vardır. Ama bence daha çok bir gelenektir.” (KK:57)

Toplumsal yapının varlık göstermesi ve bu varlığın devam ettirilmesinde değerlerin büyük bir önemi vardır. Bu anlamda mevlit tarih boyunca toplumumuzda değer taşıması özelliği sayesinde geniş kitlelere ulaşmıştır. Çeşitli siyasi grupların, tarikatların, mezheplerin ona rağbet etmesi “ortak bir değer” olarak görülmesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ayrıca değerlerin “kutsal iz” bırakan yönleri vardır. Bilinçaltına yerleştirdiği dini ve didaktik öğelerle sosyal öğrenmeye katkı sunmaktadır.²⁰⁹ Buradan yola çıkılarak denilebilir ki mevlidin toplumlar için ibadet ve gelenekle harmanlanmış değerleri tarih boyunca aktarma ve sosyal öğrenmeyi sağlama işlevi mevcuttur.

3. 4. 4. Dini ve Ahlaki Eğitim Aracı Olarak Mevlit Merasimleri

Eğitimin bilinen yönlerinden biri de bireyde veya toplumda istendik davranışların kazandırılmasıdır. İstendik davranışlar için; toplumda kabul gören, desteklenen, benimsenen ve uygun görülen davranışlar da denilebilir. Dini ve toplumsal yönü bulunan mevlitlerin; birey ve topluma bazı değerler veya davranışları kazandırması doğal bir süreçtir. Çünkü insan davranışlarını; belli normlar çerçevesinde yönetme, geliştirme ve değiştirme hem dinlerin ve hem de toplumların doğasında bulunur.

Mevlit merasimlerinin icra edildiği ortamlar doğal eğitim ortamlarıdır. Bazen doğrudan bazen de örtük bir eğitim sunar. Mevlit sohbetlerinde İslam dininin inanç esasları ve ahlakı anlatılır. Oluşan ulvi ortamın sunduğu “edep dairesi” çocukların ve gençlerin zihninde olumlu derin izler bırakmaktadır. Diyarbakır’da tertiplenen mevlitlerde dini sohbet ortamı oldukça belirgin ve yaygındır. (KK:7, KK:31, KK:98)

Genelde medrese âlimlerinin veya alanında yetişmiş din görevlilerinin kontrolünde gerçekleştirilen merasimlerde, hocaların sohbetlerde verdikleri dini bilgilerin yanında katılımcıların merak ettikleri dini bilgileri sorup-öğrenme ortamı da

²⁰⁹ Bilkan, 2019, age, s.s.70-71.

bulunmaktadır. Mevlit sohbetlerinde verilen vaazlar daha çok gündelik dini hayatın sürdürülmesinde faydalı olacak pratik dini bilgilerdir. Katılımcılardan biri konu ile ilgili olarak: “*Abdest, namaz, oruç, ibadet, İslam’ın şartları ve iman esaslarına dair ne varsa hocalara sorup öğreniriz*”(KK:64) şeklinde cevap vermiştir. Başka bir katılımcı da: “*Mevlit sohbetlerinde, hocalar bizlere dünya hayatının faniliği, ahirete hazırlık, Müslümanlarda bulunması gereken ahlaki özelliklere yönelik sohbetler verirler*” (KK:83) şeklinde cevap vermiştir.

Mevlitler sadece dini ve ahlaki alana ait değil; sosyal hayata, ticarete, ev yönetimine, görgü kurallarına, kadınlar arasında bilgi paylaşımına dair birçok bilgiyi pekiştirme ve öğrenme ortamı sunan doğal eğitim ortamlarıdır. Bu konuda yapılan çalışmalarda mevlidin eğitim aracı olma yönüne ara vurgular yapılmıştır. Ancak Akarpınar’ın, “Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlit Kutlamaları” adıyla yaptığı doktora tez çalışmasında geçen şu ifadeler mevlidin eğitim aracı olma yönünü vurgulaması açısından önemlidir:²¹⁰

“Genel görgü kuralları aktarılır. Günlük olayların konuşulması bireylerin bilgilenmesini sağlar. Hanımlar arasında kurulan mevlit cemaatlerinde ev hanımlığı, bebek bakımı, çocuk gelişimi ve eğitim gibi pek çok konuda bilgi alış-verişi yapıldığı, pratik bilgi ve deneyimin paylaşıldığı görülmüştür. Erkek cemaat arasında ise genellikle devlet yönetimi, iş hayatı, ticaret, ekonomik gelişmeler hakkında sohbet kurulmaktadır.”

Dini ve toplumsal yönü ağır basan mevlidin de dini ve ahlaki anlamda eğitim aracı olma işlevi söz konusudur. Mevlidin; bireye ve topluma dini değerlerin öğretilmesi, ahlaki davranışların kazandırılması, adap kurallarının öğretilmesi, dine ve ahlaka dair gündelik pratik bilgileri öğretmesi gibi birçok eğitim yönü vardır.

3. 4. 5. Toplumsal Etkileriyle Mitsel Öğeler ve Mevlit Merasimleri

Tez çalışmamızın kuramsal çerçeve ve teorik kısmında, mitoloji ve ritüel kavramlarına yer verilmişti. Ancak çalışmamızın bu bölümünde, mitsel öğeler ve ritüel kavramının mevlitle ilişkisini ortaya koyma anlamında bu kavramlara özetle değinmekte fayda vardır. Sözlükte ayin veya tören anlamında kullanılan ritüel “*dinsel, büyüsel törenler ya da işlemler sistemi*”²¹¹ olarak tanımlanmaktadır. Ritüel, “*dini, tarihi*

²¹⁰ Akarpınar, Bahar, 1999, agt, s.282.

²¹¹ Özbudun, Sibel, *Ayinden Törene, Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törensiz İşlevleri*, (1.Baskı), Anahtar Kitapları Yayınları, İstanbul 1997, s.16.

veya mitolojik olay ve durumları yeniden yaşama halidir.”²¹² Şeklinde de tanımlanabilir.

Mit, eski ilkel toplumların tanrıları ve inançları ile ilgili hikâyeler, masallar ve bunlara ait sembolik öğeler şeklinde tanımlanabilir.²¹³ Mitin temel özelliklerinden biri de kutsal bir öyküyü aktarmalarıdır. Mevlit, Hz. Peygamber’in doğumunu öykülemesi ve bu esnada meydana gelen mucizevi- sembolik öğeleri taşıması açısından mitlerle ilişkilendirilmektedir.

Diyarbakır’da düzenlenen mevlit merasimlerinde okunan Türkçe ve Kürtçe mevlitlerde de mitsel öğelerin varlığı bilinmektedir. Ayrıca icra edilen programların bir ritüel havasında geçtiği gözlemlenmektedir. Gözlemci olarak katıldığımız mevlitlerden ve katılımcıların sunduğu bilgilerden yola çıkarak, bölgede kutlanan mevlitlerde mitolojik öğe sayılabilecek üç husus dikkat çekmektedir.

Birincisi; Hz. Peygamber’in doğumunu anlatan “velâdet” bahirlerinde geçen ve Hz. Amine’nin doğumunu anlatan kısımlardır. Hz. Amine’nin melekler tarafından veya doğuma katılan bazı ruhani kişiler tarafından, doğum esnasında sırtının sıvazlandığına yönelik olan inançlar mevcuttur. Bu inanıştan dolayı mevlide katılanlar bu esnada birbirlerinin sırtını sıvazlarlar. Şehirde verilen mevlitlerde hem erkekler ve hem de kadınlar tarafından bu ritüelin icra edildiği gözlemlenmektedir. Ancak kadınlarda daha çok rağbet görmektedir. Bunun sebebi, kutsal ilk olayın anlatıldığı ve Hz. Peygamber’in doğumunun canlandırıldığı bu temada; kadın kimliğinden dolayı kadınların daha çok Hz. Amine ile özdeşleşme hissiyatını taşımalarıdır. Katılımcılara bunu neden yaptıklarına yönelik sorduğumuz sorulara şu cevaplar verilmiştir. “*O esnada kendimizi doğum olayının gerçekleştiği mekânda hissediyoruz. Hz. Amine’nin doğumuna yardımcı olma duygusuyla bunu yapıyoruz.*” (KK:2), “*Kendimizi Hz. Amine’nin kutlu doğumunda hissetmek ve o anı canlandırmak için yapıyoruz*” (KK:22). Erkek katılımcılardan biri de “*O nurlu doğumun bize şifa vermesi için birbirimizin sırtını sıvazlıyoruz*”(KK:21) şeklinde cevap vermiştir.

İkincisi; Hz. Peygamber’in dünyaya gelişinin sevincine yönelik yazılan ve derin coşku barındıran “merhaba” bahrinde insanların ellerini göğüsleri üzerine bağlayıp

²¹² Bilkan, 2019, age, s.152.

²¹³ Yanmış, Mehmet, 2019, agm, s.51.

saygıda bulunma halidir. Burada gerçekleştirilen ritüelde katılımcılar; Hz. Peygamber'in doğumuna şahitlik ettiklerini düşünmektedirler. Hz. Peygamber'in önlerinden geçtiğini düşünerek bu geçişe selam durma ve saygı gösterme halidir. Katılımcılardan biri, *“Sanki o esnada Hz. Peygamber'in önümüzden geçtiğini hissediyoruz. Bizde saygı haliyle ona selam duruyoruz”* (KK: 74) şeklinde ritüeli açıklamaktadır.

Üçüncü ritüel olarak da; Hz. Peygamber'in babasının vefat edişiyle yetim kaldığının anlatıldığı kısımdır. Burada mevlide katılım gösterenlerin çoğu duygusal anlar yaşamaktadırlar. Birçok kişi o ana şahitlik etmiş gibi içten bir şekilde ağlamaktadır. Bu doğal duygu hali zaman içerisinde mecburi bir ritüel halini almaktadır. Özellikle burada kadınlarda ağlama olayı daha çok kendini göstermektedir. Kadın katılımcılardan biri, *“Peygamberimizin yetim kaldığı olayın anlatıldığı kısımda ağlamayan kadınlar ayıplanır. Onun için kimi içten ağlar kimi de kendini ağlamaya zorlar.”*(KK:37) şeklinde verdiği ifadeler, ağlama olayının bir ritüele dönüştürüldüğünü göstermektedir.

Mevlitler, ritüel ve mitlerin iç içe geçmiş formuyla ortaya koyduğu bazı özellikler taşımaktadır. Bunlar; toplumsal birlikteliği sağlaması, topluma yeni bireyler kazandırması, dini tecrübeyi derinleştirme, farklılıkları ortadan kaldırma veya uzlaştırma, ortak kökene vurgu yapmak gibi yönlerdir. Mevrit merasimlerinde bahsedilen özelliklerin çoğu mevcuttur. Mevlidin toplumsal birlikteliği sağlaması, merasimlerle dini duyguyu ve tecrübeyi yaşatması, farklı mezhep, görüş ve gruplardan insanı bir araya getirmesi, Hz. Adem üzerinden insanlığın ortak kökenine vurgu yapması, Hz. Muhammed sevgisi üzerinden ümmet- vahdet vurgusu yapması, dini grupların ve cemaatlerin mevrit merasimleri ile gruba yeni bireyler kazandırması gibi ortak benzerlikleri taşımaktadır.

3. 5. Toplumsal Değişim Sürecinde Mevrit Merasimleri

İnanç ve ritüel boyutu olan toplumsal davranışlarda zaman içerisinde değişim ve dönüşümün olması; insan ve toplumun değişken ihtiyaçlarının, arzu ve isteklerinin doğal bir neticesidir. Tarihi süreç içerisinde birçok ritüel değişim geçirdiği gibi mevrit merasimleri de işlevi, amacı, şekli ve diğer unsurlarıyla birtakım değişimlere uğramıştır. Aşağıdaki alt başlıklarda bunlara değinilmektedir.

Tez çalışmamızın teori kısmında değindiğimiz resmi mevlitler ve halk mevlitlerinin tamamının Diyarbakır'da varlığı gözlemlenmektedir. Camilerde müftülükler eliyle düzenlenen resmi kandil mevlitleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tertiplenen çeşitli resmi mevlitlere halk tarafından katılım sağlandığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte halk mevlitleri dediğimiz evlerde kutlanan yaygın (avami) mevlitler ile İslami camiaların ve dini grupların kutladığı sivil mevlitlere de yoğun katılımların sağlandığı görülmektedir.

Bu anlamda katılımcılara “resmi, yaygın (avami) ve sivil mevlitlerden daha çok hangi mevlitlere katılım sağlıyorsunuz” diye sorulduğunda, her üç mevlit şekline de hatırı sayılı bir rağbetin olduğu gözlemlenmektedir. 100 katılımcıdan 76’sı; her yıl en az bir kez de olsa her üç mevlit türüne de katılım sağladığını ifade etmektedir. 16 kişi; sadece resmi mevlitlere ve yaygın (avami) ev mevlitlerine katılım sağladığını belirtmektedir. 5 kişi; sadece yaygın (avami) ev mevlitlerine katılım sağladığını belirtmektedir. 3 kişi ise hiçbir mevlit türüne katılım sağlamadığını ifade etmektedir. Bu durum Diyarbakır'da halkın genel anlamda her üç mevlit türüne de katılım sağladığını göstermektedir. Ancak sayısal anlamda ise Diyarbakır Mevlid-i Nebi mevlidi adıyla bilinen ve Peygamber Sevdalıları Vakfı tarafından düzenlenen etkinliğe yoğun katılımların sağlandığı gözlemlenmektedir.

Aşağıda verilen alt başlıklarda; mevlit merasimlerinin üç veçhesi olan resmi, yaygın (avami) ve sivil mevlitlerin süreç içerisinde geçirdikleri değişimler ele alınmaktadır.

3. 5. 1. 2000’li Yıllardan Sonra Mevlit Merasimleri

İçinde bulunduğumuz son yarım asırda; yerel ve uluslararası bazda yaşanan bir takım değişimler ve gelişmeler dünya genelinde modern bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Özellikle teknolojinin ve bilgisayarın insan hayatında daha görünür bir şekilde yer edinmesiyle beraber; sosyal, kültürel, dini, siyasi ekonomik alanlarda ülkemizde ve dünyada birçok değişimler yaşanmıştır. Değişimlerin en çok yaşandığı alanların başında da gelenek ve inanışlar ile ilgili olan toplumsal olaylar ve davranışlar gelmektedir. Ülkemizde yaşanan gelişim ve değişimlerden yola çıkarak son yarım asırlık zaman dilimini dönemsel açıdan; 2000’li yıllardan öncesi ve sonrası şeklinde ayırmak mümkündür. Mevlit ile ilgili değişimler incelendiğinde 2000’li yıllardan

önceki geleneksel mevlitler ile günümüzdeki modern mevlitler arasında birçok farkların bulunduğu gözlemlenmektedir.

2000’li yıllardan sonra modernleşme ile birlikte mevlit merasimleri ile ilgili mekânsal değişimler göze çarpmaktadır. Daha önce genellikle evlerde veya camilerde yapılan mevlitler, günümüzde daha çok düğün salonlarında, taziye evleri denilen özel mekânlarda, otellerin lüks kabul salonlarında ve konferans salonlarında düzenlenen modern mevlitler şeklinde kendini göstermeye başlamıştır. Diyarbakır’da mevlitler ile ilgili mekânsal anlamda görülen değişimler diğer şehirlerdeki değişimlerle benzerdir. (KK:5, KK:17, KK:69)

Mevlit verme vesilelerinde veya mevlit çeşitlerinde pek bir değişim gözlemlenmemektedir. Ancak bazılarında sayıca artış bazılarında ise azalma söz konusudur. Katılımcıların verdiği bilgilere göre, Diyarbakır’da genel olarak kandil mevlitleri ile meydanlarda veya salonlarda kutlanan Hz. Peygamber’i anma mevlitlerinde artış gözlemlenmektedir. Katılımcılardan 100 kişiden 87 tanesi her yıl kandil vesilesi ile düzenlenen mevlitlere katılım sağladığını ifade etmektedir. Ölüm nedeniyle verilen taziye mevlitleri, düğün mevlitleri, doğum mevlitleri, adak ve ziyaret mevlitleri varlığını genel anlamda korumaktadır. Katılımcılardan 100 kişiden 76 tanesi her yıl en az bir kez de olsa bu tarzdan mevlitlere katılım sağladığını ifade etmektedir. Askere ve hacca yollama mevlitleri, sünnet mevlitlerinde ise ciddi azalmalar görülmektedir. Katılımcılardan 100 kişiden sadece 6 kişi sünnet mevlitlerini devam ettirdiğini ifade etmektedir.

Mevlit merasimlerinde gözlemlenen değişimlerden biri de mevlit verme amaçlarındaki değişimdir. Samimi duygularla verilen mevlitlerin kısmen yerini günümüzde bazı farklı niyetler almaktadır. Modernleşme ile birlikte daha görünür olmaya başlayan “gösterişçi dindarlığın” sunduğu mevlitlerdir. Gösterişçi dindarlık; “Zenginlik, mal, mevki, itibar, statü, tatminkarlık gibi hedeflere ulaşmak gayesiyle insanlara göstererek ibadet yapmaktır”²¹⁴ Kişinin, bazı şahsi çıkarlara ulaşmak için ibadetleri kendisine kalkan yapmasıdır. Diyarbakır’da lüks mekânlarda israfa varacak şekilde şatafatlı mevlitler az da olsa görülmeye başlanmıştır. (KK:29, KK:44) Bu mevlitlerin bir gösteriş yarışına dönüştürüldüğü şeklinde yorumlar yapılmaktadır.

²¹⁴ Okumuş, Ejder, *Gösterişçi Dindarlık*, (2. Baskı), Özgü Yayınları, İstanbul 2017, s.46.

Mevlitlerde görülen değişimlerden biri de mevlit merasimlerinin sürelerindeki kısalmadır. Eskiden mevlit merasimlerinin daha uzun sürdüğü söylenmektedir. Günümüzde gözlemlerimizden ve katılımcılardan elde ettiğimiz malumatlara göre içeriğinde sadece mevlit merasimini barındıran programlar en fazla 45-50 dakika sürmektedir. Bahsedilen bu süre içerisinde sadece Kur'an okuma, mevlit okuma ve dua olan mevlitler için söz konusudur. (KK:42, KK:55)

Mevlit merasimlerinin yavaş yavaş dini bir ritüel havasından çıkıp alternatif sohbetli- ilahili programlarda evrildiği gözlemlenmektedir. Ancak hala bu programlar ritüele dair izler taşımaktadır. Özellikle etkinliklerin mevlit okunduğu kısmında, geleneksel mevlitte olan birçok ritüel bu programlarda da icra edilmektedir. Dini grupların, cemaat ve tarikatların düzenlediği programlarda da artışlar gözlemlenmektedir.(KK:28, KK:59, KK:81)

1989 yılında “Kutlu Doğum” adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen mevlit merasimleri 2000’li yıllardan sonra şehirde yaygınlık kazanmaya başlanmıştır. Diyanet’in yanı sıra, çeşitli cemaatler ve dernekler de Hz. Peygamber’in doğumunu kutlama amacıyla salonlarda kutlamalar yapmaya başlamıştır. Tez çalışmamızın konusu olan ve meydanlarda yoğun katılımlı kutlamalar olan sivil Mevlid-i Nebi merasimlerinin kutlanmaya başlanması 2006 yılının başlarına denk gelmektedir. 30 Eylül 2005 tarihinde Danimarka’da yayın yapan Jyllands- Posten adlı gazetenin, Hz. Peygamber ile ilgili yayınladığı karikatürler dünya genelinde Müslümanların büyük tepkisine neden olmuştur.²¹⁵ Bu tepkilerin en büyüklerinden biri de 12 Şubat 2006’da Diyarbakır’da Peygamber Sevdalıları Vakfı tarafından gerçekleştirilmiştir. Ondan sonraki yıllardan günümüze her yıl Nisan ayında meydanlarda yüz binlerce kişinin katılımıyla Mevlid-i Nebi merasimi gerçekleştiriliyor. Mevlit merasimlerine yönelik birçok ritüelin görüldüğü bu yeni sivil mevlitlere yönelik malumatlara araştırmamızın ileriki sayfalarında genişçe yer verilmektedir.

3. 5. 2. Şark Medreselerinin Gölgesinde Mevlit Merasimleri

İslam kültür ve medeniyetinde eğitim kurumu olarak medreselerin toplum üzerinde önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber döneminde Mekke’de Darü-l Erkam ve Medine’de Ashab-ı Suffe örnekliğine dayandırılan medreseler tarih

²¹⁵ < https://tr.wikipedia.org/wiki/Danimarka_Karikatür_Krizi > (16.04.2021) .

boyunca etkinliğini artırarak kurumsallaşmıştır. Medreseler, yüz yıllar boyunca toplumun dini eğitimi ile birlikte beşeri ve fenni ilimlerinin de icra edildiği eğitim kurumları olarak varlığını sürdürmüşlerdir. Selçuklular ile birlikte Nizamiye Medreseleri adıyla kurumsallaşan medreseler, Osmanlı döneminde Sahn-ı Seman ve Süleymaniye Medreseleri ile altın çağını yaşamıştır. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte, eğitim ve öğretimde birliğin sağlanması amacıyla 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla medreseler kapatılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında zor günler geçiren medreseler günümüzde “Kur'an Kursu” adı altında resmi bir hüviyetle faaliyetlerine devam etmektedirler.²¹⁶

“Şark Medreseleri” veya diğer bir tanımlama ile “Doğu Medreseleri” bölge üzerinde oldukça etkili bir olgudur. Kendine has eğitim sistemiyle, okutulan sıralı kitaplar ile öne çıkan ders müfredatıyla, ahlaki kuralların belirginleştiği disiplinler işleyişi ve tarikatlar ile olan münasebetiyle ön plana çıkmıştır.

Şark Medreseleri'nde, Nakşi- Halidî tasavvuf ekollerinin etkisi oldukça fazladır. Anadolu'nun diğer bölgelerinden farklı olarak bölge medreselerinde; beyliklerden ziyade şeyhlerin ve tarikatların ön plana çıktığı görülmektedir.²¹⁷

*“Şark medreseleri genel olarak Cizre, İdil, Nusaybin, Siirt ili Tillo nahiyesi, Bitlis ili Norşin ve Ohin köyleri, Van, Ağrı ili Doğubeyazıt ilçesi, Mardin, Mardin ili Kızıltepe ilçesi, Diyarbakır, Batman ilinin ilçe ve köyleri gibi yerleşim yerlerinde kurulmuşlardır.”*²¹⁸

Şark Medreseleri, bölgede yaşanan dini toplumsal olaylar ile ilgili araştırmaların odağında bulunmaktadır. Bizlerde mevlit ile ilgili araştırmamızda, medreselerin mevlit merasimleri ile olan ilişkisine değinme gereği hissettik. Çünkü şehirde etkili olan medreselerin mevlit merasimlerinin düzenlenmesinde olumlu katkılarının olduğu gözlemlenmektedir. İlahiyat gibi dini eğitim kurumlarından farklı olarak medreselerin mevlide yönelik olumlu bakışı dikkat çekicidir. Kitabî dinin kurumsal temsilcileri sayılabilecek din âlimlerinin yetiştirildiği medreselerin mevlide olumlu bakışı; kitabî

²¹⁶ *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM), “Türkiye’de Medreseler ve Din Eğitimi Raporu”, İstanbul 2016.*

²¹⁷ Şengül, Serdar, “*Bilgi, Toplum, İktidar: Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi ile Karşılaşma Sürecinde Doğu Medreseleri*” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye), 2008.

²¹⁸ *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM), 2016.*

din ve popüler din kıskacında sıkışmış mevlit profilinden ziyade üzerinde uzlaşılan bir mevlit profiline dönüştüğü söylenilebilir.

Diyarbakır'da etkili olan ve günümüzde faaliyet yürüten bazı medreseler şunlardır: Haznevi tarikatına bağlı olan Şeyh Muhammed Emin el-Hayderi Medresesi, Mustazaflar Cemiyeti'ne yakınlığı ile bilinen ve Türkiye'nin birçok şehrinde şubeleri bulunan İttihad-ul Ulema Medresesi (Alimler ve Medreseler Birliği), Nakşibendi tarikatına bağlı olan ve Tillo Medreselerinin Diyarbakır'daki şubesi olan Hz. Süleyman Tillo Medresesi, Medrese Alimleri Vakfı'na ait olan Diyarbakır Suffe Medresesi(MEDAV). Bu medreselerin müderrisleri ile mevlit- medrese üzerine mülakatlar gerçekleştirdik.

“Medreselerin mevlit merasimleri üzerindeki etkileri nelerdir?” şeklinde sorduğumuz soruya müderrislerin tamamından; mevlit ve medrese arasında olumlu bir ilişkinin olduğu yönünde cevaplar aldık. İttihad-ul Ulema Genel Başkan Yardımcısı müderris Mehmet Ş., medrese- mevlit ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“Mevlitler, metinsel olarak da törensel olarak da medreseler üzerinden varlığını yürütmektedir. Bölgede yazılan Kürtçe mevlitlerin neredeyse tamamına yakını medrese âlimlerinin kaleminden çıkmıştır. Şark medreselerinin çoğunda Kur'an dersinden hemen sonra mevlit dersleri verilir. Medrese de belli aralıklarla mevlitler düzenleriz. Öğrencilerimiz medreselerden mevlit icrasını öğrenirler. Ayrıca hocalarımız ve öğrencilerimiz dışarıda verilen mevlitleri de yönetirler.”

Mülakat gerçekleştirdiğimiz Tillo Medresesi müderrislerinden Mehmet Emin B. ise mevlit- medrese ilişkisini şöyle ifade etmektedir:

“Medrese âlimleri ve müderrisleri mevlitlere olumlu bakmaktadırlar. Bizler her perşembe günü ikindi namazından sonra medresede öğrencilerimizle mevlit icra ederiz. Çünkü istiyoruz ki Hz. Peygamber'in örneği hep canlı tutulsun ve onun sünneti hep hatırdan kalsın. Bunu sağlayan güzel unsurlardan biri de mevlittir. Bizler burada mevlit metinlerini öğrencilerimize ezberletiyoruz.”

Mülakat gerçekleştirdiğimiz müderrislerin tamamı mevlidin bidat olarak görülmesinin yanlış olduğuna dikkat çekmektedirler. Mevlidin genel anlamda dini naslarla çelişmediğini hatta uyduğuna ifade etmektedirler. Müderris Sait G. mevlidin bidat olduğu iddialarına şöyle cevap vermektedir: “Bidat, dini naslara aykırı olma

durumudur. Hz. Peygamber'in hatırlatıldığı, O'na salavatların getirildiği, Kur'an okuma ve dini hakikatleri açıklama fırsatı bulduğumuz mevlitlerin bidat olması söz konusu olamaz.” Müderrislerden Mehmet A. ise “Mevlitlerin içeriğinde dinde olmayan bazı rivayetler olsa da genel anlamda Hz. Peygamberi öven güzel şiirlerdir mevlit. Bu konudaki tartışmaların sonlanması için mevlitleri sahih olmayan rivayetlerden ayıklamak gerekir.” şeklinde durumu ifade etmektedir.

Bölgede halk arasında yaygın olarak okutulan Kürtçe mevlitlerden Hayderi Mevlidi'ni yazan Şeyh Muhammed Emin el- Hayderi'ye ait olan medresenin müderrislerinden Cuma A. ise mevlitlerin haram eğlencelere ve faydasız ortamlara bir alternatif sunması açısından önemli olduğunu belirtti. Cuma A., durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Hayderi Mevlidi’ yazarı olan mürşidimiz Şeyh Muhammed Emin el-Hayderi 22 Mayıs 2003’te vefat etti. Mevlit yazma hikâyesi şöyledir: İnsanların akşamları bir araya gelip dedikodu yaptıklarını, faydasız muhabbetlere girdiklerini, bölgede meşhur olan uygunsuz şarkılar okuduklarını gören Şeyhimiz; onları hem bu yanlışlardan uzak tutmak adına ve hem de Hz. Peygamber sevgisini aşılama adına şiirsel bir tarzda mevlit yazmıştır. Yakınlarına ve diğer insanlara bunu ezberleyip ortamlarda okuyun çünkü muhabbetlerinizin gündemine layık olan ancak Hz. Peygamber’dir derdi.”

Genel olarak medreseler ve mevlitler arasında olumlu bir etkileşimin olduğu görülmektedir. Bölgede mevlitler, metinsel ve törensel anlamda medreseler üzerinden varlık göstermektedirler. Medreselerden mevlit derslerinin verilmesi ve burada yetişen hocaların bölgeye dağılması mevlit okumayı artırmaktadır.

3. 5. 3. Dini Gruplar Bağlamında Mevlit Merasimleri

Doğal dini gruplar için, “üyeleri kandaşlık, komşuluk, arkadaşlık gibi tabii bağlarla birbirine bağlı ama aynı zamana dini bağları da olan aile, klan kabile, köy, çeşitli mahalli birlikler hatta devlet türü ilkel toplumlara özgü sosyal birimlerdir.”²¹⁹ şeklinde tanımlamalar yapılmaktadır. Ancak ülkemizde dini grup denildiği vakit daha çok akla gelen; sırf dini gruplardır. Üyeleri arasındaki bağın sadece “din kardeşliği” bağına dayalı olan dini gruplara sırf dini gruplar denilmektedir. Sırf dini gruplarda,

²¹⁹ Kurt, 2014, age, s.147.

üyeleri birbirine bağlayan manevi bağlar; tabii olan organik bağlardan daha güçlüdür.²²⁰ Tarikatlar, cemaatler, mezhepler ve yeni dini hareketler sırf dini gruplardandır.

Kitle, kelime olarak “*bir yerde toplanmış, bir araya gelmiş insan topluluğu, kütle.*”²²¹ şeklinde ifade edilmektedir. Kitle sosyolojisi ve psikolojisi üzerine farklı kuramlar geliştirilmiştir. Kitleler üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınan Fransız antropolog ve sosyolog Gustave Le Bon’un kitle kuramı; insanın tek başına kaldığı durumlardaki karakteri ile kitle içerisinde iken göstermiş olduğu karakterin birbirinden farklı olduğuna yöneliktir. Kitlenin karakteri, kitleyi oluşturan bireylerin karakterinin aritmetik ortalamasından farklıdır.²²² Yani kitlelerin bireylerin karakterini yansıtmadığını, onlara farklı karakterler kazandırdığını ifade etmektedir.

Kitleler, bireyin bilinçli varoluşlarını kitle içerisinde bulundukları zamanlarda ortadan kaldırır. Bunun sebebi olarak; kitle psikolojisinin insandaki içgüdüleri ve duyguları serbest bırakması, kitlede kendisini gösteren duyguların ve düşüncelerin bulaşıcı olması ve insanların kitle içinde iken telkine açık olması gösterilmektedir. Bundan dolayı birey kitle içerisinde iken kendi iradesini bir kenara bırakarak kolektif iradeye teslim olur.²²³

Yapılan araştırmalarda dini grupların kitleleri yönlendirmede etkili olduğu bilinmektedir. Özellikle dini gruplardan tarikatlar ve cemaatler popüler dini inanışlar üzerinde güçlü bir şekilde etki göstermektedirler. “Halk tasavvufu” olgusuyla yayılan tarikatlar zaman içerisinde popüler dindarlığı temsil eden kurumlar olarak görülmeye başlanmıştır. Bu etkiyle, kitlelerin dini inanç ve davranışlarını şekillendirmişlerdir.²²⁴ Dini grupların etki alanları ve gücü çoğu kez hitap ettikleri kitle ile ölçülmektedir. Büyük kitlelere etki eden dini yapılar, toplumsal etkilerini bu gerçeklik üzerinden devam ettirirler. Yapılan çalışmalar ve faaliyetlerde dini grubun böyle bir çabası ve endişesi söz konusu olmasa bile genelde yapılan sosyolojik değerlendirmeler bu yönde olmaktadır.

²²⁰ Günay, 2017, age, s.276.

²²¹ <https://sozluk.gov.tr/> (23.05.2021).

²²² Le Bon, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, (1.baskı), Tutku Yayınevi, Ankara 2014, s.24.

²²³ Aytaç, Ahmet Murat, *Kitlelerin Ruhu; Sosyal ve Siyasal Kuramda Kitle Tahayyülleri*, Dipnot Yayınları, Ankara 2011, s. 128-129.

²²⁴ Arslan, 2004, age, s.s.258-259.

Dini grupların varlık gösterdiği ve doğal bir seyirde yeni üyeler kazandığı dini merasimlerden biri de mevlittir. Gerek ilk ortaya çıktığı dönemlerde kutlanan resmi formuyla ve gerek günümüzde cemaatler eliyle kutlanan şekliyle; mevlit merasimlerinin siyasi bir yönü ve gerçekliği her zaman var olagelmıştır.

Diyarbakır ili, mevlit merasimleri açısından büyük kitlelere hitap eden yönüyle ve bu merasimlerin meydanlarda oluşturduğu etki ile dikkat çekmiştir. Yaptığımız araştırmalarda ve kamuoyunda bilinen gerçekliğiyle; Diyarbakır, son yıllarda ülkemizde büyük mevlit organizasyonlarının gerçekleştiği şehirlerdendir. Ayrıca 2000’li yıllardan sonra Diyarbakır’da ortaya çıkan yeni sivil mevlit merasimi buradan diğer şehirlere de yayılmıştır.

Diyarbakır’da halk mevlitlerinin yaygın (avami) örneklerini ortaya koyan birçok dini grup, tarikat ve cemaatler vardır. Evlerde, camilerde, dernek ve vakıf salonlarında kutlanan bu mevlitler genel manada bilinen geleneksel tarzdadır. Mevlidin bu klasik-geleneksel formuna yönelik yapılan farklı çalışmaların varlığı bilinmektedir. Ancak Diyarbakır’da Peygamber Sevdalıları Vakfı tarafından organize edilen ve meydanlarda büyük katılımların sağlandığı sivil mevlit formu üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Ortaya koyduğu tarzla ve büyük katılımların sağlanması yönüyle diğer mevlitlerden farklı yönleri bulunan bu sivil meydan mevlidi sosyolojik açıdan dikkat çekicidir. Şehirde, diğer dini grupların ve cemaatlerin icra ettiği bu tarza benzer mevlitlerin varlığına rastlanılmamıştır. Bu münasebetle tez çalışmamızın özgün kısmını teşkil etmesi için çalışmamızda “Peygamber Sevdalıları” isimli vakfın gerçekleştirdiği sivil mevlide yer verilmiştir. Geleneksel mevlitlerden izler taşıyan, kitabi din ve popüler din arasında uzlaştırmacı bir yönü bulunan ve ritüel olma özelliği bulunan bu yeni sivil mevlit formu “Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi” olarak isimlendirilmektedir.

3. 6. Gelenek ve Modernlik Kısacasında Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi

Geleneksel ve modern dönemi bir arada yaşadığımız, hızlı değişim gösteren bir dünya ile karşı karşıyayız. İnsan ihtiyaçlarının değişmesi, teknolojik ve sanayi alandaki gelişim, şehirleşme hızındaki artış, medya- kitle iletişim araçların artışı ve çeşitlenmesi gibi unsurlar doğrudan bireyi ve toplumu etkilemektedir. İnsanların bu değişimlerden tümüyle memnun olduğuna dair yüzeysel yorumlamalar yanıltıcı olabilmektedir.

İnsanların, tüm imkânlarla rağmen içi doldurulamayan bir huzursuzluk ve arayış içerisinde oldukları bilinen bir hakikattir.

Daniel Bell'in, "kutsala dönüş" tezinin doğrulandığı bu yeni dönemi; din sosyologları, "büyük uyanış", "dinin yeniden kuruluşu", "yeni dinsel bilinçlilik" gibi adlandırmalar getirmişlerdir. Toplumdaki dini uyanış ve kutsala dönüş arayışı sadece İslam ve diğer ilahi kaynaklı dinlerde değil popüler dini yaklaşımlara da bir canlılık getirmiştir. Kutsala ve dine dönüş küresel ölçekte tezahür etmektedir. Bu dönemde popüler dini inançların iki damardan beslendiği görülmektedir. Bunlar; folk inanışları bünyesinde barındıran geleneksel damar ve yeni imkânları-gelişimleri bünyesinde barındıran modern damardır. Bu yeni karma dönemde popüler dinsel tezahürlere baktığımızda; geleneksel ve (yarı) modern formlar şeklinde varlığını sürdürdüğü ifade edilmektedir.²²⁵

Popüler dini bir uygulama olan mevlit merasimlerinin de bu değişimlerden etkilendiği gözlemlenmektedir. Diyarbakır'da icra edilen ve tezimize konu olan Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi, mevlitlerin yeni geleneksel- modern formuna gösterilebilecek etkili bir örnektir. Merasim icra edilirken mevlitlerin okunması, rituel ve mitolojik unsurların varlığını koruması, mevlitlerin ortaya çıkış amacı olan Hz. Peygamber sevgisi etrafında gelişen coşku ve duygu halini devam ettirmesi gibi boyutlarıyla gelenekseldir. Bununla birlikte, modernliğin etkisiyle ortaya çıkan imkânlardan istifade etme ve merasime yeni uygulamalar katma boyutları ise modern yönünü göstermektedir.

3. 6. 1. Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi'nin Genel Yapısı ve İcrası

Diyarbakır, kadim tarihi ve zengin kültürüyle birçok inanç ve medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Tarihi camileri ve köklü medreselerinin zenginliği, şehirde yetişen din âlimlerinin fazlalığı, Peygamber, sahabe ve evliya kabirlerinin çokluğu, bünyesinde barındırdığı dini grupları ve halk inançları ile gündelik dini hayatın renkli olduğu şehirlerdendir. Bu yönüyle dini duygunun yoğun ve etkili yaşandığı bir yapısı mevcuttur.

²²⁵ Arslan, 2013, age, s.165-168.

Müslümanlara ve İslam dininin kutsallarına yönelik gösterilen korkuyu ifade etme anlamında “İslamofobi” kavramının kullanıldığı bilinmektedir. Yapılan araştırmalarda, dünyanın birçok bölgesinde İslamofobi etkisiyle Müslümanlara yönelik katliamlar, saldırılar, ötekileştirici baskılar, ayrımcılık ve düşmanlıkların gerçekleştirildiği bilinmektedir.²²⁶ İslamofobi etkisiyle Hz. Peygamber’in şahsiyetine yönelik saldırıların yapıldığı da bilinmektedir. Bu saldırılar çoğu kez sözde fikir ve sanat özgürlüğü adı altında yapılmaktadır.

Danimarka’da yayın yapan Jyllands- Posten adlı bir gazetenin de 30 Eylül 2005 tarihinde Hz. Peygamber ile ilgili karikatürler yayınladığı bilinmektedir. “Danimarka karikatür krizi”²²⁷ olarak isimlendirilen bu olay, dünya genelinde Müslümanların büyük tepkilerine neden olmuştur. Bu olaya yönelik birçok ülkede etkili protestolar düzenlenmiştir. Dünya genelinde verilen bu tepkilerin en büyüklerinden biri de 12 Şubat 2006’ da Diyarbakır’da, “Peygamber Sevdalıları Vakfı” tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir tepki mitingi olarak başlayan bu merasimlerde şehrin gündelik dini hayatında önemli bir yeri olan mevlitler okutuldu. Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi; Hz. Peygamber’e yönelik gerçekleştirilen saldırıya tepkinin ve ona olan derin sevginin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. 2006 yılından beri her yıl düzenli bir şekilde yapılan Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi, Koronavirüs salgınından dolayı iki yıldır icra edilememektedir.

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi’ni düzenleyen Peygamber Sevdalıları Vakfı Başkanı Adnan Akgönül ve Başkan Yardımcısı Yahya Oğraş ile konuyla ilgili derinlemesine birer mülakat gerçekleştirdik. Akgönül, Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi’nin doğuş hikâyesini şöyle ifade etmektedir:

“Danimarka’da yüce Peygamberimize yönelik yayınlanan çirkin ve kabul edilemez karikatürler bizi derinden yaralamıştı. Müslüman olmanın verdiği sorumlulukla bir şeyler yapmamız gerektiğine inanıyorduk. Bu konuda endişesi ve hassasiyeti olan arkadaşlarımızla istişareler gerçekleştirdik. Saldırıları en üst perdeden tepkimizi ortaya koymamızın gerekliliğine inanıyorduk. O zamanki ismiyle Mustazaf-Der, günümüzdeki ismiyle ise Mustazaflar Cemiyeti’nin öncülüğünde, şehirdeki İslami oluşum ve derneklerin neredeyse tamamına yakınının güçlü desteğiyle Peygamber Efendimize Saygı Mitingi düzenlendi. 12

²²⁶ Bayraklı, Enes, “Avrupa İslamofobi Raporu (European Islamophobia Report)”, SETA, 2019.

²²⁷ < https://tr.wikipedia.org/wiki/Danimarka_Karikatür_Krizi >(16.04.2021)

Şubat 2006 yılında Diyarbakır İstasyon meydanında düzenlenen bu mitingde ilk defa yüz binlerce insan Hz. Muhammed (sav) aşkıyla ve O'nun savunucusu olma sıfatıyla bir araya getirilmiştir. Diyarbakır'da düzenlenen Kutlu Doğum etkinliği, dünyanın en kalabalık Kutlu Doğumu olarak tarihe geçti. Hz. Peygamber'in şahsiyetine yönelik çirkin saldırılara gösterilebilecek en güzel tepkinin; O'nun yüce ahlakını tüm insanlığa tanıtmak olacağını düşündük. "Her Müslüman Peygamber Sevdalıdır" düşüncesiyle herhangi bir İslami cemaat, cemiyet, dernek ve gruba bağlı olma durumu gözetilmeden 2009 yılında İslamî Sivil Toplum Kuruluşları bir araya gelerek "Peygamber Sevdalıları" adı altında bir oluşuma (platform) gidildi. Böylelikle Hz. Peygamber'e gösterilen yoğun sevginin ifadesi olan bu etkinlikleri gelenekselleştirmek istedik. Daha sonra vakıf özelliği kazanan platformun şemsiyesi altında Peygamber âşıklarını bir araya getirme, Efendimizi anma; anlama ve anlatma gayesiyle Kutlu Doğum etkinlikleri düzenleme ve Peygamber Efendimizi tanıtmaya amacıyla yapılacak birçok program ve etkinlik kararları alınarak bu kutlu yola devam edildi. Zamanın şartlarına ve büyüyen yapısına uygun olarak vakıflaşma sürecine gidildi. Kasım 2018 tarihinden itibaren artık Peygamber Sevdalıları çalışma ve hizmetlerini vakıf bünyesinde gerçekleştirmektedir."

Ortaya çıkış hikâyesi bir tepki nedeniyle olsa da Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'ni; süreç içerisinde ulaştığı pozisyonu, uygulamaları, içeriği, işlenişi ve verdiği mesajlar itibari ile Hz. Peygamber sevgisi etrafında tekrardan "dine dönüş" ve yeni bir "dini ihya hareketi" olarak değerlendirmek mümkündür. Mevrit merasimde her yıl düzenli bir şekilde yeni bir tema ile sunulan "mevrit bildirisi" Müslümanların bireysel ve toplumsal problemlerine sunulan bir "çözüm manifestosu" mahiyetindedir. "Ümmet" ve "vahdet" vurgusu ile dini ihya hareketlerinin tarzıyla uyumludur.

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi çeşitli isimlerle anılmıştır. Vakıf yetkililerinin verdiği bilgilere göre, "Peygamber'e Saygı Mitingi" ismiyle başlayan merasimler süreç içinde farklı isimlendirmelere gidilmiştir. "Diyarbakır Kutlu Doğum Mevlidi", "Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi" gibi isimler de kullanılmıştır. Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nin kutlanma tarihi ile ilgili olarak sorduğumuz soruya vakfın Başkan Yardımcısı Yahya Oğraş şu cevabı vermiştir:

"Esasında Danimarka'da yaşanan karikatür krizi üzerine çıkan bu hayırlı mevrit merasimini, Peygamber Efendimizin miladi doğumu olan Nisan ayına her yıl kutlama şartıyla sabitledik. Yani her yıl Nisan ayında sadece Diyarbakır'da değil ülkenin tamamına yakınında; illerde, ilçelerde, köylerde ve mahallelerde Mevlid-i Nebi merasimlerini düzenlemekteyiz. Diyarbakır Mevlidi Nebi Merasimi bu hayırlı etkinliğin ilk çıkış örneği oldu. Diyarbakır ili birlikte Batman ve İstanbul mevrit merasimlerimiz en çok öne çıkan programlarımızdandır. Nisan ayının

dışında, Hz. Peygamber'in hicri doğumu olarak kabul edilen Rebiyülevvel ayında kutlanan "Mevlit Kandili" denilen kutlamalarda da vakıf olarak çeşitli programlar düzenlemekteyiz."

2016 yılında ülkemizde gerçekleşen 15 Temmuz darbe girişiminin ardından "Kutlu Doğum" ismi etrafında bazı tartışmaların yaşandığı bilinmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere birçok tarikatların ve cemaatlerin de kutladığı kutlu doğum etkinlikleri etrafında farklı siyasi tartışmalar yaşandı. Bunun üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı 18 Mayıs 2017 tarihinde Kutlu Doğum Haftası'nın adını "Siret Haftası" olarak değiştirmiştir. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, tartışmalara şu ifadelerle cevap vermiştir:

*"Kutlu Doğum Haftası'nın asrın fitnesi FETÖ ile irtibatlandırılmasının başta diyanet ve ilahiyat camiası olmak üzere milleti derinden yaralamıştır. Akıl, vicdan ve izan dışı bu iddia aynı zamanda tarihi gerçeklere de aykırıdır. Bu hafta, asırlardır 12 Rebiulevvel'de idrak edilen Mevlit Kandili'nin bir alternatifi değil Hz. Peygamberin sireti, sünneti ve evrensel mesajını anlamak ve hayata geçirmek gayesiyle uygulamaya konulmuş ilmi ve kültürel faaliyetler bütünüdür. Kutlu Doğum Haftası, O'nun (Hz. Muhammed) sünneti, sireti, yüksek ahlaki ve evrensel mesajının ilmi etkinliklerle anlatıldığı bir Siret Haftası'na dönüştürülerek, şimdye kadar olduğu gibi bundan sonra da 14-20 Nisan tarihleri arasında icrasına devam edilmelidir."*²²⁸

Bu tartışmalardan sonra Peygamber Sevdalıları Vakfı da isimlendirmede değişikliğe gitmiştir. Adnan Akgönül, konu ile ilgili olarak açıklamaları ile süreci şöyle özetlemektedir:

"Hz. Peygamber'in doğumunun kutlandığı bu mümtaz etkinliklerin siyasi tartışmalara alet edilmesi bizi üzmektedir. Etkinliklerin, bu tartışmaların gölgesinde kalmaması adına, daha önce Kutlu Doğum olarak isimlendirilen Nisan etkinliklerine "Hz. Peygamberi (sav) Anlama ve Sünnetini Yaşama Etkinlikleri" ismini verdik. Ancak Hz. Peygamber'in hicri takvime göre kutlanan doğum kutlamalarına ise "Mevlid-i Nebi Etkinlikleri" adını verdik."

Yüz binlerce insanın katılımıyla gerçekleştirildiği ifade edilen Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi, topladığı kitlelerle dikkatleri üzerine çekmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı da dahil olmak üzere Türkiye'de düzenlenen diğer mevlit merasimlerinde bu denli büyük kalabalıkların bir araya getirilemediği görülmektedir. Vakıf yetkililerine

²²⁸ <<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/diyanet-isleri-baskani-gormez-kutlu-dogum-haftasi-siret-haftasina-donusturulmeli-/820998>> (20.05.2021).

yönelik hazırladığımız mülakat sorularında, büyük kalabalıkları nasıl bir araya getirebildikleri sorulmuştur. Adnan Akgönül konuyu şöyle açıkladı:

“Öncelikle belirtmek gerekir ki; Diyarbakır halkının geçmişten beri Hz. Peygamber’e olan sevgisi bilinmektedir. Bu kalabalıklar, Allah’ın yardımı ve halkın Hz. Peygamber’e olan derin sevgisi ile toplanmaktadır. Vakıf olarak bizler de elimizden gelen çabayı ortaya koymaktayız. Yaşlısıyla-genciyle, kadınıyla-erkeğiyle, esnafıyla- işçisiyle, öğretmeniyle- öğrencisiyle herkes aylar öncesinden büyük bir çaba ortaya koymaktadır. Adeta bir seferberlik ruhuyla hareket eden şehir halkı tüm caddeleri ve sokakları afişlerle donatmaktadır. Şehrin merkez ve ilçelerindeki tüm evlere, işyerlerine davetiyeler gönderilmektedir. Bazı yıllar, Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili hazırlanan siyer kitapları ve ilahi- mevlit içerikli cd’ler de evlere dağıtılmaktadır. Şehrin âlimleri, kanaat önderleri, mülki- idari amirleri, sivil toplum kuruluşları, vakıf, cemaat ve tarikatların ileri gelen şahsiyetleri, cami imamı vb. şahsiyetleri davet etmek üzere ziyaret ekipleri oluşturulmaktadır. Şehrin camilerine afişler asılıp cami cemaatleri mevlide davet edilmektedir. Şehirde bu hayırlı etkinliği duymayan kalmasın diye günler öncesinden anons araçlarıyla mevlit ve ilahi dinletisi yapılarak caddelerde, sokaklarda arabalarla tur attırılır. Sosyal medyada tanıtım grafikleri ve videoları paylaşılır. Çeşitli televizyon ve radyolara programın daveti için reklamlar verilir. Daha sayamadığım birçok hazırlıklar haftalarca sürer. Bu kalabalıklar; on bini aşkın kadın ve erkek görevliler ile mevlidin bitimine kadar yapılan hummalı bir çalışmanın eseridir diyebiliriz.”

Vakıf yetkililerinin ve katılımcıların ifadelerine göre çok yönlü bir organizasyonun gerçekleştirildiği görülmektedir. Genel olarak halkın her kesiminden insanların Hz. Peygamber’e olan sevginin bir tezahürü olarak katıldıkları bu dev organizasyonu; bir cemaatin sahip olduğu üye sayısı ile açıklamak mümkün değildir. Merasimi düzenleyen vakıf yetkililerinin de Hz. Peygamber sevgisiyle tezahür eden bu kalabalıkların sadece “bir cemaatin veya dini grubun katıldığı bir etkinlik” olarak görülmemesi gerektiği konusunda hassas oldukları gözlemlenmiştir. Ancak böylesine büyük bir organizasyonun koordine edilmesinin birbiriyle irtibatlı bireylerin ve dini bir grubun öncülüğünde yapılabileceğini de belirtmek gerekir. Mevlid-i Nebi etkinliğinin gerçekleştiği alanda herhangi bir dini grubun bayraklarının veya flamalarının asılmaması bu hassasiyetin dışı vurumu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca her Müslüman’ın aidiyet hissedebileceği “Peygamber Sevdalıları” gibi genel bir isimlendirilmenin verilmesi de dikkat çekicidir.

Şehirde yaşayan biri olarak Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi’ne birçok kez katılım sağladık. Gerek araştırma esnasında gerek öncesinden edinilen gözlemlerden,

vakıf yetkilileri ile katılımcıların bizlere sunduğu malumatlardan yola çıkarak bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nin, icra yönüyle geleneksel mevlitlerin taşıdığı birçok uygulamayı ve ritüeli bünyesinde barındırdığı gözlemlenmektedir. Programa Kur'an-ı Kerim tilaveti ile başlanması, ardından sesi ve nağmesi güzel mevlithanların mevlit okuması, mevlit okunduğu esnada halkta görülen coşku ve cezbe halini yansıtması, “merhaba” bahrinde insanların ayağa kalkması, zikir ve ilahi halkalarının oluşturulması, duaların ve dini nasihatlerin yapılması, mevlit ikramlarının dağıtılması, yakınları bir araya getiren sosyalleşme yönünün olması, mevlitte düzenlenen kermeslerle fakirler için sosyal yardımlaşma yönünün olması gibi birçok yönleriyle geleneksel mevlitlere benzerlik göstermektedir.

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nin geleneksel mevlitlerden ayrılan bazı yönleri de vardır. Bunlar daha çok şekilsel ve amaçsal farklılıklardır. Vakfın Başkan Yardımcısı Yahya Oğraş, “Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi ile geleneksel mevlitler arasında ne gibi farklar vardır?” sorusuna şu şekilde cevap vermektedir:

“Geleneksel mevlitlere göre katılımcıların dini bilincinin daha gelişkin olduğu söylenilebilir. Yani Mevlid-i Nebi merasimine katılan biri Hz. Peygamberi anma ve onun sünnetini hatırlama için geldiğinin farkındadır. Ayrıca mevlit programımızda İslam dininin ruhuna aykırı olan uygulamalara yer verilmemektedir. bidat veya hurafe sayılabilecek söz ve davranışların sergilenmesine olabildiğince engel olmaya çalışıyoruz. Geleneksel mevlitlerden farklı olarak, adet ve geleneklerden ziyade bu mevlitlerin İslam dininin özüne ve uygulamalarına daha yakın olduğunu düşünüyorum.”

Katılımcılar etkinlikte okunan mevlidi daha iyi anladıklarını ifade etmektedirler. (KK:17, KK:20, KK:78) Bu mevlit merasimlerine daha çok sayıda kişinin katılması katılımcılarda daha büyük bir coşku halini oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bir katılımcı konu ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “*Kalabalığın hep birlikte tekbir ve salavat getirmesi bana Hac'daki coşkuyu hatırlattı.*” (KK:56) Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nin geleneksel mevlitlere göre genel anlamda kitabi dinin söylem ve uygulamalarına daha yakın olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca Vakıf Başkanı Adnan Akgönül'ün “programlarda okutulan mevlitlere” yönelik sorulan soruya cevaben verdiği ifadeler şu şekildedir:

“Diyarbakır'da ve Kürt nüfusunun yoğun olduğu illerde Kürtçe mevlitleri tercih ediyoruz. Batıdaki bazı şehirlerde sadece Süleyman Çelebinin Vesiletü'n Necat adlı Türkçe mevlidini

okutuyoruz. Karma nüfusun olduğu şehirlerde ise hem Türkçe ve hem de Kürtçe mevlitleri beraber okutuyoruz. Amacımız insanların dinlediği mevlitten anlamasıdır. Mevlithanlardan özellikle dini naslara aykırı olarak yorumlanabilecek bazı kısımların okumamalarını ricada bulunuyoruz. Onun için Kürtçe mevlitlerden bu hassasiyetimize uygun olan Ezdari Mevlidi'ni tercih ediyoruz. Ezdari Mevlidi, dil açısından daha anlaşılabilir bir mevlit olmakla birlikte mana itibari ile de hurafe sayılabilecek içerikleri barındırmamaktadır.”

Mevlit merasiminin icrası ve program akışı genellikle şu şekildedir:

- Kur'an-ı Kerim tilaveti.
- Açılış ve Selamlama Konuşmaları. Çeşitli ülkelerden gelen İslami cemaatlerin yetkilileri, din âlimleri ve kanaat önderleri takdim edilmektedir.
- Mevlit okunması. Mevlit okuma, birden fazla mevlithanın her biri ayrı bölümler okumak suretiyle icra edilmektedir.
- Arapça, Türkçe, Kürtçe, Zazaca ilahilerin okunması. İlahiler programın çeşitli zamanlarına dağıtılarak okunmaktadır. Bu durum program boyunca coşkunun devam etmesini sağlamaktadır.
- Yılın mevlit teması ile ilgili “mevlit bildirisinin” okunması.
- Hatiplerin Türkçe ve Kürtçe konuşmaları. Bu konuşmalar, Hz. Peygamber'in ahlakı ve sünnetinin tanıtılmasına yönelik dini nasihatler şeklindedir.
- Dua ile kapanış.

Mevlit programında ara geçişlerde bol bol tekbirlerin ve salavatların getirildiği görülmektedir. Bu durumun mevlide yönelik coşkuyu artırdığı gözlemlenmektedir. Mevlit merasiminin genel olarak öğle namazının ardından başlayıp yaklaşık olarak üç saat civarı sürdüğü görülmektedir. Ancak halkın sabahın erken saatlerinden alana akın ettikleri görülmektedir. Mevlit, mekân olarak şehrin en büyük parkı konumunda olan Nevruz Parkı'nda icra edilmektedir. Bu meydanın kurulu konuşma sahnesinin ve platformunun oluşu ayrıca miting alanına ve geniş gölgeliklere sahip oluşundan dolayı tercih edilmektedir. Vakıf üyelerinin gönüllü ve ücretsiz bir şekilde halkı mevlit alanına taşıdıkları gözlemlenmektedir. Şehrin önemli kavşaklarında “mevlit araç durakları” kurulmaktadır. Halktan kişilerde kendi araçları ile gönüllü bir şekilde servis yapmaktadırlar.

3. 6. 2. Mevrit Merasimlerinin Kurumsallaşması ve Peygamber Sevdalıları Vakfı

Hız. Peygamber sevgisi üzerinden ortaya çıkan mevrit merasimlerinin tarihi süreç içerisinde kurumsal bir hüviyete büründüğü bilinmektedir. Cumhuriyetin kurulmasından önce, ülkemizde devlet eliyle icra edilen resmi mevritler kurumsallaşmanın bir yönünü göstermektedir. Ayrıca Osmanlı toplumunda, Hız. Peygambere yönelik sevginin gösterilmesinde öncülük eden önemli araçlardan biri de vakıflar olmuştur. Bu dönemde şehirlerde yaygın bir şekilde görülen vakıfların bir kısmı bizzat mevrit vakıfları olarak anılmıştır.

Mevrit vakıfları her yıl belli sayıda mevrit verme ve halka yemek dağıtmakla sorumlu tutulmuşlardır. Halkın Hız. Peygamber'e duyduğu derin sevgi; ölümlerinden sonra da vakıflar üzerinden ebedileştirilmek istenmiştir. Devletin ileri gelenleri ve halktan zengin kimselerin yanında ulemanın da bu mevrit vakıflarının yaygınlaşmasına destek oldukları görülmektedir. Osmanlı döneminin tanınmış Şeyhülislamlarından Hoca Sadeddin Efendi bunlardan biridir. 1568 yılında vakfettiği evinin gelirleriyle Mevrit Kandili'nde mevrit okutmaya birlikte fakirlere yemek dağıtılmasını şart koşturmuştur. Mevrit vakıflarının mevritler için harcadıkları paraların kayıtlı olduğu defterler günümüze kadar ulaşmıştır.²²⁹

Vakıflara ait tarihi vesikalar araştırıldığında bu amaçla kurulan birçok mevrit vakfının olduğu görülmektedir. Hayırseverlerin belli bir sermaye ile kurdukları mevrit vakıfları, anaparayı işleterek elde edilen gelirlerle mevritler düzenlemişlerdir.

“Konunun daha iyi anlaşılması bakımından mevrit okutmak amacıyla kurulmuş bir vakfın vakfiyesinin içeriğini özetlemek faydalı olacaktır. Bursa'da ikamet eden Cizyedâr-zâde Hacı Hüseyin Ağa, 3 Haziran 1782 tarihinde bin kuruş sermayeyle bir mevrit vakfı kurmuştur. Hüseyin Ağa, söz konusu paranın yıllık yüzde onla işletilerek senelik elde edilecek yüz kuruş kârla Hisar dâhilinde yer alan Nakşibendî Zaviyesi'nde her yıl beş kere mevrit ve her birinin akabinde Kur'an-ı Kerim'in yüzünden tilâvet edilmesi şartıyla birer hatim okunmasını şart koşturmuştur. Ayrıca okunacak mevrit ve hatimlerin sevaplarının kimlere bağışlanacağını da ayrıntılı bir şekilde şartlar arasında tescil ettirmiştir. Vakfiyeye göre Hüseyin Ağa, ilk okunan mevrit ve hatmin sevabını öncelikle Hız. Peygamber (sav)'in, sonra babası merhum Hacı Süleyman Ağa'nın ruhuna, ikincisinin sevabını Hız. Peygamber (sav)'den sonra annesi merhûme Emetullah Hatun'un ruhuna, üçüncüsünün sevabını yine Peygamber Efendimizden

²²⁹ Karataş, Ali İhsan, “Osmanlı Toplumunda Hız. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevrit Vakıfları”, *İstem Dergisi*, 2008/ (11), s.s. 47-77.

sonra hanımı merhume Zeyneb Hanım'ın ruhuna, dördüncüsünün sevabını Resûlullah'dan sonra oğlu merhum Hacı Mahmud Efendi'nin ruhuna ve son olarak beşincisinin sevabını yine Hz. Peygamber (sav)'den sonra kızı merhûme Emetullâh Hanım'ın ruhuna hediye etmiştir.”²³⁰

Günümüzde de bahsedilen mevlit vakıflarına örneklik teşkil edebilecek tarzda bazı vakıfların varlığı söz konusudur. Mevlit merasimlerinin yeni sivil formunu yansıtan ve tezimizin konularından olan Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi de buna benzer bir mevlit vakfı tarafından icra edilmektedir. Adına Peygamber Sevdalıları Vakfı denilen bu vakıf; mevlit ile birlikte Hz. Peygamber'in tanıtımı ve sevgisinin yayılması amacıyla birçok farklı etkinlikler icra etmektedir. Vakfın deklarasiyle bu çalışmalar, Hz. Peygamber'in sevgisi ve sünnetine bağlılığı etrafında “dine dönüş” ve “ihya hareketi” çabası olarak ifade edilmektedir.

Arapça kökenli bir kelime olan ihya, yeniden canlandırma ve diriltme anlamlarına gelmektedir. Ayrıca yeni bir güç, umut, güçlendirme ve çok iyi bir duruma getirme manalarında da kullanılmaktadır.²³¹ Dinin temel metinlerine bağlı kalma, dinin özüne veya ilk dönemki haline dönme çabasında olan inanç sistemlerine ve oluşumlarına da ihya hareketi denilmektedir.²³²

Popüler dini inanışların farklı bir şekli olan “dine dönüş” hareketleri, gelenek ve modernlik arasında senktretik bir karakterde, modern form ve içeriklerle karşımıza çıkmaktadırlar. Bu yapıları farklı kılan yönlerden biri “problem çözücü” vurgularıdır.²³³ İslami ihya hareketlerinde ön plana çıkan temalar; ümmet- vahdet vurgusu, cehaletle mücadele, İslam dininin; iç ve dış tahrifata karşı muhafazası, Müslümanların harici ve dâhili düşmanlarına karşı mücadele verilmesi, İslami kurtuluş projeleri gibi argümanlardır.

Peygamber Sevdalıları Vakfı'nın çalışmaları, kamuoyuna yansıyan kurumsal demeçleri, vakıf yetkililerinin beyanatları incelendiğinde “mevlit projesi”; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber sevgisi etrafında Müslümanların dine yeniden dönüşlerinin sağlanması çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Zira vakfın resmi internet

²³⁰ Karataş, Ali İhsan, 2008, agm s.57.

²³¹ <https://sozluk.gov.tr/> (23.05.2021)

²³² Öz, Satılmış, “Dini Bir Olgu olarak Dini İhya Hareketlerinin Temelleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/14 (1), s.s.187-213.

²³³ Arslan, 2013, age, s.171.

sitesinde “Misyonumuz” başlığıyla verilen beyanatlar dini bir ihya hareketinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. “Misyonumuz” başlığında verilen şu ifadeler dini ihya hareketi vurgusu yapması açısından dikkat çekicidir: ²³⁴

“And olsun! Allah’ın Resulünde sizin için Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çokça zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”(Ahzab-21) ayet-i kerimenin yönlendirmesiyle O, hayatın her anı ve her alanında Müslümanlara örnek gösterilecek en ideal modeldir. Söz ve davranışlarında tüm insanlığın kurtuluşuna vesile olacak çarelerin bulunduğu, O’nu her yönüyle örnek almakla insanlığın huzur bulacağına inanarak toplumun her kesimini buna davet etmek. O’nun sünnetine tabi olmak ve sünnetine göre yaşamak, dünya ve ahiret saadetini getireceğini her insana idrak etmesini sağlamak.”

Vakıf Başkanı Andan Akgönül’e “vakfın kuruluş amacının ve faaliyetlerinin neler olduğuna” yönelik sorulan soruya verdiği cevap şu şekildedir:

“Bizim öncelikli amacımız asırlardır İslam ile şereflenmiş, İslam’ı hayatının ve kültürünün bir parçası haline getirmiş bu Müslüman toplumun önündeki şeytanın ve dostlarının koyduğu engelleri kaldırmaktır. İnsan ile İslam arasındaki tüm engelleri kaldırmak bizim için büyük ve kutsal bir vazifedir. Vakıf olarak faaliyetlerimiz; Mevlid-i Nebi, Hz. Peygamberi Anlama ve Sünnetini Yaşama etkinliklerinin yanı sıra Peygamber Efendimizi, dinimizi tanıma ve tanıtma adına Salavat Seferberliği, Kasım Ayında “Yolumuzu Aydınlatan Yıldızlar” adıyla sahabe programları, Namaz Buluşmaları, Ödüllü şiir ve makale yarışmaları, Umre Ödüllü O’nu oku, O’nu yaşa Siyer Yarışması, Siyer Mektepleri ve Sohbetleri, Bayramlaşma Etkinlikleri, Kudüs ve Mescid-i Aksa gibi birçok etkinlikler şeklindedir.”

Vakfın resmi sitesinde de yer verilen bu beyanatlar ve faaliyetlerin; Mevlid-i Nebi merasimi etrafında bir araya gelmiş olağan bir vakfın ötesinde boyutlarının olduğu söylenilebilir. Bu durum vakfın, dini bir ihya hareketi karakterinde olduğunu göstermektedir. Vakıf yetkilileri de genel anlamda kendilerini dini ihya hareketi olarak tanımlamaktadırlar.

Katılımcılara yönelik hazırlanan mülakat sorularından biri “Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin kimler tarafından organize edildiğini biliyor musunuz?” şeklindeki sorudur. Katılımcılar arasından bu merasime katılım gösterdiğini ifade eden 76 kişiden 58’i bu soruya cevaben “Peygamber Sevdalıları Vakfı” cevabını vermiştir. 11 kişi “Mustazaflar Cemiyeti”, 5 kişi “HÜDA PAR” şeklinde cevap vermiştir. Merasime

²³⁴ <<http://peygambersevdalilari.com/misyonumuz/>> (26.05.2021).

katılanlardan 2 kişi ise soruyu “bilmiyorum” şeklinde cevaplamıştır. Bu veriler, merasimlere katılım gösterenlerin, merasimi organize eden dini grubun varlığından haberdar oldukları ve bu dini grubun kimler olduğunu bildikleri şeklinde yorumlanabilir.

3. 6. 3. Etki Alanı ve Sosyolojik İşlevleri ile Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi

Diyarbakır Mevlidi, dini duyguyu belirgin bir şekilde yansıtmaları ve toplumsal bütünleşme-sosyalleşme yönüyle şehirde önemli bir etki alanına sahiptir. Siyasi yönetime etkisi ile şehirde siyasi denge unsuru olma özelliğini de barındırır. Kitabı dine yönlendirmesi ve Hz. Peygamber’i tanıtmaları yönleriyle dini propaganda ve tebliğ aracı işlevi de mevcuttur.

3. 6. 3. 1. Dini Duygu Yönü ile Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi

Dini duygu; kutsalın ve ilahi bir kuvvetin varlığından hareketle düşünce, fikir, tasavvur ve uygulamaların insanda oluşturduğu duygu çeşidi şeklinde tanımlanmaktadır. Sevgi, saygı, hayranlık, korku, ümit, aidiyet, sığınma gibi farklı duyguların karışımıyla kendisini gösterir. ²³⁵ Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi’ne katılım sağlayanların önemli bir kısmı merasimin “dini duygu yönünü yansıtmaları” özelliğinden dolayı mevlide katıldığını ifade etmektedir.

Katılımcılara “Merasimde sizi en çok etkileyen ve hoşunuza giden uygulamalar nelerdir?” şeklinde sorulan soruya daha önceden merasime katıldığını söyleyen 76 kişiden 45’i; “mevlit ve ilahilerin okunduğu esnada bizde oluşan tarif edilemez heyecan ve duygular” şeklinde cevaplar vermişlerdir. 14 kişi ise aynı cevabı “tekbirlerin ve salavatların getirildiği anlarda oluşan duygu ve heyecan” şeklinde ifade etmiştir. Genel bir değerlendirme yapıldığında; 76 kişiden toplamda 59 kişinin merasime katılma veya etkilenme sebebi olarak “dini duygu ve heyecan” cevaplarını verdikleri görülmektedir. Geriye kalan 17 kişi ise “mevlitte yapılan dini konuşmalardan ve nasihatlerden etkilenme” şeklinde cevaplar vermektedir.

Merasime icabet eden katılımcıların, merasimin duygu ve etki yönüyle alakalı birçok benzer aktarımları mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekildedir: “*Mevlide katıldığım günlerde manevi yönümün arttığını hissetmekteyim*” (KK:36), “*Mevlitte*

²³⁵ Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, (4.Baskı), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2010, s.110.

anlatılan dini konuların beni İslam'a daha çok yaklaştırdığını ve dini bilincimi artırdığını düşünüyorum.” (KK:14), “Eskiden Nevruz kutlamalarına katılıyordum. Mevlide katıldıktan sonra bunu terk ettim. Aynı alanda yapılan iki etkinliğin arasındaki ciddi farkları gördüm. Mevlit dini ortamın nasıl olması gerektiğini öğretti ve bana İslami bir aidiyet kazandırdı.” (KK:54), “Ailem ve çocuklarımla beraber katılıyorum. Onlarında dini değerlerimizden haberdar olmalarını istiyorum.” (KK:73), “Mevlitte binlerce kişi tarafından öğle namazının birlikte kılındığını görmek beni çok etkiledi. O gün namaza başlama kararı aldım.” (KK:25)

Diyarbakır İl Vaizlerinden Din Görevlisi Hüseyin İ.: *“Mevlid-i Nebi merasiminin en büyük kazanımı bence; halka Hz. Peygamber sevgisi ve ahlakı üzerinden aidiyet kazandırmasıdır.”* şeklinde verdiği cevapta merasimin, halkta dini aidiyet oluşturma yönüne vurgu yapmaktadır. Katılımcıların verdiği cevaplardan genel olarak Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nin; Diyarbakır halkında dindarlığı artırıcı bir yönünün olduğu ve aidiyet kazandırma vurgusunu başarabildiği söylenilebilir. Ayrıca dini duyguyu harekete geçirici etkisi, dini değerleri muhafaza etme ve nesillere aktarma yönünün olduğu söylenilebilir.

3. 6. 3. 2. Toplumsal Bütünleşmeyi Sağlama Yönü ile Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi

Bir toplumun farklı unsurları arasında kaynaşmayı, sosyalleşmeyi ve toplumsal bütünleşmeyi sağlayan öğelerin oluşu; toplum huzurunun sağlanmasında etkili olduğu bilinmektedir. Diyarbakır gibi bünyesinde çeşitli farklı siyasi yönelimleri birlikte taşıyan şehirlerin, toplumsal bütünleştirici öğelere ihtiyacı daha fazladır.

Konu ile ilgili mülakat gerçekleştirdiğimiz din görevlisi Muhammed Emin K.: *“Gerek Diyanet tarafından gerçekleştirilen ve gerek dini cemaatlerin düzenlediği mevlitler; Hz. Peygamber'in ahlakı çerçevesinde toplumsal birliktelik ve bütünlüğü sağlamaktadır.”* İfadeleriyle, mevlidin toplumsal bütünlüğü sağladığı yönünde cevap vermektedir. Yine din görevlilerinden Servet K. ise konuyu şu şekilde ifade etmektedir:

“Hz. Peygamber'e duyulan büyük sevginin gösterilmesi ve yüce ahlakını öğrenme çabasının olduğu bu mevlitler, toplumun manevi harcı durumundadır. Çünkü her fikirden, mezhepten, siyasi düşünceden, etnik kimlikten insanları bir araya getirebilecek şehirde başka bir merasim hemen hemen yoktur. Bu minvalde yapılacak ve toplumsal dayanışmaya, sosyalleşmeye ve bütünleşmeye katkı sunacak her etkinliğin desteklenmesi gerekmektedir.”

Vakfın Başkan Yardımcısı Yahya Oğraş, mevlit merasiminin toplumda sosyalleşme ve bütünleşme aracı olduğuna yönelik konu ile ilgili olarak şu ifadelerle yer vermektedir:

“Mevlit günü halk; aile, akraba ve yakınları ile birlikte alana akın etmektedirler. Program başlamadan önce, ağaçlıklarda ve piknik alanlarda sohbet etme fırsatı buluyorlar. Beraberlerinde getirdikleri yemeklerden birbirlerine ve çevredekilere ikram ediyorlar. Hatta mevlit merasiminde tanışan ve dostluk kuran nice insanların varlığını biliyoruz. Hz. Peygamber sevgisinin inşa ettiği ortak aidiyet duygusu; insanlar arasında sevgi ve merhamet bağlarını oluşturuyor. İnsanların tanışması ve kaynaşması birbirlerinin farklı düşüncelerine tahammül etme kazanımını sağlamaktadır.”

Katılımcıların, din görevlilerinin ve vakıf yetkililerinin verdiği malumatlardan, Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nin şehirde oluşturduğu atmosfer; toplumsal bütünleşmeye katkı sağladığı yönündedir. Mülakat gerçekleştirdiğimiz katılımcıların geneli mevlidin toplumsal bütünleşmeyi ve sosyalleşmeyi sağladığını vurgulamaktadırlar. Farklı düşüncelere sahip bireyleri Hz. Peygamber sevgisi etrafında bir araya getirmesi yönüyle öne çıkan Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi toplumsal bütünleşme ve toplumsal uzlaşmayı ortaya koymada önemli bir araç olarak görülmektedir.

3. 6. 3. 3. Siyasi Yönetime Etkisi Açısından Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi ile ilgili bazı siyasi tartışmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu tartışmaların bir kısmı mevlidi düzenleyen Peygamber Sevdalıları Vakfı'nın cemaat irtibatı veya siyasi ilişkileri üzerinedir. Vakfın kimi çevrelerce, şehirde siyasi etkinliği olan Mustazaflar Cemiyeti veya İslami söylemleriyle ön plana çıkan ve siyasi bir parti olan Hür Dava Partisi (HÜDA-PAR) ile irtibatlandırıldığı görülmektedir. Bu tartışmalar üzerine soru sorduğumuz vakıf yöneticilerinden konu ile ilgili bazı cevaplar alınmıştır. Adnan Akgönül, şu ifadelerle duruma açıklık getirmektedir:

“Hz. Peygamber sevgisi etrafında gelişen ve O'nun yüce ahlakının topluma kazandırılması amacıyla icra edilen mevlit merasimlerinin, farklı niyetlerle ve siyasi tartışmalarla manipüle edilmesini çok doğru bulmuyoruz. Elbette bölgede bahsedilen İslami cemaatlerin etkin çalışmaları ve belirgin bir tabanı söz konusudur. Bu münasebetle şehirde faaliyet gösteren İslami sivil toplum kuruluşlarının veya vakıfların bölgedeki etkin İslami cemaatlerle taban ve anlayış üzerinden doğal bir münasebeti söz konusu olabilir. Hayırlı çalışmalarda ortak

faaliyetler yürütülebilir. Gerekli konularda Müslümanlar birbirlerine destek olabilirler. Bizim bu münasebetle samimi gördüğümüz tüm İslami yapılarla doğal bir münasebetimiz ve diyalogumuz söz konusudur.”

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi üzerinden tartışmaya açılan konulardan biri de Vakfın; mevlitleri siyasi propaganda veya taban toplama amacıyla düzenlediği yönündedir. Katılımcıların ifadeleri ve gözlemlerimizden yola çıkılarak böyle bir bulguya rastlanılmamıştır. Meydanlarda herhangi bir dini cemaatin veya partinin bayraklarına rastlanılmaması, mevlitlerde daha çok Hz. Peygamber ile ilgili mesajların öne çıkması, dini bir cemaate vurgu yapılamaması gibi unsurlardan dolayı bu kanıya varılabilir. Ayrıca Vakfın Başkan Yardımcısı Yahya Oğraş konu ile ilgili şu ifadelere değinmektedir:

“Vakıf olarak yaptığımız bütün faaliyetler şeffaftır ve kamuoyunun bilgisine sunulan çalışmalarımızdır. Mevlid-i Nebi merasimleri, Siyer Mektepleri, Siyeri öğretme amacıyla yaptığımız “O’nu Oku O’nu Yaşa” adlı siyer yarışmaları, sahabe tanıtım etkinlikleri vb. birçok faaliyetlerin hepsi bu çabanın yansımalarıdır. Programlarımız, siyasi kaygıyla veya adam toplama çabalarıyla yapılan programlar değildir. Programa halk tarafından gösterilen teveccüh bunun göstergesidir. Halk böyle bir izlenim edinmiş olsaydı katılım göstermezlerdi. Bu programlara âlimlerden, akademisyenlerden, okumuş bilinçli çevreden yüzlerce insan da katılmaktadır.”

Konu ile ilgili olarak halka yönelik hazırladığımız mülakat sorularından biri “Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin Hz. Peygamber’i anma dışında farklı amaçlarla yapıldığını düşünüyor musunuz?” şeklindeydi. Katılımcıların büyük bir kısmı; mevlit merasiminin Hz. Peygamber’i tanıtmaya dışında farklı amaçları içermediğine yönelik cevaplar vermektedir. Katılımcılardan biri “*Biz burada mevlit okunup Hz. Peygamber’den bahsedildiği için geliyoruz. Burada genel olarak gördüğümüz budur. Farklı bir amaca rastlamadık.*” (KK:12) şeklinde cevaplar vermektedir. Farklı bir katılımcı ise “*Hz. Peygamber sevgisi ile halka mal olmuş bir mevlidin farklı niyetlerle tertiplendiğini düşünmüyorum. Öyle olsa halk bunu anlar ve olumsuz bir tepki gösterir.*” (KK:5) şeklinde görüş belirtmiştir.

Diyarbakır şehrinde mevlit merasimi gibi yoğun kalabalıkların toplandığı ayrı bir organizasyon da Nevruz kutlamasıdır. Halkların Demokratik Partisi (HDP) tarafından yıllardır tertiplenen bu programlar esnasında, şehirde siyasi olayların ve kavgaların

çıkıldığı bilinmektedir. Mevlit merasimi ile Nevruz kutlamasının aynı alanda ve birbirine yakın tarihlerde yapılması, şehirde etkinliği olan farklı oluşumlar tarafından tertiplenmesi, halkın bunları farklı tercih sebebi olarak görmesi gibi nedenlerle bu iki etkinlik; birbiriyle kıyaslanan iki organizasyon boyutuna dönüşmüştür. Ayrıca Mevlidin daha çok şehirdeki dini grup ve cemaatleri temsil etmesinin yanında; Nevruzun sol gruplar veya etnik siyasi gruplarla anılması bu kıyaslamayı doğurmaktadır.

Mevlit merasimlerinin siyasi yönelimlere etkisi ve şehirde alternatif bir kutlama yönü ile ilgili olarak Yahya Oğraş'ın verdi ifadeler şu şekildedir:

“Mevlit merasimine, halkımızın her kesiminden insanlar katılmaktadır. Bu da bizi ziyadesiyle mutlu etmektedir. Biz herkesin Hz. Peygamber sevgisi etrafında toplanmaya hakkının ve ihtiyacının olduğunu düşünmekteyiz. Mevlit merasimlerinin farklı etkinliklerle kıyaslanmasını çok doğru bulmuyoruz. Mevlidin siyasi yönelimlere etkisi anlamında elimizde herhangi bilimsel bir veri yoktur. Ancak gözlemlerimizden ve bildiklerimizden yola çıkarak; siyasi yönelimi etkilediğini söyleyebiliriz. Mevlidin ilk kutlanmaya başlandığı yıllarda her iki etkinliğe de katılanların daha çok olduğunu düşünmekteyiz. Ancak Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nin süreç içerisinde kurumsallaşması ile bu durumun biraz daha birbirinden ayrıldığını görebilmekteyiz. “Ben mevlide katıldıktan sonra nevruz veya buna benzer farklı etkinliklere katılmayı bıraktım” şeklinde bize dönütte bulunan çok kişi vardır. Halk mevlit etkinliklerine katıldıkça bilinçlenmektedir. İslam'ın ruhuna uygun olamayan programlara rağbeti kesmektedir. Bu doğal seyrinde gelişen bir süreçtir.”

Kategorik olarak kökenleri farklı iki oluşumun veya organizasyonun kıyaslanması hem zordur ve hem de doğru değildir. Ancak bu etkinliklerin halkı etkilemesi yönüyle ve kitlelere verdikleri mesajlar ile şehirde doğal bir ayrım oluşturduğu gerçekliği de yadsınamaz. Her iki organizasyona da ortak katılanlar olduğu gibi bunlardan sadece birini tercih edenlerin sayıca çokluğu da bilinmektedir. Araştırmamızda, “mevlit merasimine katılım gösteriyorum” şeklinde cevap verenlere; Nevruz kutlamalarına katılım sağlayıp sağlamadıklarını da sorduk. Mevlit merasimine katılım sağlayan 76 kişiden 13'ü her iki programa da katılım sağladığını ifade etmektedir. 9 kişi ise mevlit merasimlerine katılım göstermeye başladıktan sonra Nevruz kutlamalarına gitmeyi terk ettiğini belirtmektedir. 54 kişi ise sadece Mevlid-i Nebi Merasimine katılım sağladığını söylemektedir. Ancak mülakat ve gözlem tekniklerinden ziyade, anket ölçekleri gibi daha geniş katılımlı çalışmalarla konu ile ilgili net bir veri ortaya koymak mümkün olabilir. Buna rağmen eldeki veriler üzerinden bir yorum yapılacaksa her iki etkinliğe

ortak katılanların olduğu ancak bunların sayısının zaman içerisinde azalma göstereceği yönündedir. Mevrit merasimlerine katılım gösterenlerin daha çok dindar çevreden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda mevlidin, kısmi de olsa siyasi yönelimlere etki ettiği söylenilebilir.

3. 6. 3. 4. Dini Propaganda veya Tebliğ Aracı Olarak Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimi

Sosyal ve Siyasal Bilimlerde sıklıkla kullanılan propaganda kavramı İslami terminolojide tebliğ kavramı ile ifade edilmektedir. Çünkü “propaganda” daha çok siyasi bir içeriğe sahipken, “tebliğ” kavramında ise dini yön ağır basmaktadır. Propaganda “*Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma*”²³⁶ şeklinde tanımlanmaktadır. Propagandanın sıradan ve bayağı olan bu görünümüne karşın Tebliğ; kutsal ile olan ilişkisinden dolayı dini bir sorumluluk ve mecburiyet olarak görülme mahiyetine sahiptir. “İyiliği emredip kötülükten sakındırmak ” düsturu, İslami geleneğin kabul görmüş dini esaslarındandır. Ayetlerle desteklenen; Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarıyla pekiştirilen tebliğ vazifesi, Müslümanlar tarafından dini bir sorumluk olarak görülmektedir. Bundan ötürü; Kur’an ve Sünnet esaslı olan “Tebliğ” kavramı genel anlamda Müslümanlar tarafından daha çok tercih edilen bir kullanımdır.

İnsanları din adına bir araya getiren, toparlayıcı ve sosyal yönü olan birtakım olaylar mevcuttur. Müslümanlar arasında Sünni toplumlardan ziyade Şii toplumlarda bu durum daha belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Kitlesele ve siyasal bir simge hailini alan ve halkları mobilize etme işlevi bulunan “Kerbela Etkinlikleri” bu yönüyle ön plana çıkmaktadır. Şii gelenekte baskın olan “matem kültürünün” bu bağlamda önemli bir etkisi söz konusudur. Şii inanışa göre Kerbela’da şehit edilen Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının acılarını hatırlamak için “Muharrem Orucu” tutulmaktadır. Aşure gününde siyah elbiseler giyinip gözyaşları ile mersiyeler ve ağıtlar yakılmaktadır. Kitleleri sokaklarda ve meydanlarda bir araya getirebilen bu etkinliklere büyük katılımlar sağlanmaktadır. Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi olayı üzerine inşa edilen

²³⁶ <https://sozluk.gov.tr/>

matem anlayışının itikadi ve tasavvufi yönlerinin yanı sıra toplumları harekete geçirici siyasi bir simge olma yönü de mevcuttur.²³⁷

Sünni toplum içerisinde yukarıda bahsedildiği şekliyle siyasal simgesel yönü bulunan etkinlikler pek bilinmemektedir. Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi merasimleri ülkemizde din adına insanları bir araya getiren işlevi ve süreç içerisinde siyasal bir simge olma durumu ile göze çarpmaktadır. Daha önceleri genellikle evlerde ve camilerde kutlanan mevlit merasimlerinin Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi merasimleri ile birlikte meydanlara indiği söylenilebilir. Kitleleri mobilize etme yönüyle şekilsel anlamda Kerbela etkinlikleri ile benzer bir yönünün olduğu yorumu yapılabilir. Danimarka’da Hz. Peygamber’e yönelik yayınlanan karikatürlere bir tepki olarak ortaya çıkan bu merasim süreç içerisinde ülkemizde farklı birçok şehirde yaygınlık kazanmıştır.

Geleneksel mevlit merasimlerine kıyasla Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi’nin dini propaganda ve tebliğ yönü daha belirgindir. Peygamber Sevdalıları Vakfı her yıl düzenlediği Mevlid-i Nebi merasimlerinde bir mevlit bildirisi yayınlamaktadır. Her yıl ayrı bir mevlit teması seçilerek hazırlanan mesajlar halka ve kamuoyuna sunulmaktadır. Bu temaya uygun olarak 10-15 madde şeklinde, Müslüman bireylerin ve halkların ihtiyaç duyduğu bireysel ve toplumsal problemlere çözümler sunulmaktadır. Vakfın internet sayfasında bu mesajlar “Çözüm Önerilerimiz” başlığı altında verilmektedir.

Merasimde konuşmacı olarak katılan âlimler ve hocalar tarafından o yıl ki çözüm önerileri ve mevlit teması bağlamında konuşmalar gerçekleştirilmektedir. Bu konuşmaların ve çözüm önerilerinin içeriği dini sorumlulukların hatırlatılmasına yöneliktir. Dolayısıyla bu yönüyle mevlit merasimleri bir tebliğ aracıdır denilebilir. Özellikle kitabi dine yönlendirmesi ve Hz. Peygamberi tanıtmaya işlevi ile Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi’nin ön plana çıktığı görülmektedir.

Vakıf yetkililerine yönelik hazırlanan mülakat sorularında “Mevlid-i Nebi merasimlerinin dini propaganda ve tebliğ yönü var mıdır?” sorusuna Adnan Akgönül şöyle cevap vermektedir:

²³⁷ Ünlü, İhsan, “Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan’da Aşure Etkinlikleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2020/13 (2), s.s.31-51.

“ Elbette vardır. Bu merasimlerin tertiplenmesinin amacı; Hz. Peygamber’in sevgisini ve ahlakını topluma aşılamanın yanında toplumun kalbini Kur’an-ı Kerim’e açma çabasıdır. Amacımız Kur’an ve Sünnetin sunduğu kurtuluş reçetelerini halkımıza anlatmaktır. Her yıl ayrı bir tema ile işlediğimiz mevlitlerde; Kur’an ve Sünnete bağlılık, Müslümanların kardeşliği, İslam dininin kutsalları ve müdafaası, aile kurumunun ve neslin muhafazası, sulh ve selametın sağlanması, mahrum ve mağdurların kollanması, adalet ve hakkaniyetin inşası, fitne ve tefrikadan kurtuluşun gerekliliği gibi konular üzerine tebliğler yapılmaktadır.”

Her yıl yayınlanan mevlit bildirilerinden dikkat çeken maddelerden bazıları aşağıda verildiği şekliyledir. Mevlit bildirilerinin tamamına vakfın internet sayfasında “Çözüm Önerilerimiz” menüsünden ulaşılabilir. ²³⁸

“İnsanlığın şifası Peygamber sevdasıdır. Vahyin ilmek ilmek işlendiği, en güzel örneklik olan Hz. Peygamber’in (sav) şifahanesinde çaresi bulunmayan hiçbir hastalık yoktur. Manevi yoksunluktan kararan gönüllerin, yaratılış fitratına bigâne ruhların gönül cilası; Hz. Peygamberi örnek almak ve O’nun yolundan gitmektir. O’nu örnek almadıkça insanlık huzur bulamaz. “And olsun, sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü umanlar ve Allah’ı çokça zikredenler için Allah’ın Resûlü’nde güzel bir örnek vardır.” (Ahzap, 21) ayeti bunun somut göstergesidir. O, insanlığın iki cihanda cenneti; Ahmed-i Mahmud-u Muhammed Mustafa’dır.”

“Toplumsal kargaşa ve kaosun çıkma sebebi; dil, ırk, ulus, soy, sop, mezhep, aşiret, meşrep, ekol, cemaat vb. unsurların üstünlük vesilesi sayılmasıdır. Bu, tedavi edilmesi gereken manevi ve psikolojik bir hastalıktır. Kur’an’ın; dillerin ve renklerin farklılığını Allah’ın (cc) birer ayeti olarak sunması taarrüf (karşılıklı anlaşma, tanışma) sebebiyledir. Karşılıklı hakların kabulü, muhabbetin yüceltilmesi, sevgi ve saygı dilinin inşası, akrabalık ve sıla-i rahim duygularının ihyası; Hz. Peygamber’in (sav) şahsiyet mektebinin sürekli tavsiyelerindendir.”

“Hiçbir anlaşma, bireysel maslahat, uluslararası ilişkiler; zalimleri ve İslam düşmanlarını Müslüman kardeşine tercih etme hakkını bizlere vermez. Tüm dünyanın güvenli bir barış yurdu olması ancak İslam’ın başta İslam ülkeleri olmak üzere dünyaya hâkim olması ile mümkündür.”

“Mescid-i Aksa ve Kudüs; Peygamberlerin mirası, Hz. Muhammed Mustafa (sav)’in müjdesi, bütün semavi dinlerin huzurgâhıdır. Beytül Makdis; Selahaddin-i Eyyubi’nin rüyası, Müslümanların ilk kiblesi, izzeti ve onurudur. Kudüs davası Müslümanlar için vazgeçilmez itikadi bir meseledir. Kudüs sevdamız tüm hesaplardan bağımsız şerefli bir duruşun nişanesidir. Emperyal güçlerin “Yüzyılın Anlaşması” adıyla tedavüle sokmaya çalıştıkları sözde barış planı “yüzyılın yıkım ve ihanet anlaşmasıdır” ve şerefli Müslümanların nezdinde

²³⁸ <<http://peygambersevdalilari.com/anabutonlar/cozum-onerilerimiz/>> (29.05.2021).

yok hükmündedir. Allah (cc) tarafından mübarek kılınan Beytül Makdis'i kurtarmak her Müslümanın vefa borcudur. Müslümanlar olarak Kudüs'ün kurtuluşu uğruna ödenecek her bedele hazır olduğumuzu ilan ediyoruz.”

Mevlit merasimlerinin Kur'an ile olan sıkı ilişkisi ve kitabi dini bilgiye dayalı nasihatleri içermesi yönüyle tarihi süreç içerisinde her daim dini tebliğ aracı olma işlevini sürdürmüştür. Birçok insanın dini uygulamalar ve dini sembollerle ilk tanıştığı yerlerden biri mevlit merasimleri olmuştur.

3. 7. Mevlit- Musiki Etkileşiminde Yeni Bir Yorum: Ezdarî Mevlidi

Dini metinlerin veya şiirlerin okunmasında beğeniyi artıran unsurlardan biri, müzik ile olan etkileşimidir. Belli bir makam, beste ve nağme ile okunan metinlerin; insanı etkileme ve duyguları coşturma yönünün olduğu bilinmektedir. Gerek kitabi dinde ve gerek popüler dinde de bu durum birbirinden farklı değildir. İslam'ın resmi dini metinlerinden ana kaynak olma özelliğini taşıyan Kur'an-ı Kerim ayetlerinin bile belli bir kural ve kaide silsilesi içerisinde tecvitli, makamlı ve güzel bir sesle okunduğu bilinen bir durumdur. Popüler din ve kitabi din arasında senkretik bir formla konumlandırılan mevlidin de ilk çıktığı günden günümüze kadar musiki ile sıkı bir ilişkisinin söz konusu olduğu bilinmektedir. Birçok mevlidin, kendisi için oluşturulan özel bestelerle okunduğu bilinmektedir.

Ülkemizde halkın geneli tarafından okunan en meşhur mevlitlerden Vesilet'ün-Necat için, 17. Yüzyıldan beri ortaya çıkmış bestelerin varlığından bahsedilir. Bu mevlidin ilk bestekârlarından olduğu söylenen kişi; Bursa'da yaşadığı bilinen Sekban adlı bir musikişinastır. Birçok tarihi kayıta rastlanılan “Besteli Mevlit” ifadelerinin, Sekban'ın eseri olan “Mevlit Bestesi” ile aynı olduğu tahmin edilmektedir.²³⁹

Birçok mevlit için irticalen okunan bestelerin zaman içerisinde yaygınlaşarak toplumda yer edindiği de söylenilebilir. “Bahir” olarak adlandırılan mevlit bölümleri arasında çeşitli ilahilerin okunduğu bilinmektedir. Bu dini musiki eserlere “tevşih” denilmektedir. Süslemek veya güzelleştirmek manalarına gelen tevşihleri okuyanlara da

²³⁹ Özcan, Nuri, Klasik Mevlid Okuyuşları ve Tevşih İlahileri, (Ed. Bilal Kemikli ve Osman Çetin), *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s.487-488.

“tevşihhan” denilir. Koro şeklinde okunmasıyla oluşan ilahi grubuna da “ tevşihhan grubu” denilmektedir.²⁴⁰

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi; besteli mevlitleri ile mevlit-musiki etkileşiminin kendini gösterdiği mevlit programlarından. Merasimde, mevlit ve ilahilerin okunduğu esnada kurulan platform, orkestralı bir müzik sahnesini aratmamaktadır. Onlarca ilahi sanatçısı ve müzisyenin yer aldığı mevlitte, katılımcılara adeta bir dini-musiki şöleni yaşatılır. Arapça, Türkçe ve Kürtçe ilahilerin okunduğu mevlit, duygulu ve coşkulu anlara sahne olmaktadır. Mülakat gerçekleştirdiğimiz ilahi sanatçısı ve mevlithan Bilal G. konu ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Yirmi yıla yakın bir zamandan beri ilahi sanatçılığı yapmaktayım. Çeşitli ilahi albümlerim vardır. İlk yıllardan beri Peygamber Sevdalıları Vakfı tarafından birçok şehirde tertiplenen mevlit merasimlerine katılırım. Katıldığım bu mevlitlerin sayısının 50-60’ı geçtiğini söyleyebilirim. Edindiğim gözlemlerden şunu söyleyebilirim ki; mevlit merasimlerinde halkın en çok etkilendiği kısım mevlit ve ilahilerin okunduğu kısımdır. Bu esnada dini duyguların aşka gelmesi ile insanlar kendilerinden geçmektedirler. Bu programlarda özellikle içerisinde bol bol salavatların geçtiği, Kelime-i Tevhid’in tekrarlandığı, Peygamberimizin isminin geçtiği; kaside, naat, ezgi, marş ve ilahileri okumaktayız.”

Sanatçıların verdiği ifadelerden; halkın yoğun duygu yaşamasına sebep olan unsurun “okunan ilahilerde bol bol Allah ve Peygamber lafızlarının geçmesi” olarak ifade edilmektedir. Bu durum mevlide katılım vesilelerinde Allah ve Hz. Peygamber sevgisi etrafında gelişen amacın etkili bir şekilde devam ettiğini göstermektedir. Konu ile ilgili görüştüğümüz bir diğer ilahi sanatçısı M. Ali O. ise bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Programlarda daha çok Kürtçe mevlitlerden olan Ezdarî Mevlidi okunmaktadır. Bu mevlidin daha anlaşılır ve edebi olması tercih sebebidir. Mevlidin güzel sesli mevlithanlar tarafından besteli bir şekilde okunması, duygu ve etki yönünü artırmaktadır. Bahirler arasında geçişlerdeki salavatların, sanatçılar tarafından koro şeklinde okunması ise ayrıca güzel bir atmosfer oluşturmaktadır. Bu atmosferin oluşturduğu duygu ve coşku halinden olsa gerek; mevlide katılanların neredeyse tamamına yakınının salavatlara eşlik ettiğini görmekteyiz. Yüz binlerce kişinin birlikte salavatlara ve ilahilere eşlik etmesi çok etkileyici bir ortam sunmaktadır. Bu ortamı yakalamak adına insanlar her yıl bu programları dört gözle beklemektedirler.”

²⁴⁰ Özcan, 2010, agm, s.489.

Program mevlithanlarından ve mevlit ile ilgili görüntülü klip şeklinde müzik çalışması bulunan mevlithan-ilahi sanatçısı M. Nur Y. ile bir mülakat gerçekleştirdik. “Youtube” adlı video- sosyal medya platformunda, çeşitli hesaplar tarafından paylaşıldığı görülen bu Musiki-Mevlit çalışmasının, milyonlarca kişi tarafından izlendiği görülmektedir.²⁴¹ Milyonlarca kişi tarafından izlenmesi mevlit-musiki etkileşimini göstermesi açısından önemlidir. M. Nur Y., mevlit merasimleri ile ilgili şunları aktarmaktadır:

“Çocukluğumdan beri vakfın tertiplelediği Mevlid-i Nebi merasimlerinde mevlitler okumaktayım. Genellikle Mustafa Turan’ın kaleme aldığı Ezdari Mevlidi’ni okuyorum. Tamamını klip şeklinde okuduğum bu mevlide yönelik, kaset ve müzik cd’si çalışmam da mevcuttur. Prodüksiyonu Özlem Ajans tarafından yaptırılan musiki-mevlit çalışmam halk tarafından beklenilenden daha büyük bir teveccüh gördü. Elbette bu durum; Hz. Peygamber sevgisini anlaşılır bir tarzda işleyen bir mevlit metninin müzik ile etkileşiminin bir sonucuydu. Mevlit okumalarına genellikle perküsyon (def, bendir, arbane vs.) enstrüman aletleri ile eşlik edilir. Mevlidin müzik enstrümanları ile birlikte okunmasının dinleyici üzerinde olumlu etkiler bıraktığını düşünüyorum. Kanaatimce, duygu yoğunluğunun fazla olduğu bir olay örgüsü etrafında gelişen Mevlit tarzı eserlerde perküsyon enstrümanları, anlatılan olaylardaki hakim duyguyu dinleyiciler üzerinde daha da yoğunlaştırıyor.”

Mevlid-i Nebi merasimi ile ilgili videolar izlendiğinde; Hz. Peygamber’e olan sevginin yoğun tezahürü olarak, mevlit okunduğu esnada daha çok duygusal temanın hakim olduğu bölümlerde insanların gözyaşı döktüğü görülmektedir. Program mevlithanlarından Cahit K. konu ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Mevlit okuma ile ilgili profesyonel bir eğitim almadım. Bölgemizde genellikle halkın önem verdiği husus daha çok mevlidin duygulu okunmasıdır. Bazı müzik aletlerinin ritmi ile kulağa hoş gelen bir ses ve duygusal bir makamla okunan mevlitler halkı etkilemektedir. Bizler de daha çok programlarda Ezdarî Mevlidi’ni tercih ediyoruz. Mevlitte yer alan; Peygamber Efendimizin doğumundan evvel, babası Hz. Abdullah’ın bir ticaret kervanı ile çıktığı yolculuktan dönüşte Medine’de hastalanarak vefat etme sürecini anlatan bölümün halkı çok etkilediğini gördüm. Bu kısımda, mevlide katılım gösterenlerin çoğunun ağladığı gözlemledim.”

²⁴¹ < <https://www.youtube.com/watch?v=K8sB8eVoJW0> > (29.05.2021),
< <https://www.youtube.com/watch?v=4vCzdq0p5to> > (29.05.2021),
< <https://www.youtube.com/watch?v=S5TuxZiZ3CY> > (29.05.2021).

Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin yaygınlaşmasından önce bölgede Bateî ve Hayderî mevlitlerinin daha çok tercih edildiğine önceki sayfalarda değinmiştik. Ancak halk arasında “Ezdarî Mevlidi” olarak bilinen mevlit, son yıllarda bölgede en çok tercih edilen mevlit olarak önce çıktığı görülmektedir. Bu münasebetle; Diyarbakır’daki mevlit merasimlerinin etkileri üzerine incelemelerde bulunduğumuz tez çalışmamızda Ezdarî Mevlidi üzerinde ayrıca durma gereği hissedilmiştir. “Google” gibi arama motorlarında “Kürtçe Mevlit” yazıldığında ilk çıkan sonuçların Ezdarî mevlidine ait sonuçlar olması da mevlidin halk arasındaki yaygınlığını göstermektedir. Yazımı 14.03.2003 tarihinde tamamlanan, ilk basımı 2004 yılında İhsan Yayınları tarafından basılan ve sonraki basımları ise Dua Yayıncılık tarafından yayınlanan mevlit; Mustafa Turan tarafından kaleme alınmıştır.

Ezdarî Mevlidi yazarı Mustafa Turan ile derinlemesine bir mülakat gerçekleştirdik. “Bölgede yaygın ve kabul görmüş bazı meşhur mevlitlerin varlığına rağmen, neden yeni bir mevlit yazma gereği hissettiğine” yönelik sorduğumuz soruya cevaben, kendisini tanıtarak şu ifadelerle yer vermektedir:

“Babam Molla Ali Êzdarî’nin imamlık yaptığı Dargeçit/Kurucu (Şikeftuka) Köyü’nde 1976 yılında doğdum. İlkokulu Mardin/Ambar Köyü’nde okudum. Ortaokul ve liseyi Mardin İmam Hatip Lisesinde okudum. 1994-1998 yılları arasında Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliğini okudum. Aynı yıl Mardin/Mazıdağı’na öğretmen olarak atandım. 2004 yılından beri Şanlıurfa/Ceylanpınar’da ikamet etmekteyim. Halen bu ilçede İlçe Milli Eğitim Şube Müdürlüğü yapmaktayım. Evli ve üç çocuk babasıyım. Sorunuza gelecek olursak, birçok mevlit merasiminde bulundum. İmamların mevlit okuyuşuna şahit oldum. Bazı imamların Bateî ve Heyderî’nin mevlidini okurken bazı satırları, sayfaları atladığını, bazı kısımları okumak istemediklerini görüyordum. Bu mevlitlerde zayıf ve sahih olmayan anlatımlara çokça yer verildiği için bilinçli imamların, mevlithanların sıkıntı yaşadığını gördüm. Ben de okurken aynı sıkıntıyı çekiyordum. 2001 yılında yazıma başladığım bu mevlitle, çağın bir gerekliliği olarak Peygamber Efendimizin düzgün bir şekilde halka aktarılması gerektiğini düşündüm. Zira mevcut mevlitlerde bazı eksikler olduğunu biliyordum. Vaaz, nasihat ve tebliğ yönü daha ağır basan, Hz. Peygamber Efendimizin sevgisini kalplere nakşedecek bir eserin gerekliliğine inandım. Mevcut mevlitlerdeki sahih olmayan veya zayıf rivayetlere girmeden, özgün bir tarzda, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden özellikle ilham alarak; Peygamber Efendimizin hadislerinden, İslam Tarihi'nin kuvvetli rivayetlerinden yola çıkarak bir eser oluşturmaya çalıştım.”

Ezdarî mevlidinin bölgede yaygınlaşmasında bazı unsurların ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar; mevlidin halk tarafından daha anlaşılır bir dille yazılması, genel olarak mevlitlerde geçen bazı bidat ve hurafeleri barındırmamasından kaynaklı medrese alimleri ve din görevlileri tarafından tercih edilmesi, edebi ve duygu yönünün kulağa hoş gelmesi, halkın yoğun katılım sağladığı Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimleri gibi Peygamber Sevdalıları Vakfı tarafından düzenlenen birçok mevlit merasimlerinde okunması, farklı ilahi sanatçıları tarafından müzikal çalışmasının ve albümünün oluşu, mevlit merasimlerine davet gibi vesilelerle albüm çalışmalarının tüm evlere dağıtılarak hediye edilmesi gibi hususlardır.

Ezdarî Mevlidi olarak bilinen, Arapça ve Latince harflerle ayrı basımları gerçekleştirilen mevlidin asıl ismi; “Mewlûda Şerif Ji Ewwel Heta Axir Rehberê Xelâsî Hz Muhammed (S.A.V)”dir. (Mevlid-i Şerif. Baştan sona kadar. Özgürlük Rehberi Hz. Muhammed), 332 beyit ve 13 bölümden oluşan mevlidin, mesnevi tarzında “aa, bb, cc...” şeklinde kafiyelenen beyitler halinde yazılmıştır. Mevlidin aruz ölçüsünün “Fâ’ilâtün, Fâ’ilâtün, Fâ’ilün” vezinli 11’li hece ölçüsüne uygun olarak yazıldığı görülmektedir. Bu da mevlidin bestelenmesini kolaylaştırmaktadır.

“Bê jimar hemd û senaê qelb û cân

Em didin bo’y Xaliqê kewn û mekân”

(Canı gönülden sayısız hamd ve senalar yollarız; dünya ve âlemlerin yaratıcısı olan Allah’a) beyiti ile başlayan mevlidin bölümleri:

“Em ji ‘işqa cân û dil bâxweş kelâm

Her bibêjin esselatuwe’s-selam”

(Canı gönülden bu güzel kelimeler ile her dem söyleyelim esselatu vesselam) nakarat beyiti ile birbirinden ayrılır.

Mevlidin bölümleri sırasıyla şu şekilde tasnif edilebilir: Tevhid-Hamdele, Naat, Mevlidin önemi ve faydaları, Âlemlerin yaratılışı, Hz. Âdem’in yaratılışı, Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın dünyaya gönderilişleri ile hak ile batıl savaşının başlaması, Hz. Peygamber’den önce insanlığın ve dünyanın içinde bulunduğu durum, Hz Peygamber’in

soyu, Amine-Abdullah'ın evliliği ve Abdullah'ın vefatı, Hz. Peygamber'in doğumu, Hz. Peygamber'in doğumunun kutlanması, Peygamberimize Salavat, Mevlit duası.

Mevlidin geneli halkın anladığı sade bir dil ile yazılmıştır. Ancak sanatsal bir tarzda yazılan ve edebi yönlerinin ağır bastığı bölümlerin varlığı da görülmektedir. Bu bölümlere alttaki şu beyitler örnek olarak gösterilebilir:

“Dîlbera nâz u delâl mēhvâne lê

Mest u sekrân eşqa weslê dâye lê

(Nazlı ve güzel dilber misafir olmuş. Mest ve sarhoş olmuş vuslatın aşkıyla tutuşmuş.)

“Anî leylê lâ-yezâlî şuleyek

Dâye destê mestê bezmê bâdeyek.”

(Karanlık geceye sonsuz bir ışık getirdi. Sarhoşluk eliyle şarap ikramında bulunmuş.)

Bölgede mevlit okuyanlar veya yazarların çoğunun buna yönelik özel-profesyonel bir eğitim almadıkları görülmektedir. Hz. Peygamber'e duyulan sevgiden dolayı mevlitlerin halk arasında oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Öyle ki Kur'an öğrenen birçok kimse hemen ara vermeden mevlit okumayı da öğrenmektedir. Mevlit yazarı Mustafa Turan'a "Mevlit okuma ve yazma konusunda daha önce herhangi bir dini eğitim aldınız mı?" şeklinde sorduğumuz soruyu şöyle cevaplamaktadır:

“Müslüman Kürtlerin içinde Kur'an Kerim'i hatmeden kişiler, eğer okumaya devam edeceklerse önce Mevlit öğrenirlerdi. Ben de bu şekilde babam vesilesiyle çocuk yaşta mevlit okumayı öğrendim. Çocukluğum Mardin yöresinde geçti. Bu yörede mevlit okutma geleneği çok yaygındı. İmkânı olan aileler sık sık mevlit ziyafetleri verirlerdi. Hatta maddi imkânı yeterli olmayan birçok hane, sırf teberrük olsun diye evlerinde mevlit okuturlardı. Babam beni, kardeşlerimi ve ağabeylerimi de beraberinde bu merasimlere götürürdü. Çoğu zaman, alışalım diye, bazı bölümleri bana ve diğer kardeşlerime de okuturdu. Böylece neredeyse bütün aile fertlerimiz mevlit okumasını bilir. Benim mevlit eğitimim bu şekilde ailede gerçekleşmiştir.

Mevlit yazma ile ilgili eğitime gelince, bunun için özel bir eğitim almadım. Ama şiirin yoğun okunduğu, konuşulduğu ortamlarda yetiştim ben. Babam bir şiir aşığıydı adeta. Genel olarak kaside diye adlandırılan birçok şiiri ezbere bilirdi. Babam bu şiirleri, zamanlı zamansız besteli bir şekilde okurdu. Özellikle geceleri zikirle meşgulken gördüğü ilahi işaretlerden sonra aşka gelir ve yüksek sesle okurdu. Hatta aşk ve hal halinde irticalen ve coşkulu bir şekilde

seslendirdiği birkaç şiirin kendisine ait olduğunu tespit ettim. Yıllar sonra bu şiirlerin kendisine ait olduğunu teyit ettirdim. Kısacası şiirle haşır neşir olarak şiirin manevi yönünü soluyarak büyüdüm diyebilirim.

Üniversite öğrenimimi edebiyat alanında yapmam, şiir tekniği konusunda uzmanlaşmamı sağlamıştır kuşkusuz. Divan Edebiyatı'nın özelliklerini, üslubunu, nazım şekillerini, kaftiye biçimlerini, aruz ölçüsünün inceliklerini, söz ve anlam sanatlarını bu süreçte detaylı bir şekilde öğrendim. Bunlar mevlit yazmada bana kolaylık sağlamıştır. Aksi takdirde böyle bir eseri kaleme almam mümkün olmayacaktı. Süleyman Çelebi'ye ait Vesiletü'n-Necat adlı Türkçe mevlitle birlikte Bateyi'nin ve Hayderi'nin Kürtçe mevlitlerini incelemiştim. Nasıl yazıldıklarını, konuya yaklaşım biçimlerini, üsluplarını öğrenmiştim. Bu mevlit yazma hususunda benim için tecrübe olmuştur. Siyer alanında çok sayıda eser okumam ise mevlidin içeriğinde işlediğim konulara hâkimiyetimi sağlamıştır.”

Birçok mevlit yazarını mevlit yazmaya iten etkileyici sebeplerin ve hikâyelerin varlığı bilinmektedir. Ezdarî mevlidinde de Süleyman Çelebi'nin Vesilet'ün-Necat'ı yazma hikâyesine benzer bir olay yatmaktadır. Mevlit Yazarı Turan hikâyeyi şöyle anlatmaktadır:

“Diyarbakır'da bir mevlithan dua bölümünde, asri Müslümanların sıkıntılarına yer veren sözler eklemeye çalışmıştı. Ancak şiir söyleme yeteneği olmadığı için sözleri vezne oturtamıyordu. Bu duruma üzülüm beş on beyitlik bir duayı mevlidin üslubuna uygun olarak kaleme aldım ve okuduğu mevlidin son sayfasına yazdım. Belki de mevlit yazma fikri ilk o zaman bende uyanmıştır diye düşünüyorum. Ancak Mevlidin basılmasıyla ilgili şu hikâyeyi anlatabilirim. Mevlidimi 2003'te bitirdiğim halde uzun süre basıma verme konusunda tereddüt yaşadım. Zira Melayê-Bateyi'nin, Molla Emin Heyderî'nin ve diğer âlimlerin yazdığı birçok mevlit vardı piyasada. Ben henüz çok gençtim. 25-26 yaşlarındaydım. Bu bende endişeye sebebiyet veriyordu. Hatta yakın bir arkadaşım, mevlidini yaşlılığında yayımla diyordu. Bir hocamız da “Henüz çok gençsin ama çok güzel bir eser yazmışsın, kendini tanıtmı; yoksa bazı kimseler seni kıskanabilir ve seni küçümseyebilirler.” diyordu bana.

Mevlidimizin basılma işi bu nedenle bir süre rafta kaldı. Ta ki bir gün babam bana: “Mustafa! Senin mevlidin nerede, niye çıkarmıyorsun? Bak, mevlidinle ilgili sana bir rüya anlatacağım ama tam anlatamam eğer tam anlatırsam, bir mevlit vermek gerekir.” Dedi. Ben de, “Bir şey olmaz; anlat baba!” dedim. Babam bunun üzerine rüyasını şu şekilde anlattı: “Peygamber Efendimiz yanında bazı şahıslarla birlikte evimize geldi. Holden direkt odaya geçtiler. Yazmış olduğun mevlidi kitaplıktan alarak öptü ve yüzüne sürdü.” Babamın bu rüyasını duyunca bende büyük bir heyecan oluştu. Zira bu rüyadan, yazmış olduğum mevlidin kabul gördüğünü anladım. Ardından mevlidi basma konusunda cesaretlendim ve bir an önce baskıya vermek için gayret ettim. Mürşit Tekin adlı hattat arkadaşşıma Arap alfabetiyle yazdırdım.”

Ezdari Mevlidi'nin, msiki ile etkileşimli nağmeli yorumu ve Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi ile olan ilişkisini Turan, şu sözlerle ifade etmektedir:

“2006’da Diyarbakır İstasyon Meydanında ilk kez tertip edilen mevlit merasimine, mevlit yazarı olarak ben de davet edildim. Bu etkinlikte birkaç bölüm okudum. Mevlidimin insanlarda çok büyük heyecan uyandırdığına bizzat şahit oldum. İnsanların mevlit okunurken cezbeyle girip kendinden geçtiğini gördüm. Hatta bu görüntüler, ulusal kanalların ana haber programlarında da haber olarak aktarıldı. Çok kısa bir sürede, Kürtlerin yaşadığı her yerde, bu eserimin Allah’ın yardımıyla beğeniyle dinlenip okunduğunu, Müslümanların ondan istifade ettiğini bilmek, beni ziyadesiyle mutlu etmiştir. Bunun için yüce Rabbime sonsuz şükrediyorum. Allah’ın bir ikramı, bir yardımı olarak bu mevlidi kaleme aldığımı düşünüyorum. Bir Peygamber aşığı olan, ama kalemimi çok kullanmayan babam Seyda Mela Ali Êzdari’nin dileğinin benim kalemimin vesilesiyle bu esere dönüştüğünü düşünüyorum”

Diyarbakır Sivil Mevlid-i Nebi Merasimleri ile birlikte bölgede okunan mevlitlere “def” veya “arbane” denilen vurmali çalgılar ile eşlik edildiğı görülmektedir. Diyarbakır, Mezopotamya denilen bölgede yer almaktadır. Mezopotamya kültürünün müzik ile olan kadim ilişkisi bölge insanının dini ve kültürel aktivitelerine etki ettiğı söylenilebilir. Mezopotamya bölgesi ile ilgili yapılan arkeolojik kazılarda ve çivi yazılı belgelerde def, arbane vb. müzik aletlerinin şekillerine rastlanılmaktadır. Tarihi kalıntılarda defin en eski örneklerine Mezopotamya’da rastlanılmaktadır. Defin farklı şekillerinin olduğı görülmektedir. Eski ve Yeni Babil Dönemlerine ait pişmiş toprak kabartmalarda def çalan erkek ve kadın figürlerine rastlanılmaktadır.²⁴² ülkemizin diğerkr bölgelerinden farklı olarak bölgede Mevlit metinlerinin musiki ile olan olumlu etkileşiminde bu geçmiş izlerin varlığı söz konusu olabilir. Sade ve anlaşılır bir üslupla yazılan Ezdari mevlidinin sözlerinin enstrüman ile birleşmesi mevlitlerde coşkuyu artıran bir unsur olmuştur.

²⁴² Yamaner, Mert, *Eski Mezopotamya ve Anadolu’da Müzik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Denizli (Türkiye), 2018.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tez çalışmamızda, Müslüman halkların gündelik dini hayatında belirgin bir yeri bulunan mevlit merasimlerinin geleneksel şekli ve 2000’li yıllardan sonra değişen yönleri ile mevlitlerin yeni sivil formu incelenmiştir. Demografik değişkenlerin de dikkate alındığı bu çalışma mevlit merasimlerinin gündelik dini hayattaki etkilerini, mevlitlerin dini ve sosyolojik işlevlerini, değişen yönleri ile mevlit merasimlerinin yeni formunu anlamaya yöneliktir. Bundan dolayı “Geleneksel mevlit merasimleri ile günümüzde icra edilen mevlit merasimlerinin yeni sivil formu arasında içerik, uygulama, etki ve sosyolojik işlev bakımından ne gibi farklar vardır?” sorusu araştırmamızın temel problemini oluşturmaktadır. Mevlit merasimlerinin geleneksel formu ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ancak meydanlarda büyük kitlelerce kutlanan ve dini gruplar tarafından tertiplenen yeni sivil formuna yönelik özel-detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Yaptığımız bu çalışma ile alana katkı sunulması amaçlanmıştır.

Teorik ve uygulamalı olmak üzere iki kısımdan oluşan çalışmamız Diyarbakır ili üzerinden gerçekleştirilmiştir. Mevlit merasimleri ile ilgili literatür taraması yapılarak teorik malumatlar incelenmiştir. Uygulama kısmı nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem ile katılımcıların mevlit hakkındaki yaklaşımlarının ve düşüncelerinin daha iyi anlaşılabilceği hesap edilmiştir. Halktan 100 kişi üzerinden gerçekleştirilen mülakatlarda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Ayrıca bu 100 katılımcının dışında din görevlileri, medrese hocaları, vakıf ve dernek yetkilileri, mevlithan ve ilahi sanatçılarından oluşan toplam 33 kişiyle alanları ile ilgili ayrı mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte geleneksel mevlitler ile birlikte merasimlerin yeni formuna yönelik mevlitlere katılım sağlayarak; katılımcı gözlem tekniğinden de faydalanılmıştır. Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi örneği detaylıca incelenmiştir. Çalışmanın teorik kısmında elde edilen malumatlar ile uygulama kısmında ulaşılan bulgular birleştirilerek sonuç kısmının değerlendirmesi yapılmıştır.

Mevlit, Hz. Muhammed’in doğumuna duyulan sevincin coşkulu bir ifadesi ve bununla ilgili söylenen şiirlerin, ziyaretlerin ve törenlerin tamamına verilen genel bir isimdir. Hz. Peygamber’in doğduğu evin ziyaretiyle başlayan, O’na yönelik şiirsel metinlerin ve törenlerin ortaya konulmasıyla gelişen dini bir ritüeldir.

Kitabi din veya resmi din; bir dinin ana kaynakları ve normlarıyla kendini gösteren, dinin eğitimli sınıfının temsil ettiği özsel formudur. Popüler din veya halk dini ise toplumun alt kesimlerinde dini eğitim seviyesi düşük bireylerin, mistik ve mitolojik yönü ağır basan dini bir anlayışıyla ortaya çıkan formdur.

Mevlit, içerisinde barındırdığı uygulamalar ile kitabi dine dayandırılan yönleri olmasına rağmen popüler dine daha yakın bir formdadır. Kitabi din ile popüler din arasında senktretik bir yapıda olduğu söylenilebilir. Mevlit törenlerinin icrasında okunan Kur'an-ı Kerim'ler, çekilen salavatlar ve zikirler, fakirlere ve yakınlarla verilen ikramlar, kitabi dini bilgiye ait dini içerikleri sunması, Allah ve peygamber sevgisini oluşturması gibi yönleriyle ile kitabi dine dayandırılmaktadır. Ancak içerisinde mitolojik unsurlar ve sembolleri barındırması, ritüele ait uygulamaları taşıması, mevlit metinlerinde kitabi dinde olmayan bid'at ve hurafeleri barındırması gibi yönler ile de popüler dinden izleri yansıtmaktadır.

İlk mevlit merasimlerinin başlangıcı ile ilgili net bir tarih olmamakla beraber ağır basan görüşe göre ilk resmi kutlama Mısır'da Şîf Fatimî Devletinin hükümdarlarından Muiz-Lidinillah (m.972-975) döneminde yapılmıştır. Halk arasında yaygınlaşmaya başladığı bilinen ilk uygulamalar ise Selçukluların Erbil Atabeyi Muzafferüddin Kökbörü dönemlerine (m.1207–1208) dayandırılmaktadır. Osmanlılar döneminde ise ilk resmi kutlama III. Murat tarafından gerçekleştirilmiştir. 1910 yılında resmi bayramlar arasına dâhil edilen mevlit merasimleri, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte 1923 yılında resmi bayramlar arasından çıkarılmıştır. Ancak halk tarafından kutlanmaya devam edilmiştir. Mevlitler, süreç içerisinde gündelik dini hayatta bir dindarlık ölçütü olarak görülmeye başlanmıştır.

Geleneksel mevlitlerin gündelik dini hayatta birçok icra edilme şekli ve sebebi vardır. Hayatın önemli anları denilen; doğum, evlilik ve ölüm olayları gibi geçiş dönemleri ile ilişkili bir şekilde kendini göstermektedir. Bu önemli anlara yönelik gerçekleştirilen mevlitler, “doğum mevlidi”, “düğün mevlidi”, “taziye mevlidi” gibi isimlerle anılmaktadır. Kutsal zamanlar olarak nitelendirilebilecek kandil gün ve gecelerinde görülen kutlama şekli en çok görülen mevlit merasimlerindendir. Bunlar genel olarak “kandil mevlitleri” olarak isimlendirilmektedir. Kutsal mekânlar olarak gösterilebilecek camiler, türbeler, mezarlıklar vb. mekânlarda “ziyaret fenomeni”

etrafında gelişen inanışlarla kendini göstermektedir. Bu mekânlardaki görünümü “adak mevlitleri” şeklindedir. Diyarbakır’da gündelik dini hayatta etkili olan ve mevlit merasimlerinin sıklıkla düzenlendiği kutsal mekânlar; Diyarbakır Ulu Cami, Hz. Süleyman Cami ve 27 Şehit Sahabe Türbeleri, Eğil Hz. Elyesa Cami ve Peygamber Kabirleri, şehirde yaygın bulunan sahabe ve evliya türbeleridir.

Halkın mevlitlere katılma sebebi genel olarak; Hz. Peygamber’i anma, sevap kazanma, manevi duyguyu yaşama, yakınlarla sosyalleşme ve bütünleşme, dini bilgileri öğrenme gibi amaçlar şeklindedir. Dolayısıyla hem geleneksel mevlitlerin ve hem de değişen yönleriyle yeni sivil formuyla mevlitlerin sosyolojik ve dini bazı işlevleri söz konudur. Bunlar; toplumsal dayanışma ve sosyal bütünleşmeyi sağlama, toplumsal problemleri çözme, toplumsal değerlerin aktarımını sağlama, ibadet ve geleneklerin devamını sağlama, dini eğitimi ve ahlaki eğitimi nesillere aktarma gibi işlevlerdir.

Bazı yörelere yönelik yapılan mevlit araştırmalarında, modernleşme süreciyle birlikte mevlitlerde düşüşlerin olduğu söylenmektedir. Diyarbakır ve çevresi için bunu söylemek pek mümkün değildir. Bazı mevlit şekillerinde azalma görülmüşse de diğer çeşitlerdeki artışlar bu azalmayı dengelemektedir. Kandil mevlitleri ve meydanlarda kutlanan Mevlid-i Nebi merasimlerinde gözle görülür artışlar yaşanmaktadır. Kutsal mekânlarda icra edilen adak mevlitlerinde herhangi bir düşüş gözlemlenmemektedir. Taziye ve düğün mevlitleri salonlarda icra edilmek suretiyle varlığını koruduğu söylenilebilir. Sünnet, doğum, askere ve hacca yollama mevlitlerinde azalış söz konusudur.

Mevlidi icra etme sürelerinde azalışın olduğu görülmektedir. Kadınlarda mevlide rağbet kısmen daha fazladır. Bu durum kadınların mevlidi bir sosyalleşme aracı olarak görmeleri, kadınlarda dini duygunun daha gelişkin olması ve bir doğum olayı olan mevlide kendilerini daha yakın hissetmeleri şeklinde ifade edilebilir. Bölgede geleneksel mevlitlere orta yaş ve yaşlıların daha çok rağbet ettiği görülmektedir. Ancak Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi gibi coşkulu bir miting havasında geçen meydan mevlitlerine, her yaştan katılımın olduğu görülmektedir. Genç yaştaki bireylerin katılımı bu programlara daha fazladır. Bu durum, dini grupların ve cemaatlerin genç yaş grubu üzerindeki etkisiyle açıklanmaktadır.

Kendilerini herhangi bir dini gruba yakın hissedenler veya kendilerini dindar olarak görenlerin mevlide daha çok rağbet ettiği görülmektedir. Diyarbakır'da dini grupların ve cemaatlerin etkin faaliyetleri mevlit merasimlerini olumlu anlamda artırmaktadır. Bunun sebebi dini grupların ve cemaatlerin mevlit merasimlerini bir tebliğ aracı olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Diyarbakır'da mevlit merasimleri genel olarak İl ve ilçe müftülükleri, Mustazaflar Cemiyeti'nin öncülüğünde kurulan Peygamber Sevdalıları Vakfı, Kadiri- Nakşibendi tarikatları ve bölge medreseleri üzerinden icra edilmektedir. Halkın, camilerde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen kandil mevlitlerine ve Peygamber Sevdalıları Vakfı tarafından meydanlarda tertiplenen sivil Mevlid-i Nebi Merasimi'ne daha çok rağbet etikleri görülmektedir.

Diyarbakır'ın farklı ekonomik gelir seviyesine sahip mahallerinde mevlit merasimleri açısından gözle görülür bir farkın olmadığı görülmektedir. Zengin mahallelerde daha lüks mekânlarda tertiplenen mevlitler fakir mahallelerde daha sade bir şekilde evlerde icra edilmektedir. Dini eğitim seviyesi yüksek olanların mevlide bakışı genel anlamda olumludur. Bu katılımcıların çoğu mevlidi bid'at veya hurafe olarak görmemektedir. Ancak mevlidin dini bir uygulamadan ziyade geleneksel bir ritüel olarak görülmesi taraftarıdır. Aynı durum diğer alanlarda eğitim seviyesi yüksek olanlar için de söz konusudur. Eğitim seviyesi yüksek olan her iki kesimde genel anlamda mevlit merasimlerine katılım göstermektedirler.

Diyarbakır'da halkın siyasi yönelimi mevlit merasimlerini genel anlamda etkilememektedir. Özellikle geleneksel mevlitlere halkın her kesiminden ve siyasi görüşten katılımın olduğu görülmektedir. Ancak şehirde popüler hale gelmeye başlayan sivil meydan mevlitlerinde durum biraz daha farklıdır. Meydan mevlitlerine, hala şehirde etkin olan siyasi görüşlerin ve siyasi partilerin tabanlarından katılım olsa da bu mevlitlere daha çok dindar halktan, dini çevrelerden, dini cemaatlerin üye ve gönüllülerinden katılım sağlanmaktadır. Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nin dindar halk ve dini çevrelerle özdeşleştiği söylenilebilir.

Diyarbakır ve çevresinde nüfus yoğunluğunun Kürt olmasından kaynaklı, yaygın olarak Kürtçe mevlitler okutulmaktadır. Ancak Ofis, Yenişehir gibi bazı merkez mahallelerde, Çermik ve Çüngüş ilçelerinde Süleyman Çelebi'nin Türkçe mevlidi okutulmaktadır. Bu durum halkın daha çok anladığı dilden mevlidi dinlemek

istemesiyle alakalıdır. Şehirde varlığı devam eden geleneksel mevlitlerde daha çok Bateî ve Hayderî mevlitleri tercih edilmekteydi. Ancak Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nin icra edilmeye başlanması ile birlikte bu programlarda okunan Ezdarî Mevlidi popüler olmaya başlamıştır. Mustafa Turan isimli bir Edebiyat öğretmeni tarafından 2003 yılında yazılan Ezdarî Mevlidi günümüzde evlerde, camilerde ve salonlarda kutlanan mevlitlerde de yaygın bir şekilde okunmaya başlanmıştır. Bu mevlidin yaygınlık kazanması ve daha çok tercih edilmeye başlanmasının sebebi; daha sade ve anlaşılır bir dille yazılması, içinde bidat ve hurafeler yer verilmemesi, ilahi sanatçıları tarafından seslendirilen musiki albümlerinin oluşu, sosyal medyada çok izlenerek yaygınlaşması ve Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi'nde okunmasından dolayı tanınması gibi sebeplerdir. Ezdari mevlidi, mevlit-musiki etkileşiminin halkta karşılık bulma yönüyle dikkat çekicidir. Diyarbakır ilinin Mezopotamya Kültürü'nü yansıtan bir bölgede olması mevlit ve musiki etkileşimini artırmıştır. Mezopotamya bölgesi ile ilgili yapılan arkeolojik kazılarda çeşitli çalgılar çalan insan figürlerine rastlanması bölgenin müzik ile olan kadim etkileşimini yansıtmaları açısından önemlidir.

Ülkemizde “Kutlu Doğum Haftası” ismiyle,1989’da Diyanet tarafından başlatılan ve Hz. Peygamber’in miladi doğum gününü barındıran Nisan ayında çeşitli mevlitler icra edilmiştir. Kutlu Doğum mevlitleri ilk başlarda dar bir çerçevede icra edilse de zaman içerisinde birçok dini grup, vakıf, dernek, cemaat ve tarikatın kutlamaya başlamasıyla halk arasında yaygınlık kazanmıştır. 2017 yılında yaşanan birtakım tartışmalardan sonra Kutlu Doğum Haftası yine Diyanet tarafından “Siret Haftası” olarak değiştirilmiştir.

Danimarka’da yayınlanan bir dergide 2005 yılının sonlarında Hz. Peygamber’e yönelik hakaret amacıyla bazı karikatürler paylaşılmıştır. Bu hakaretler dünya genelinde Müslümanların yoğun tepkilerine sebep olmuştur. Hz. Peygamber’e yönelik gerçekleştirilen hakarete sert bir tepki olarak ortaya çıkan Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi etkinlikleri ilk kez 12 Şubat 2006 günü kutlanmaya başlanmıştır. “Hz. Peygambere Saygı Mevlidi” ismiyle başlayan bu merasimler sonraları “Kutlu Doğum Mevlidi” adıyla gelenekselleştirilmiştir. “Kutlu Doğum” ismine yönelik 2017 yılında ortaya çıkan tartışmalardan sonra bu etkinlikler “Mevlid-i Nebi Merasimi” ve “Hz.

Peygamberi Anlama ve Sünnetini Yaşama” isimleri ile kutlanmaya başlanmıştır. Peygamber Sevdalıları Vakfı tarafından tertiplenen bu mevlitler Diyarbakır’da ortaya çıkıp ülke geneline yayılmıştır. Vakfın yurt dışında çeşitli ülkelerde de bu etkinlikleri tertiplemediği görülmektedir.

Geleneksel mevlitler ile mevlitlerin meydanlarda kutlanan yeni sivil formu arasında bazı farklar vardır. Yeni mevlit formunda dini grupların etkisi görülmektedir. Bu programların daha çok dini gruplar tarafından gerçekleştirildiği söylenilebilir. Ayrıca sade mevlit programlarından ziyade içerisine farklı etkinliklerin yerleştirildiği “mevlitli programlar” olma yönleri vardır. Dini gruplar, mevlidin bu yeni sivil formunu daha çok dini propaganda-tebliğ aracı olarak görmektedirler. Bundan dolayı bu mevlitlerde konuşmacılar tarafından çeşitli sohbetler ve sunumların yapıldığı görülmektedir. Mevlitte sunulan içeriklerin Kur’an ve Sünnete uygunluğu hedeflendiğinden bu yeni sivil mevlit formu, geleneksel mevlitlere göre kitabi dine daha yakındır. Bu etkinlikler ile bazı temel dini bilgilerin ve ahlaki-dini ilkelerin topluma kazandırılması amaçlanmaktadır.

Diyarbakır Mevlid-i Nebi Merasimi şehirde kabul görmüş dini, siyasi, toplumsal ve sosyal açıdan etkileri olan bir etkinliktir. Süreç içerisinde kitleleri mobilize edebilen siyasi bir simge haline geldiği söylenilebilir. Etkinlikler için aylarca hazırlıkların yapıldığı görülmektedir. Peygamber Sevdalıları Vakfı’nın ifadesiyle programda on bini aşkın kişinin görevli olduğu belirtilmektedir. Bu durum gerçekleştirilen etkinliğin büyüklüğünü göstermektedir. Gençlerin yoğun katıldığı program bir miting coşkusuyla gerçekleştirilmektedir. Mevlit okunduğu esnada geleneksel mevlitlerde olduğu gibi mevlit ritüelleri yerine getirilmektedir. İlahi ve mevlitlerin okunduğu esnada katılımcılar yoğun duygular yaşamakta ve cezbeyle gelmektedirler. Bu mevlitlerin dini ve sosyolojik bazı işlevleri vardır. Bunlar; toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi sağlama, yakınlar arasında sosyalleşmeye katkı sunma, dini ve manevi duyguları öğretme ve devam ettirme, dini ve ahlaki temel ilkeleri sunma, dini tebliğ aracı olma, şehirde siyasi bir güç dengesi olma, dini grupları temsil gibi unsurlardır.

Peygamber Sevdalıları Vakfı tarafından tertiplenen mevlitler her yıl farklı bir tema ile yapılmaktadır. Her yıl düzenlenen etkinliklerde o yılın temasına uygun bir “mevlit bildirisi” yayınlanmaktadır. Bu bildirilerde Müslümanların bireysel ve

toplumsal problemlerine çözümler ve bakış açıları sunulmaktadır. Bu bildirilerde; Kur'an ve sünnete bağlılık ve bunlara yeniden dönüş, ümmet- vahdet çağrısı, İslam kutsallarının muhafazası, Müslüman coğrafyalarda akan kanın durdurulması, mezhepçilik ve etnik milliyetçiliğin zararları, İslam kardeşliğinin muhafazası, Filistin ve Mescid-i Aksa davası, aile kurumunun muhafazası gibi vurgular öne çıkmaktadır.

Peygamber Sevdalıları Vakfı'nın, meydan mevlitleri etrafında gerçekleşen bu etkinlikleri ve diğer ilişkili faaliyetleri bir ihya hareketine dönüştürme çabası vardır. Vakfın mevlit etrafında geliştirdiği faaliyetler sadece meydanlarda halka mevlit düzenlemeden ibaret değildir. Siyer yarışmaları, siyer kitaplarının evlere ve işyerlerine dağıtılması, salavat kampanyaları, sahabe tanıtım programları vb. birçok etkinlikler mevcuttur. Bu çalışmaların tamamı Hz. Peygamber sevgisi etrafında tekrardan "dine dönüşün" sağlanması çabasıdır. Bu bağlamda Peygamber Sevdalıları Vakfı kendisini bir ihya hareketi olarak tanımlamaktadır.

Sonuç olarak mevlit merasimlerinin hem geleneksel hali hem de yeni sivil formu toplum tarafından kabul görmekte ve etkili bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Gündelik dini hayatta önemli bir yeri olan mevlitler, şekilsel değişimler geçirirse de dini-manevi duyguları yansıtmaya ve ritüel olma özelliklerini korumaktadır. Mevlit verme vesileleri değişkenlik arz etse de mevlitlerde ciddi bir düşüş yaşanmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağçoban, F., (2019), *Osmanlıda Mevlid Kültürü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).
- Akarpınar, B., (1999), *Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara (Türkiye).
- Akın, M., (2011), *Toplumsallaşma Sözlüğü*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya.
- Aksoy, E, vd., (2018), “Bilimsel Araştırmalarda Evren, Örneklem, Varsayım Ve Değişken”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı*, ed. Özcan Güngör, (1.baskı), Grafiker Yayınları, Ankara.
- Aksoy, H., (2004), “Mevlid” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV Yayınları, Ankara.
- Algül, H., (2010) “Bir Tarihçi Gözüyle Mevlid”, Mevlid ve Süleyman Çelebi (1.baskı), (ed. Bilal Kemikli, Osman Çetin), *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslar Arası Mevlid Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Alver, K., “Emile Durkheim ve Kültür Sosyolojisi”, *Sosyoloji Dergisi*, 2010/3 (21), s.s.199-210.
- Anadolu Üniversitesi, (2019), *Modern Sosyoloji Tarihi*, (1.Baskı), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Arık, Durmuş, vd., (2020), “Kutsal Mekan ve Ziyaret Fenomeni”, *Halk İnanışları El Kitabı*, (2. Baskı), Grafiker Yayınları, Ankara.
- Arpağuş, H., Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dini Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2004/2 (7-8), s.s.81-126.
- Arslan, M., (2004), *Türk Popüler Dindarlığı*, (1.baskı), Dem Yayınları, İstanbul.
- Arslan, M., (2011) *Paranormalizm ve Din*, (1. Baskı), Bilsam Yayınları, İstanbul .
- Arslan, M., (2012), “Gündelik Hayatta Din,” *Din Sosyolojisi El Kitabı*, (1.baskı), ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu , Grafiker Yayınları, Ankara.
- Arslan, M., (2013), *Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam*, Eski Yeni Yayınları, Ankara.
- Arslan, M., (2018) *Sözleşme Kültürü ve İlk Müslüman Toplum*, (3.Baskı), Pınar Yayınları, İstanbul.

- Arslan, M., “Halk Arasındaki Yaygın İnanışların Oluşumuna Etki Eden Tarihsel ve Psiko-Sosyal Faktörler”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2004/40 (3), s.s.105-120.
- Arslan, M., “Kültürel Bağlamda Din”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2004/ 4(4), s.s. 189-205.
- Arslan, M., "Mitik Tasavvurun Siyer Kültürüne Etkileri: Muîniddin el-Miskîn'in Meâricü'n Nübüvve fî Medârici'l Fü-tüvve'si Örneği," *Milel ve Nihal Dergisi*, 2018/15 (1), s.s. 55-87.
- Arslan, M., “Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2003/3 (1), s.s.97-116.
- Arslan, M., “Popüler Dini Yönelimlerin İncelenmesinde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2008/6 (15), s.s.9-34.
- Arslan, M., “Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz. Muhammed(s.a.v) Tasavvuru Muhammediye Örneği”, *Milel ve Nihal Dergisi*, 2009/6(1), s.s. 195-219.
- Arslan, M., “Türk Toplumunda Geleneksel Dini Yaşam ve Halk İnançları: Taşrada Yaşayan İnsanlar Arasında Uygulamalı Bir Çalışma”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003/1 (2), s.s.40.
- Aydeniz, H., “Dini Semboller, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Gelenekselci Bir Yaklaşım (René Guénon Örneği)”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2011 (48), s.s.75-90.
- Aydın, M., (2013), *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, (2. baskı), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul.
- Ayhan, K., (2020), *Kadınların Gündelik Dini Yaşantısında Mevlit (Malatya Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Malatya(Türkiye).
- Aytaç, A.M., (2011), *Kitlelerin Ruhü; Sosyal ve Siyasal Kuramda Kitle Tahayyülleri*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Bakırcı, S., (2003), *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, (1. baskı), Akademik Araştırmalar Yayınları, İstanbul.
- Bayat, F., (2005), *Mitolojiye Giriş*, (1.baskı), Karam Araştırma ve Yayıncılık, Çorum .
- Bayraklı,E., (2019) “Avrupa İslamofobi Raporu (European Islamophobia Report)”, SETA, Ankara.
- Belâzürî, A., (2002), *Fütuhu'l- Buldan*, çev. Mustafa Fayda, (2.baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Bezer, G., (2013), “Zengîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.44, TDV Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, V., (2009), *Bizi Kuşatan Toplum*, (1. Baskı), Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Bilkan, A.F., (2019), *Mevlid Değerden Ritüele*, (1.Baskı), İstanbul.
- Canan, İ. (1993), “Kabir Ziyareti”, *Kütübi Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, C.17, Akçağ Yayınları, Ankara .
- Connerton, P., (2014), *Popüler Kültür ve Müzikte Anlamın Kaybı*, (çev. Alaeddin Şenel), (2.Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul .
- Çağmar, E.,(2004), *Edebi Açından Arapça Mevlidler*, (1.baskı), İlahiyat Yayınları, Ankara .
- Çapçioğlu, F. ve Kalkan, Ö., (2018), “Nitel Araştırmalarda kullanılan Araştırma Teknikleri”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı*, (1.baskı), (ed. Özcan Güngör), Grafiker Yayınları, Ankara.
- Çapçioğlu, İ.,vd. (2018) “Nicel ve Nitel Yöntemler Arasındaki Farklar”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı* (1.baskı), (ed. Özcan Güngör), Grafiker Yayınları, Ankara.
- Çetin, E., “Türkiye’de Gündelik Hayatın Tanziminde Din ve Sekülerizm”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2014/3 (2), ss.265-285.
- Çınar, A., “ Din Dili: Dini Sembol ve Ritüel”, *Dindarlık Olgusu Sempozyumu*, Kurav Yayınları, Bursa 2006.
- Çınar, M. (2014), *Nur-i Muhammedi İnancının Ortaya Çıkışı ve Kaynakları*, (1.baskı), Rağbet Yayınları, İstanbul .
- Çiçek, Z., (2007), *Diyarbakır’ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*, (1.baskı) Diyarbakır Söz Basım. Diyarbakır.
- Dağılman, İ., (2017), *Hasî’nin Mevlidi ve Mevlidin Anlam Yönüyle İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl Üniversitesi, Zaza Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Bingöl (Türkiye).
- Diyanet işleri Başkanlığı, (2016), *Kur’an Yolu Meali*, Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları, Ankara .
- Durkheim, E., (2005), *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, (çev: Fuat Aydın), Ataç Yayınları, İstanbul.

- Durmuş, İ., (2004), “*Arap Edebiyatında Mevlid*” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV Yayınları, Ankara .
- Duverger, M., (2006), *Sosyal Bilimlere Giriş*, çev. Ünsal Oskay, Kırmızı Yayınları, İstanbul .
- Efe, A., “Türk Kültüründe Mevlid Geleneği”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi*, 2010(1), s.s.19-40.
- Eliade, M., (2017), *Kutsal ve Kutsal Dışı*, çev. Ali Berktaş, (1. baskı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Eliade, M., (1993), *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat, Om Yayınları, İstanbul.
- Eroğlu, A.H., (2020) “Geçiş Dönemleri ile İlgili İnanışlar”, *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık, (2.baskı), Ankara.
- Eroğlu, A.H., (2020), “Halk İnanışlarına Giriş”, *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık, (2.baskı), Ankara.
- Eroğlu, S., (2007) “Vesiletü’n-necat’ta Ahenk Unsurları”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid, Yazılışı Yayılışı ve Etkileri Sempozyumu*, ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.
- Ertugay, F., “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma/Esnek Desen Araştırması: Alana İlişkin Zorluklar, Sorunlar ve İmkânlar”, *Nitel Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019/ 1(1), s.s.48-68.
- Gazali, (2018), *Kelam ve Halk: İlcamu’l-Avam An ilmi’l-Kelam El-Kanunu’l-Küllî Fi’t-Te’vil*, (1.Baskı), çev. Mahmut Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul .
- Gölpınarlı, A., (2005), *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Göyünç, N., (1994), “*Diyarbakır*” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9, TDV Yayınları, İstanbul.
- Güleç, M. ve Bilgin, V., “Halk Dindarlığı’nın Gündelik Hayattaki Görünümü İle İlgili Sosyolojik Çözümleme”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018/27 (1), s.s.73-108.
- Günay, Ü. ve Güngör,H., (2007), *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Günay, Ü., (1999), *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, (1.baskı), Erzurum Kitaplığı, Erzurum.
- Günay, Ü., (2017), *Din Sosyolojisi*, (14. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul.

Gürbüz, S. ve Şahin, F., (2017), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (4.Baskı), Seçkin Yayınları, Ankara .

Güvenç, B., (1976), “Değerler, Tutumlar ve Davranışlar”, der. Ruşen Keleş), *Toplum Bilimlerde Araştırma ve Yöntem*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Hökelekli, H., (2010), “Mevlidle İlgili İnanç ve Tutumlar”, Ed. B. Kemikli ve O. Çetin), *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Irmak, Y., “Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç Ve Uygulamaları”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016/6 (20), s.s. 113-132.

İbni Rüşt, (2021), *Faslü'l-Makal Din ve Felsefe İlişkisi*, (1. Baskı), der. Muhammed Abid El-Cabiri, çev. Serkan Çetin, Endülüs Yayınları, İstanbul .

Kara, M., (2001), *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, (2.Baskı) Sır Yayınları, Bursa.

Karasar, N., (2017), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (32. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara.

Karataş, A.İ., “Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlit Vakıfları”, *İstem Dergisi*, 2008/ (11), s.s. 47-77.

Karayel, F., (2014), *Mevlit ile İlgili İnanç ve Tutumlar*(İstanbul Avcılar Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).

Katz, M.H., (2014) *Mevlid: İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*, (1.Baskı), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul .

Kemikli, B., (2016), *Mevlid Külliyyatı*, (1.baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Kızıl, H., (2010), *Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye).

Kızıl, H., “Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevritlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2012, (7). s.s. 116-150.

Koca, S., (2012), *Türk Kültüründe Sembollerin Dili*,(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sakarya (Türkiye).

Korkusuz, M.Ş., (2013), *Eski Diyarbakır'de Gündelik Hayat*, (1.baskı), Beyan Yayınları, İstanbul.

- Köksal, M. F., (2011), *Mevlid-Nâme*, (1.Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara .
- Kurt, A. ve Yanmış, M., (2010), “Mevlid Dindarlığı- Bursa Örneği”, Ed. B. Kemikli ve O. Çetin, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kurt, A., (2012), *Din Sosyolojisi*,(2.Baskı), Sentez Yayınları, İstanbul .
- Kurt, A., “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008/17 (2), s.s.73-93.
- Kurt, A.O., (2020), “Dinlerde Kutsal Zaman”, *Halk İnanışları El Kitabı*, ed. Durmuş Arık, (2.baskı), Ankara.
- Le Bon, G., (2014), *Kitleler Psikolojisi*, (1.baskı), Tutku Yayınevi, Ankara.
- Long, C. H., (2013), “Popüler Din”, *Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam*, (1.baskı), der. ve çev. Mustafa Arslan, Eski Yeni Yayınları, Ankara .
- Malinowski, B., (2000), *Büyü, Bilim Ve Din*, (1.baskı), (Çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınları. İstanbul.
- Marshall, G., (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akınhay –Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Okumuş, E., (2017), *Gösterişçi Dindarlık*, (2. Baskı), Özgü Yayınları, İstanbul.
- Olgun, H., “İbadet, Ritüel ve Kurban”, *Milel ve Nihal*, 2016/13 (2), s.84.
- Örnek, S.V., (2018), *Türk Halk Bilimi*, (3.baskı), Bilgesu Yayıncılık, Ankara .
- Öz, S., “Dini Bir Olgu olarak Dini İhya Hareketlerinin Temelleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/14 (1), s.s.187-213.
- Özbudun, S., (1997), *Ayinden Törene, Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenselleşmeler*, (1.Baskı), Anahtar Kitapları Yayınları, İstanbul.
- Özcan, N., (2010), *Klasik Mevlid Okuyuşları ve Tevşih İlahileri*, ed. B. Kemikli ve O. Çetin, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Özdemir, U.,(2016), *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti*, (1.Baskı), Kolektif Kitap Yayınları, İstanbul .
- Özel, A., (2004), “Mevlid” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV Yayınları, Ankara.

- Öztürk, M., “Folklorik Bir Ritüel Olarak Mardin’deki Mevlit merasimleri ve Çeşitli Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018/11 (56), s.s. 81-90.
- Pala, İ., (1995), *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara .
- Peker, H., (2010), *Din Psikolojisi*, (4.Baskı), Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Pekolcay, N., (2004), “Mevlid” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV yayınları, Ankara.
- Pekolcay, N., (2013), *Mevlid* (Vesiletü’n-Necât)- Süleyman Çelebi, (4. baskı), Dergah Yayınları, Ankara.
- Pekolcay, N., (2015), *Mevlid*, (5.baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Santur, M., (1997), *Anadolu’nun Bazı Yörelerinde Gerdek Sabahı Gelinle İlgili Adet ve Uygulamalar Üzerine Bir Atlas Denemesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara .
- Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM), (2016), “*Türkiye’de Medreseler ve Din Eğitimi Raporu*”, İstanbul.
- Su, S., (2009), *Hurafeler ve Mitler- Halk İslam’ında Senkretizm*, (1.baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Subaşı, N., (2018), *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, (2.Baskı), İz Yayınları, İstanbul.
- Şahin, A., (2019), *Din, Ritüel ve Hafıza: Mevlid Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Konya(Türkiye).
- Şeker, M., (2004), “*Osmanlılar’da Mevlid Törenleri*”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV Yayınları, Ankara.
- Şengül, S., (2008), *Bilgi, Toplum, İktidar: Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi ile Karşılaşma Sürecinde Doğu Medreseleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye).
- Şimşek, M., (2003), *Süryaniler Ve Diyarbakır*, (1.Baskı), Chiviyazıları Yayınları, İstanbul.
- Tanyu, H., “Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1976 (21), s.s.123-142
- Tezcan, M., (1974), *Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, Ankara .
- Tezokur, M.H., “Diyarbakır’da Ayakta Duran Üç Kilise”, *Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır Sempozyumu*, Diyarbakır, 2010.

- Timurtaş, F., (1980), *Mevlid Süleyman Çelebi*, (3.baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Tolan, B., (2005), *Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Tökel, D.A., (2020), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Akçag Yayınları, Ankara.
- Turner, V., (2018), *Ritüeller Yapı ve Anti Yapı*, çev. Nur Küçük, (1. baskı), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Uludağ, S., (2007), “Süleyman Çelebi’nin İnanç ve Fikir Dünyası”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, Ed. Mustafa Kara- Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yay. Bursa.
- Ülgener, S., (2006), *Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Ünlü, İ., “Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan’da Aşure Etkinlikleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2020/13 (2), s.s.31-51.
- Waardenburg, J.D. J., (2013), “İslami Çalışmalarda Bir Problem Olarak Resmi Ve Popüler Din”, *Sosyo-Dini Farklılaşma ve İslam*, (1.baskı), der. ve çev. Mustafa Arslan, Eski Yeni Yayınları, Ankara.
- Yamaner, M., (2018), *Eski Mezopotamya ve Anadolu’da Müzik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Denizli (Türkiye).
- Yanmış, M., (2010), *Bursa Dini Hayatında Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n Necat Adlı Şiirinin Etkilerinin Araştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Bursa(Türkiye).
- Yanmış, M., “Diyarbakır’da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/21 (1), s.s.115-133.
- Yel, A.M., (2005), “İslam’da Büyük ve Küçük Gelenekler”, *Din Toplum ve Kültür*, der. Ali Coşkun, İz Yayınları, İstanbul.
- Yenibaş, H., “Selçuklular Döneminde Sivil Mevlit Merasimleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2012/ 99 (196), s.s.105-113.
- Yeşil, Y., “Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 2014/3 (9), s.s.117-136.
- Yılmaz, H.K., (1993), “Cezbe” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.7, TDV Yayınları, İstanbul.
- Yücedoğru, T., (2007), “İnanç Esasları Açısından Vesiletü’n Necat”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yayınları. Bursa .

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/8111/21/bediuzzaman-said-nursi-dualarla-anildi>
(28.01.2021).

<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80216/gecis-donemleri.html> (10.01.2021).

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyarbak%C4%B1r#Co%C4%9Frafya> (12.04.2021).

<https://web.archive.org/web/20150906070043/http://whc.unesco.org/en/list/1488/>
(05.04.2021).

<https://diyarbakir.ktb.gov.tr/TR-216811/turizmin-oskari-olarak-adlandirilan-altin-elma-odulune-.html> (05.04.2021).

<http://www.diyarbakir.gov.tr/kultur-ve-karpuz-festivali> (05.04.2021).

<https://www.haberler.com/diyanet-baskani-kurtce-mevlit-okudu-2659953-haberi/>
(04.04.2021).

<http://peygambersevdalilari.com/anabutonlar/videolar/> (19.05.2021)

<https://www.diyarbakirsoz.com/gundem/newroz-parkta-kutlu-dogum-127087>
(19.05.2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Danimarka_Karikatür_Krizi (16.04.2021) .

<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/diyanet-isleri-baskani-gormez-kutlu-dogum-haftasi-siret-haftasina-donusturulmeli-/820998> (20.05.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=50IVUIdcSjE> (23.05.2021) ,

<https://www.youtube.com/watch?v=WMZsiX6JxiQ> (23.05.2021),

<https://www.youtube.com/watch?v=efAkjY4bph8> (23.05.2021),

<http://peygambersevdalilari.com/misyonumuz/> (26.05.2021).

<http://peygambersevdalilari.com/anabutonlar/cozum-onerilerimiz/> (29.05.2021).

<https://www.youtube.com/watch?v=K8sB8eVoJW0> (29.05.2021),

<https://www.youtube.com/watch?v=4vCzdq0p5to> (29.05.2021),

<https://www.youtube.com/watch?v=S5TuxZiZ3CY> (29.05.2021).

EKLER

Ek-1 Mülakat Soruları

Ad- Soyadı :
Yaş :
Eğitim Düzeyi :
Meslek :
Yaşadığınız İlçe ve Semt :

I. Bölüm

- 1) Müslüman bir birey olarak gündelik dini faaliyetleriniz ve etkinlikleriniz nelerdir?
- 2) Kendinizi dinin temel vecibelerini(Namaz, oruç, hac ve zekat gibi) yerine getiren dindar biri olarak görüyor musunuz?
- 3) Herhangi bir dini eğitim kurumunda (Medrese, İmam Hatip okulları, İlahiyat Fakültesi, Kur'an Kursu veya Cami dersler gibi) din eğitimi aldınız mı?
- 4) Herhangi bir dini gruba (Cemaat, tarikat, vakıf, dernek gibi) yakınlık veya aidiyet hissediyor musunuz?
- 5) Mevlit nedir? Mevlidin sizin için anlam ve önemi nedir?
- 6) Mevlit merasimlerine katılım gösterir misiniz? Kendiniz mevlit merasimi tertip eder misiniz?
- 7) Size göre mevlidin dindeki yeri nedir? Mevlidin bid'at veya hurafe olduğunu düşünüyor musunuz?
- 8) Katıldığınız veya tertiplediğiniz mevlit merasimleri hangi vesilelerle ve ne kadar sıklıkla gerçekleştirilmektedir?
- 9) Doğum, sünnet, evlilik, ölüm vb. dönemlere yönelik mevlit merasimleri düzenler misiniz?
- 10) Geçmiş yıllara nazaran mevlit merasimlerinde bir düşüş veya yükseliş var mı?

11) Mevlit merasimlerine katılmanızdaki veya onu tertip etmenizdeki amacınız nelerdir?

- Sevap kazanma ve ibadet amacıyla.
- Sosyal dayanışma ve birlikteliği sağlama.
- Hz. Peygamber'i anma amacıyla.
- Manevi duygulardan dolayı.
- Bilgi öğrenme ve ilim-sohbet ortamlarına katılma amacıyla.
- Farklı sebepler?

12) Mevlit merasimlerine katılma amacınız; mevlidin dini bir yönünün olması mıdır yoksa kültürel-örfi bir etkiden dolayı mıdır?

13) Geçmiş yıllarda yapılan mevlit merasimleri ile günümüzde yapılan mevlit merasimleri arasında içerik ve uygulama olarak ne gibi farklar vardır?

14) Katıldığınız mevlit merasimlerinin başından sonuna kadar sırasıyla ne gibi uygulamalar ile karşılaştınız?

15) Mevlit merasimlerinde tercih edilen mekânlar nelerdir? Lüks mekânlarda yapılan özel mevlitlerde farklı uygulamalar mevcut mudur?

16) Mevlit merasimleri esnasında gerçekleştirilen uygulamalardan sizi en çok etkileyen kısım hangisidir? (Kur'an okunması, mevlit sözleri, mevlithanın sesi, salavatlar, ilahiler, sohbetler, dua vb.)

17) Mevlit okunduğunda anlıyor musunuz? Mevlidin sizde çağrıştırdığı duygular ve sizi etkileyen yönleri nelerdir?

18) Katıldığınız mevlit merasimlerinden etkilenip gündelik hayatınızda yaptığınız değişiklikler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

19) Mevlit merasimlerinin dini tebliğ, vaaz, irşat ve dini bilgileri öğretme fonksiyonu var mıdır?

20) Günümüzde daha çok hangi kurumların yaptığı mevlit merasimlerine katılırsınız?

-Diyaret ve Camilerde kutlanan resmi mevlitler

-Evlerde yapılan yaygın (avami) halk mevlitleri

- STK, Vakıf ve Cemaatlerin yaptığı sivil mevlitler.

II. Bölüm

1) Diyarbakır’da her yıl meydanlarda düzenli olarak kutlanan ve büyük bir katılımın sağlandığı Mevlid-i Nebi etkinliğine katıldınız mı? Katıldıysanız hangi sıklıkta katılıyorsunuz?

2) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinde ne gibi uygulamalarla karşılaşmaktasınız?

3) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimleri esnasında en çok etkilendiğiniz veya hoşunuza giden uygulamalar nelerdir?

4) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin dindarlık yönünüze etkisi var mıdır? Varsa bu etkiler nelerdir?

5) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin sizce siyasi, kültürel ve toplumsal bir yönü var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

6) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin dini tebliğ, vaaz, irşat ve dini bilgileri öğretme fonksiyonu var mıdır?

7) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin siyasi tercihinize veya yöneliminize etki ettiğini düşünüyor musunuz? Nasıl?

8) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerine katıldıktan sonra gündelik hayatınızda yaptığınız değişiklikler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

9) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin kimler tarafından organize edildiğini biliyor musunuz?

10) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin Hz. Peygamber’i anma dışında farklı amaçlarla yapıldığını düşünüyor musunuz? Bu konudaki düşünce ve gözlemlerinizi nelerdir?

11) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimleri bağlamında mevlidin musiki yönünün sizi etkileme boyutu nelerdir?

12) Diyarbakır’da mevlit merasimi ile aynı alanda gerçekleştirilen Nevruz kutlamalarına katılır mısınız?

Ek-2 Mülakat Yapılan Kişilerin Listesi

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Cinsiyeti	Eğitim Durumu	Mahalle	Yaş
KK: 1	Mehmet Ç.	Erkek	Lise	Fırat	35
KK: 2	Hatice K.	Kadın	Ortaokul	Fırat	27
KK: 3	Mahmut E.	Erkek	Lise	Fırat	38
KK: 4	Rabia Ç.	Kadın	İlkokul	Fırat	58
KK: 5	Veysi A.	Erkek	Lise	Fırat	44
KK: 6	Ali B.	Erkek	Y.Lisans	Fırat	30
KK: 7	Vedat D.	Erkek	Lisans	5. Nisan	32
KK: 8	Mehmet S.	Erkek	Lisans	5. Nisan	43
KK: 9	Muhsin Y.	Erkek	Ön Lisans	5. Nisan	38
KK: 10	Ömer Ç.	Erkek	İlkokul	5. Nisan	65
KK: 11	Mehmet K.	Erkek	Ortaokul	5. Nisan	37
KK: 12	Murat S.	Erkek	Ortaokul	5. Nisan	69
KK: 13	Ali B.	Erkek	Lise	Bağcılar	57
KK: 14	Hüseyin Ş.	Erkek	Lisans	Bağcılar	27
KK: 15	Şehmus T.	Erkek	Lise	Bağcılar	38
KK: 16	Fatma K.	Kadın	İlkokul	Bağcılar	40
KK: 17	Nurhan Ç.	Kadın	İlkokul	Bağcılar	36
KK: 18	Ahmet K.	Erkek	Lise	Bağcılar	22
KK: 19	Sevda D.	Kadın	İlkokul	Bağcılar	43
KK: 20	Mehmet A.	Erkek	Lisans	Bağcılar	23
KK: 21	Fatma E.	Kadın	Ortaokul	Bağcılar	43
KK: 22	Zeynep Ç.	Kadın	İlkokul	Bağcılar	58
KK: 23	Mehtap M.	Kadın	Lise	Bağcılar	20
KK: 24	Hacı Y.	Erkek	Lise	Bağcılar	54
KK: 25	Reyhan K.	Kadın	İlkokul	Yenişehir	63
KK: 26	Süreyya Y.	Kadın	Lisans	Yenişehir	42
KK: 27	Mehmet A.	Erkek	Lise	Yenişehir	72
KK: 28	Ayla A.	Kadın	Ortaokul	Yenişehir	33

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Cinsiyeti	Eğitim Durumu	Mahalle	Yaş
KK: 29	İlhan A.	Erkek	Ön Lisans	Yenişehir	22
KK: 30	Hüseyin Y.	Erkek	Lisans	Yenişehir	23
KK: 31	Fehmi G.	Erkek	Lise	Yenişehir	40
KK: 32	Abdullah Ç.	Erkek	İlkokul	Yenişehir	75
KK: 33	Şeyma Y.	Kadın	Lisans	Yenişehir	23
KK: 34	Hilal A.	Kadın	Lise	Ofis	19
KK: 35	Ayla B.	Kadın	Lisans	Ofis	28
KK: 36	Haktan A.	Erkek	Lisans	Ofis	27
KK: 37	Arzu Y.	Kadın	Lise	Ofis	35
KK: 38	Şükrü A.	Erkek	Lise	Ofis	19
KK: 39	Hatice E.	Kadın	Okuryazar	Ofis	38
KK: 40	Rukiye A.	Kadın	İlkokul	Ofis	62
KK: 41	Bilal U.	Erkek	Ortaokul	Muradiye	55
KK: 42	Sümeyye A.	Kadın	Ön Lisans	Muradiye	21
KK: 43	Muhammet Y.	Erkek	Lise	Muradiye	23
KK: 44	Fatih E.	Erkek	Y.Lisans	Muradiye	39
KK: 45	Sevim Ö.	Kadın	Ortaokul	Muradiye	46
KK: 46	Mehmet İ.	Erkek	Lisans	Mezopotamya	30
KK: 47	Üsame Ö.	Erkek	Ön Lisans	Mezopotamya	27
KK: 48	Nurullah T.	Erkek	Lisans	Mezopotamya	26
KK: 49	Cemal B.	Erkek	İlkokul	Mezopotamya	66
KK: 50	Muhammed K.	Erkek	Lisans	Mezopotamya	29
KK: 51	Remzi Y.	Erkek	Lise	Mezopotamya	34
KK: 52	Sena Ç.	Kadın	Ön Lisans	Mezopotamya	45
KK: 53	Feride S.	Kadın	Lise	Medya	19
KK: 54	İbrahim A.	Erkek	Lise	Medya	20
KK: 55	Cihat S.	Erkek	Lisans	Medya	29

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Cinsiyeti	Eğitim Durumu	Mahalle	Yaş
KK: 56	Mustafa S.	Erkek	Y. Lisans	Medya	26
KK: 57	Sultan Ç.	Kadın	Lise	Medya	39
KK: 58	Sevda A.	Kadın	Okuryazar	Medya	53
KK: 59	Murat T.	Erkek	Y.Lisans	Medya	43
KK: 60	Hasret T.	Kadın	Lise	Medya	34
KK: 61	Leyla A.	Kadın	Lise	Medya	39
KK: 62	Ali S.	Erkek	İlkokul	Kaynartepe	45
KK: 63	Yavuz Ö.	Erkek	Lise	Kaynartepe	32
KK: 64	Kahraman S.	Erkek	Lise	Kaynartepe	41
KK: 65	Hamza A.	Erkek	Doktora	Kaynartepe	30
KK: 66	Resul A.	Erkek	Lise	Kaynartepe	20
KK: 67	M. Ali B.	Erkek	Lise	Kaynartepe	56
KK: 68	Mükerrem Ç.	Kadın	İlkokul	Kaynartepe	62
KK: 69	Ömer K.	Erkek	Lise	Kaynartepe	46
KK: 70	Zeliha G.	Kadın	İlkokul	Kaynartepe	55
KK: 71	Mine S.	Kadın	Lise	Kaynartepe	19
KK: 72	Meryem T.	Kadın	Y.Lisans	Saraykapı	35
KK: 73	Furkan A.	Erkek	Lise	Saraykapı	20
KK: 74	Ahmet G.	Erkek	Y.Lisans	Saraykapı	37
KK: 75	Ömer D.	Erkek	Lise	Saraykapı	36
KK: 76	Şükran K.	Kadın	Lise	Saraykapı	50
KK: 77	Feride T.	Kadın	Okuryazar	Saraykapı	58
KK: 78	Sedat Ç.	Erkek	Lise	Alipaşa	44
KK: 79	Nesiban A.	Kadın	Ortaokul	Alipaşa	43
KK: 80	Selim G.	Erkek	Okuryazar	Alipaşa	57
KK: 81	Sedat M.	Erkek	Lisans	Alipaşa	35
KK: 82	Necmettin E.	Erkek	Doktora	Alipaşa	36
KK: 83	Muhsin K.	Erkek	Lise	Melikahmet	44

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Cinsiyeti	Eğitim Durumu	Mahalle	Yaş
KK: 84	Murat Y.	Erkek	Lise	Melikahmet	40
KK: 85	Aysel Y.	Kadın	Okuryazar	Melikahmet	55
KK: 86	İbrahim A.	Erkek	Lisans	Melikahmet	23
KK: 87	Fatma K.	Kadın	Lise	Melikahmet	55
KK: 88	Vasfiye T.	Kadın	Lise	Melikahmet	37
KK: 89	Murat T.	Erkek	Lisans	Melikahmet	35
KK: 90	Zeliha B.	Kadın	Okuryazar	Cami Nebi	80
KK: 91	Abdurrahman K.	Erkek	Lisans	Cami Nebi	30
KK: 92	Aziz K.	Erkek	İlkokul	Cami Nebi	56
KK: 93	Mukadder Ç.	Kadın	Ortaokul	Cami Nebi	52
KK: 94	Meymene A.	Kadın	İlkokul	Cami Nebi	65
KK: 95	Cemile A.	Kadın	Lise	şehitlik	43
KK: 96	şerif Y.	Erkek	İlkokul	şehitlik	49
KK: 97	Nemciye U.	Kadın	İlkokul	şehitlik	48
KK: 98	Merve A.	Kadın	Lisans	Alıpınar	29
KK: 99	Seda K.	Kadın	Lisans	Alıpınar	26
KK: 100	Sabriye E.	Kadın	Okuryazar	Alıpınar	47

Ek-3 Din Görevlilerine Yönelik Mülakat Soruları

Ad- Soyadı :
Yaş :
Eğitim Düzeyi :
Hizmet Verdiği Bölge :

- 1) Mevlit nedir?
- 2) Mevlide dair dini eğitim aldınız mı?
- 3) Mevlit merasimleri ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
- 4) Mevlidin dindeki yeri nedir?
- 5) Mevlit merasimlerine çağırılıyor musunuz? Hangi sıklıkla?
- 6) Geçmiş yıllara nazaran mevlit merasimlerinde bir düşüş veya yükseliş var mı?
- 7) İnsanların mevlit merasimi icra etme amacı size göre nelerdir?
 - Sevap kazanma ve ibadet amacıyla.
 - Sosyal dayanışma ve birlikteliği sağlama.
 - Hz. Peygamber'i anma amacıyla.
 - Manevi duygulardan dolayı.
 - Bilgi öğrenme ve ilim-sohbet ortamlarına katılma amacıyla.
 - Farklı sebepler?
- 8) Şehrinizde katıldığınız mevlitlerde insanlar daha çok hangi sebeplerden dolayı mevlit merasimi düzenlerler? (Ölüm, doğum, sünnet, evlilik, kandil gün ve geceleri, barış yemekleri vb.)
- 9) Yaşadığınız şehirde mevlit merasimlerine rağbet bölgeler ve mahalleler arasında farklılık gösteriyor mu?
- 10) Mevlit merasimlerinin başından sonuna kadar sırasıyla ne gibi uygulamalar gerçekleştirilmektedir?
- 11) Katıldığınız mevlit merasimlerinde mevlit kutlamalarının yapılış şeklinde mahalleler arasında farklılıklar var mı?
- 12) Görev yeriniz (Cami- Kuran Kursu vb.) şehrin popüler dindarlığının görüldüğü kültürel- dini mekânlarından mıdır?
- 13) Hz. Süleyman Camii ve 27 Şehit Sahabe Türbeleri, Ulu Cami ve Çevresi, Eğil Peygamberler Kabri Türbe ve Camisi gibi popüler dindarlığın yoğun bir şekilde görüldüğü mekânların mevlit ile ilişkisi nelerdir?

14) Diyarbakır’da her yıl meydanlarda düzenli olarak kutlanan ve büyük bir katılımın sağlandığı Mevlid-i Nebi etkinliğine katıldınız mı?

15) Diyarbakır Mevlid-i Nebi etkinliklerinin halkın dindarlık yönüne etkisi var mıdır? Varsa bu etkiler nelerdir?

Ek-4 Mülakata katılan Din Görevlilerinin Listesi

Sıra	Adı -Soyadı	Cinsiyeti	Eğitim Düzeyi	Görevi	Yaş
1.	Osman Y.	Erkek	Doktora	İmam-Hatip	49
2.	Hüseyin İ.	Erkek	Yüksek Lisans	Vaiz	33
3.	Vedat A.	Erkek	Ön Lisans	İmam-Hatip	26
4.	Ersin A.	Erkek	Lisans	İmam-Hatip	29
5.	Salih B.	Erkek	Lisans	İmam-Hatip	45
6.	M.Emin K.	Erkek	Ön Lisans	İmam-Hatip	42
7.	Servet K.	Erkek	Lisans	İmam-Hatip	32
8.	Ali G.	Erkek	Yüksek Lisans	İmam-Hatip	43
9.	Medeni D.	Erkek	Lisans	İmam-Hatip	29
10.	Mehmet E.	Erkek	Ön Lisans	İmam-Hatip	42
11.	Fidan O.	Kadın	Doktora	Kur'an Kursu Öğreticisi	36
12.	Gülşen T.	Kadın	Lisans	Kur'an Kursu Öğreticisi	32
13.	Yasemin D.	Kadın	Ön Lisans	Kur'an Kursu Öğreticisi	28
14.	Betül Ö.	Kadın	Lisans	Kur'an Kursu Öğreticisi	32
15.	Fatma G.	Kadın	Lisans	Vaize	47

Ek-5 Peygamber Sevdalıları Vakfı Yöneticilerine Yönelik Mülakat Soruları

- 1) Peygamber Sevdalıları Vakfı'nı kısaca tanıtabilir misiniz?
- 2) Peygamber Sevdalıları Vakfı'nın kuruluş amacı ve faaliyetleri hakkında bilgi verir misiniz?
- 3) Peygamber Sevdalıları Vakfı'nın mevlit merasimlerine bakışı tam olarak nedir?
- 4) Geçmiş dönemlerde kutlanan alışılmış geleneksel mevlit merasimleri ile günümüz meydanlarda kutlanan sivil mevlitleri arasında ne gibi farklar ve değişimler vardır?
- 5) Meydanlarda farklı bir formatla kutlanmaya başlanan sivil Mevlid-i Nebi merasimlerinin başlangıç hikâyesi nedir? Günümüze kadar nasıl gelmiştir?
- 6) Özellikle Diyarbakır başta olmak üzere meydanlarda kutlanan sivil Mevlid-i Nebi merasimlerine yoğun bir katılımın sağlandığı gözlemlenmektedir. Bu yoğun katılımı nasıl sağlıyorsunuz?
- 7) Vakıf olarak gerçekleştirdiğiniz Mevlid-i Nebi merasimlerinde (Diyarbakır örneği üzerinden) başından sonuna kadar sırasıyla ne gibi uygulamalar gerçekleştirilmektedir?
- 8) Vakfın düzenlediği Mevlit merasimleri esnasında halkın en çok etkilendiği veya hoşlarına giden uygulamalar nelerdir?
- 9) Yeni formatıyla karşımıza çıkan ve meydanlarda icra edilen sivil mevlit kutlamalarında mevlit okutuluyor mu? Hangi mevlit okutuluyor?
- 10) Mevlid-i Nebi merasimlerinin halkın dindarlık yönüne etkisi var mıdır?
- 11) Mevlid-i Nebi merasimlerinin sizce siyasi, kültürel ve toplumsal bir yönü var mıdır?
- 12) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimlerinin toplumun siyasi tercihinine veya yönelimine etki ettiğini düşünüyor musunuz? Nasıl?
- 13) Vakfın, Mevlid-i Nebi merasimlerinin düzenlemede Hz. Peygamber'i anma, anlama ve tanıtmada farklı amaçları var mıdır?
- 14) Mevlid-i Nebi merasimlerinin dini propaganda ve tebliğ yönü var mıdır?

Ek-6 Mülakata Katılan Peygamber Sevdahları Vakfı Yöneticilerinin Listesi

Sıra	Adı-Soyadı	Cinsiyeti	Eğitim Düzeyi	Görevi	Yaş
1.	Adnan Akgönül	Erkek	Lisans	Başkan	50
2.	Yayha Oğraş	Erkek	Lisans	Başkan Yardımcısı	49

Ek-7 Medrese Müderrislerine Yönelik Mülakat Soruları

Ad- Soyadı :
Yaş :
Eğitim Düzeyi :
Müderrislikte Kaçınıcı Yılı :

- 1) Mevlit nedir? Mevlit merasimleri ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
- 2) Medresede mevlide dair dini eğitim veriyor musunuz?
- 3) Mevlit merasimlerinin dindeki yeri nedir?
- 4) Medreselerin mevlit merasimleri üzerindeki etkileri nelerdir?
- 5) Diyarbakır Mevlid-i Nebi etkinliklerinin halkın dindarlık yönüne etkisi var mıdır?
Varsa bu etkiler nelerdir?

Ek-8 Mülakata Katılan Medrese Müderrislerinin Listesi

Sıra	Adı-Soyadı	Cinsiyeti	Eğitim Düzeyi	Yaş	Hizmet Süresi
1.	Mehmet Ş.	Erkek	Lisans	64	35
2.	M. Emin B.	Erkek	Ön Lisans	35	12
3.	Ali Y.	Erkek	Lise	32	9
4.	Cuma A.	Erkek	Ön Lisans	36	14
5.	Mahmut G.	Erkek	Lisans	54	23

Ek-9 Mevlithan ve İlahi Sanatçılarına Yönelik Mülakat Soruları

Ad- Soyadı :
Yaş :
Eğitim Düzeyi :
Mesleği :

- 1) Kendinizi kısaca tanıtabilir misiniz?
- 2) Mevrit merasimleri ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? Mevrit merasimlerinin halkın üzerindeki etki ve tesirleri nelerdir?
- 3) Mevrit okuma konusunda daha önce herhangi bir eğitim aldınız mı?
- 4) Mevrit metinleri ile musiki arasında nasıl bir ilişki vardır?
- 5) Mevrit ile ilişkili musiki çalışmanız var mı? Varsa hakkında bilgi verebilir misiniz?
- 6) Mevrit merasimlerinde ilahi okur musunuz? Mevrit merasimlerinde daha çok ne tür ilahiler tercih edilir?
- 7) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimleri başta olmak üzere meydanlarda kutlanan ve yoğun katılımların olduğu gözlenen sivil mevrit kutlamaları ile ilgili gözlemleriniz nelerdir? Bu merasimlerde halkın en çok etkilendiği uygulamalar nelerdir?
- 8) Diyarbakır Mevlid-i Nebi kutlamalarında ilahi veya mevritlerin okunduğu esnada halk üzerinde ne gibi etkiler ve tesirler uyandırılmaktadır?
- 9) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimleri bağlamında Hz. Peygamber ile ilgili okunan ilahilere halkın teveccühü nasıldır?

Ek-10 Mülakata Katılan Mevlithan ve İlahi Sanatçılarının Listesi

Sıra	Adı- Soyadı	Cinsiyeti	Eğitim Düzeyi	Yaş	Görevi
1.	Bilal G.	Erkek	Lise	42	İlahi Sanatçısı- Mevlithan
2.	M. Ali O.	Erkek	Lisans	46	İlahi Sanatçısı
3.	Hüseyin K.	Erkek	Lisans	34	İlahi Sanatçısı
4.	M. Nur Y.	Erkek	Lisans	23	İlahi Sanatçısı- Mevlithan
5.	Cahit K.	Erkek	Lise	45	Mevlithan
6.	Osman K.	Erkek	Lise	64	Mevlithan
7.	Ahmet T.	Erkek	Ortaokul	54	Mevlithan
8.	Hüseyin T.	Erkek	İlkokul	62	Mevlithan
9.	Şerife A.	Kadın	İlkokul	61	Mevlithan
10.	Hatice A.	Kadın	Lise	47	Mevlithan

Ek-11 Ezdarî Mevlidi Yazarı Mustafa Turan’a Yönelik Mülakat Soruları

Ad- Soyadı :
Yaş :
Eğitim Düzeyi :
Mesleği :

- 1) Kendinizi kısaca tanıtabilir misiniz?
- 2) Mevlit merasimleri ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? Mevlit merasimlerinin halkın üzerindeki etki ve tesirleri nelerdir?
- 3) Mevlit okuma ve yazma konusunda daha önce herhangi bir dini eğitim aldınız mı?
- 4) Son dönemlerde bölgede (Diyarbakır ve çevre iller) oldukça yaygın olan ve Ezdarî Mevlidi olarak bilinen mevlidin yazarı olarak bu mevlit hakkında bilgi verebilir misiniz? (Bölümleri, beyitleri, şiirsel edebi dili, yazılış tarihi vb.)
- 5) Sizi mevlit yazmaya iten bir hikâye veya olay var mıdır?
- 6) Bölgede Ertuşi (Bateî) Mevlidi, Hayderi Mevlidi, Hasi Mevlitleri gibi farklı birçok meşhur mevlit metinleri varken sizi yeni bir mevlit yazmaya iten sebepler nelerdir?
- 7) Ezdarî Mevlidini diğer mevlitlerden farklı kılan yönleri var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?
- 8) Son yıllarda bölgede Ezdarî Mevlidinin popülerliğinin arttığı, halk arasında yapılan mevlit merasimlerinde daha çok tercih edildiği bilinmektedir. Sizce bunun sebepleri nelerdir?
- 9) Mevlit metinleri ile musiki arasında nasıl bir ilişki vardır? Mevlidiniz ile musiki bir çalışma yapıldı mı?
- 10) Diyarbakır Mevlid-i Nebi merasimleri başta olmak üzere; meydanlarda kutlanan ve yoğun katılımların olduğu gözlenen sivil mevlit kutlamaları ile Ezdarî mevlidi arasındaki etkileşim-ilişki sizce nelerdir?